

Afrika Tanulmányok folyóirat 2016. X. évfolyam, 1. szám
tavasz

Fókuszban Oroszlángazdaságok – Botswana

Afrika ma

Oroszország és Afrika gazdasági
kapcsolatai

Szomália és a
kelet-afrikai régió biztonsága

Fotóriport

Motorozás Beninben

A földkérdés Dél-Afrikában

Az Afrika Tanulmányok X. évfolyamának első duplaszámát ajánlom figyelmébe Kedves Olvasóinknak. Kiadónk ugyan tervevette, hogy 2016 során átállítja a folyóiratot online megjelenésű periodikává, azzal az elképzeléssel összekötve, hogy évente-két-évente angol nyelvű évkönyvet is kiad, a X. évfolyamot szeretnénk végigvinni print formában is. Az idei első szám számos izgalmas írást közöl, ismét bizonyítva, hogy az Afrika-stúdiumok sok tudományos diszciplína találkozásában képes megmutatni az afrikai valóság temérdek arcát. Elsőként Marsai Viktor elemzi a 2016-os somáliai választásokat, illetve ezzel szoros összefüggésben a térség biztonsági helyzetének alakulását. Gerőcs Tamás tanulmányában azt vizsgálja meg, hogy a nemzetközi környezet átalakulásával Oroszország afrikai jelenléte milyen új területekre terjedhet ki. Jómagam a dél-afrikai földkérdés történelmi hátterét és máig ható jelentőségét bontom ki írásomban. Kiss Judit nagyívű tanulmánya pedig a gazdasági diverzifikáció esélyeit és korlátait elemzi Botswanában. Az írásokat ismét Konkoly-Thege György képriportja színesíti – ezúttal egy benini motorozást megörökítve. A. Gergely András tollából pedig egy újabb remek könyvrecenziót olvashatunk – az Izslám Államról megjelent legfrissebb magyar nyelvű kötet kritikáját. Kellemes nyarat és jó olvasást kívánok!

I wish to greet our Distinguished Readers by presenting the double issue of our tenth volume. Although our publisher has made a plan to continue publishing Afrika Tanulmányok in an online format in the coming years, coupled with an English-language yearbook on an annual or biannual basis, we intend to come out with all the issues of 2016 in the print format, too. This present double issue offers a number of firm papers, all of which easily prove that African Studies can reveal the many faces of African reality in a neat interdisciplinary context. First, Viktor Marsai analyzes the 2016 Somali elections and the security situation in the region. Tamás Gerőcs looks at Russia's re-engagements with Africa in light of a changing international arena. My own contribution deals with the historical background and magnitude of the land question in contemporary South Africa. Judit Kiss provides a substantial piece on the economic diversification drive in Botswana. Again, other additional colours are presented by photographer György Konkoly-Thege, who this time fills our Photo Report section with shots from his motorbike ride in Benin. András A. Gergely reviews the freshest Hungarian-language book on the Islamic State. I wish you all a great summer and enjoyable readings!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

Örömmel tájékoztatjuk Kedves Olvasóinkat, hogy 2016. június 22-én megtartotta első plenáris ülését a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Nemzetközi és Fejlődéstanulmányok Tudományos Bizottsága keretében megalakult Afrika Albizottság. Az albizottság minden Afrika-szerető, az afrikai ügyek és kérdések iránt érdeklődő személyt és szervezetet meg kíván szólítani, velük együttműködést kialakítani. Amennyiben érdekli az albizottság munkája, kérjük, jelentkezzen a tarrosy@publikon.hu emailen.

MARSAI VIKTOR

A SZOMÁLIAI HELYZET KÉT KUTATÓÚT TÜKRÉBEN

5

A szerző tanulmányutakkal kiegészített utatása alapvetően két területre fókuszál: a 2016-os szomáliai választásokra, illetve ezzel szoros összefüggésben a biztonsági helyzet alakulására. A szomáliai események hazánkban ugyan csak mérsékelt érdeklődésre tarthatnak számot, az ország tőlünk távol helyezkedik el, közvetlen magyar érdekek első ránézésre nem kapcsolódnak hozzá: az egyetlen elem, amit ennek kapcsán kiemelhetünk, a szomáli menekültek és Afrika szarva kapcsán legfeljebb a negatív szenzációk azok, amelyek némi érdeklődésre tarthatnak számot, ugyanakkor tágabb geopolitikai perspektívában szemlélve a dolgok menetét, a szomáliai rendezés kérdése korántsem mellékes, nem elsősorban Mogadishu, hanem a tágabb kelet-afrikai régió szempontjából.

GERŐCS TAMÁS

OROSZORSZÁG ÉS AFRIKA GAZDASÁGI KAPCSOLATAINAK ÁTALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁS TÜKRÉBEN

23

Oroszország jelenléte az afrikai gazdasági életben a rendszerváltás óta rendkívül csekélynek tekinthető, főleg ha a növekvő kínai vagy a hagyományosan erős pozíciókkal rendelkező nyugati országokéval vetjük össze. A tanulmány azt vizsgálja meg, hogy a nemzetközi környezet átalakulásával Oroszország afrikai jelenléte milyen új területekre terjedhet ki. A kérdés aktualitását az Oroszországgal szembeni nyugati szankciók adják. Ha a korlátozások hosszabb távon fennmaradnának, Oroszország arra kényszerülhet, hogy új beszerzési útvonalakat keressen, ráadásul esetükben az exportpiacok diverzifikációja is egyre fontosabb gazdaságpolitikai céllá válik.

BÚR GÁBOR

VOLT EGY FARMOM (DÉL-)AFRIKÁBAN A FÖLDKÉRDÉS TÖRTÉNELMI HÁTTERE ÉS JELENTŐSÉGE A MAI DÉL-AFRIKÁBAN

39

Az apartheid egyik máig élő öröksége a földtulajdon rendkívül egyenlőtlen elosztása, hiszen egykor kényszerrel fosztottak meg egyéneket és közösségeket nem csupán a megélhetésüket biztosító termőterületektől, de lakóhelyüktől is. Egy 2010-es reprezentatív felmérés szerint a dél-afrikai fekete népesség úgy gondolja, hogy a legtöbb földet a múltban a fehér telepesek jogtalanul sajátították ki maguknak, s ezért nincs joguk ma ezt a tulajdont megtartani. A fehér népességen belül mindössze 8 százalék osztotta ezt a nézetet. Nincsen talán semmilyen más kérdés, ami a bőrszín mentén hasonlóan megosztaná Dél-Afrika társadalmát.

KONKOLY-THEGE GYÖRGY

MOTOROZÁS BENINBEN

53

Konkoly-Thege György fotókkal illusztrált beszámolója Beninből.

KISS JUDIT

A GAZDASÁGI DIVERZIFIKÁCIÓ
ESÉLYEI ÉS KORLÁTAI BOTSWANÁBAN

EGY TEREPKUTATÁS TÜKRÉBEN

63

2016 év elején a szerző társaival 2-2 hetet töltött két, nyersanyagban gazdag dél-afrikai országban, Botswanában és Namíbiában, ahol minisztériumokat, kormányhivatalokat, kutatóintézeteket, tanácsadó cégeket látogattak meg, illetve szakértőkkel, üzletemberekkel készítették interjúkat. Terepkutatásuk legfőbb célja annak vizsgálata volt, hogy hogyan hatott a nyersanyagkincs az egyes országok gazdaságára és milyen lépéseket tettek/tesznek a nyersanyag-függőség csökkentésére, a gazdasági struktúra átalakítására és a nyersanyagvagyon csökkenése utáni korszakra való felkészülésre.

RECENZÍÓ

A. GERGELY ANDRÁS

AZ ISZLÁM ÁLLAM MINT TERRORIZMUS 2.0

83

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publius Syrus)*

sysstrans

A SZOMÁLIAI HELYZET KÉT KUTATÓÚT TÜKRÉBEN

MARSAI VIKTOR

2015 októberében két hetet töltöttem Kenyában és Szomáliában, majd három hónappal később ezt egészítette ki egy etiópiai út. A kutatás alapvetően két területre fókuszált: a 2016-os szomáliai választásokra, illetve ezzel szoros összefüggésben a biztonsági helyzet alakulására. A helyszíni interjúk – összevetve a már korábban is elért sajtóhírekkel, jelentésekkel, elemzésekkel – azt igazolták, hogy sajnos nagyon könnyű ugyanabba a folyóba újra belelépni. Igaz, talán egy kicsivel fentebbi partszakaszon, mint korábban.

A szomáliai események hazánkban csak mérsékelt érdeklődésre tarthatnak számot. Az ország tőlünk távol helyezkedik el, közvetlen magyar érdekek első ránézésre nem kapcsolódnak hozzá: az egyetlen elem, amit ennek kapcsán kiemelhetünk, a szomáli menekültek, akiknek száma azonban – különösen a jelenlegi közel-keleti áradattal összehasonlítva – elenyésző.¹ Afrika szarva kapcsán legfeljebb a negatív szenzációk azok, amelyek némi érdeklődésre tarthatnak számot, és elérik a hazai média ingerküszöbét. Az utóbbi években azonban ezek közül is csupán az as-Sabáb terrortámadásai tűnnek ki időnként, ugyanis a 2008–2011 között nagy érdeklődésre számot tartó kalózkodás mára jelentősen visszaszorult.²

Ugyanakkor tágabb geopolitikai perspektívában szemlélve a dolgok menetét, a szomáliai rendezés kérdése korántsem mellékes, nem elsősorban Mogadishu, hanem a tágabb kelet-afrikai régió szempontjából. A térség államai, Etiópia, Dzsibuti, Uganda, Tanzánia, de különösen Kenya szempontjából kulcsfontosságú, hogy mérsékeljék a Szomáliából érkező fenyegetés jelentőségét. Ez különösen egyértelművé vált a 2010-es kampalai, a 2013-as westgate-i, majd a 2015-ös garissai támadások után.³ A kenyai turizmus, az ország egyik fő bevételi forrása számára különösen pusztítóak a radikálisok szaporodó támadásai. Ráadásul egyre nyilvánvalóbb, hogy az akciók mögött már nem csupán szomáliai csoportok állnak, hanem Nairobinak szembe kell néznie a hazai (homegrown) terrorizmus jelenségével, amelyben nemcsak kenyai állampolgárságú, de szomáli eredetű személyek, hanem kenyaiaiak is egyre inkább részt vesznek.⁴ Szomália ma egyfajta katalizátorként működik a térségben a szalafita dzsihádzmus exportja terén, és ennek megállítása kulcskérdés: amennyiben ugyanis nem sikerül megtörni ezt a hatást, az jelentősen destabilizálhatja a térség államait, különösen Kenyát.⁵ Ennek következményei pedig már túlmutatnak

a régió, amely nem csupán Kelet-Afrika, de a vasút- és közúthálózatnak köszönhetően Közép-Afrika kapuja is. A dinamikus gazdasági növekedés fenntartása mind a helyi, mind a külföldi befektetők érdeke: a hatalmas infrastrukturális projektek, mint a Lamu-Dél-Szudán Transzport Korridor vagy a Nagy Etióp Újjászületés Gát, illetve a több száz egyéb beruházás összességében több tízmilliárd dolláros befektetést jelent, amelyek kivitelezéséhez és megtérüléséhez stabil környezet szükséges. Emellett a térség lakosság száma intenzíven gyarapszik: Etiópia lakossága megközelítette – egyes adatok szerint már meg is haladta – a százmillió főt, Kenyáé 45 millió, Tanzániáé több mint 50 millió, Ugandáé 39 millió. 2050-ig ez a szám valószínűleg a 2–2,5-szeresére növekszik.⁶ Ez nem csupán a nyomor növekedését fogja magával hozni, de a ma még szűk fogyasztóképes középosztály bővülését is, amelynek ellátására a térség egyelőre nem rendelkezik megfelelő termelői szektorral, így az importált késztermékek jelentősége továbbra is nagy lesz.

Mindebben a folyamatban egyáltalán nem másodlagos, hogy a szómáliai válság milyen mértékben destabilizálja a környező országokat, és hogy sikerül-e gátat szabni a törékeny államiságból fakadó fenyegetéseknek. Ez pedig aligha képzelhető el két, szorosan összefüggő elem, a központi kormányzat megerősítése és az as-Sabáb további gyengítése nélkül. Mára világossá vált, hogy jelentősebb szómáli szerepvállalás nélkül a radikalizmus nem számolható fel Afrika szarván: a külső szereplők ugyan komoly eredményeket értek el 2010-óta, de úgy tűnik, hogy egyelőre nincs tovább. Az AMISOM 22 000 fős létszáma nem elegendő a vidéki as-Sabáb bázisok felszámolására, és konszenzus van a tekintetben, hogy a Szómáli Nemzet Haderőnek (SNA) nagyobb szerepet kell játszania a biztonság megteremtésében és fenntartásában.⁷ Ehhez azonban elengedhetetlen egy stabil és működőképes kormányzat megteremtése, amely képes önálló cselekvésre és valódi eredmények felmutatására – valamint olyan dolgokra, mint például a hadsereg zsoldjának rendszeres kifizetése.

Mindezek tükrében írásom alapvetően két területre fókuszálva mutatja be a kutatóút tapasztalatait. Ezek: a központi kormányzat megerősítését célzó 2016-os szavazás előkészítése, illetve az as-Sabáb elleni háború állása.

A Vision 2016 helyzete – 2012 újrátöltve?

A 2016-os választások kérdése már lényegében a Szómáli Szövetségi Kormány (FGS) 2012-es megalakulása óta aggodalommal töltötte el a nemzetközi szereplőket. A szómálik ugyanis már 2010–11 során mindent elkövettek annak érdekében, hogy meghosszabbítsák a hatalmon levő Átmeneti Szövetségi Kormány (TFG) mandátumát és maximalizálják az ebből remélhető hasznot. Így 2011 helyett 2012-re csúszott az állandó kormány megszületése, és ez sem bizonyult zökkenőmentesnek: hosszú, húzd meg–ereszd meg küzdelem folyt a nemzetközi donorok – különösen a nyugati és afrikai államok –, illetve a szómáli politikai csoportok között annak érdekében, hogy lezárulhasson az átmeneti periódus. A nemzetközi közösségnek komoly kompromisszumokat kellett kötnie annak érdekében, hogy 21 év hiátusa után az országnak ismét legyen felelős kormánya. Így a „választások” valójában abból álltak, hogy egy 135 fős vének tanácsa a 4.5-ös formula⁸ alapján kiválasztotta az új parlamentet,

illetve kijelöltek ezer főt, akik aztán rábólintottak az újabb átmeneti alkotmányra. Az egyetlen valódi demokratikus elem az elnök, Hasszan Mohamud megválasztása volt a parlament részéről, amely azonban – mint később kiderült – korántsem volt mentes a megvesztegetésektől.⁹ Az egy ember–egy szavazat elvéről hamar kiderült, hogy egyelőre megvalósíthatatlan: az ország zömét még mindig az as-Sabáb uralta, nem voltak pártok, választási regisztráció stb. A hatalom továbbra is egy szűk elit kezében maradt, és egy olyan parlament ült össze Mogadishuban, amely a legtöbb szakértő szerint önmagán és szűk klánkörein kívül senkit sem képviselt.¹⁰ Nem véletlen, hogy mind az FGS-t, mind a megszületéséhez vezető folyamatot komoly és jogos kritikák érték.¹¹ Mégis, a korábbiakhoz képest komoly előrelépés volt, hogy végre valamiféle működőképes központi hatalom alakult, amely bírta mind a főbb szomáli szereplők, mind a külső donorok támogatását. Ekkor, de már 2012 januárjában is rendszeresen hangozott el az a mondat, hogy valójában már mindenki 2016-ra készül, amikor aztán „rendes”, demokratikus és átlátható választásokat tartanak majd Szomáliában.¹²

Ezen a helyen nincs lehetőség részletesen beszélni az FGS tevékenységéről, amelyet a szerző más tanulmányában alaposan elemez.¹³ Elég annyit hangsúlyoznunk, hogy Hasszan Mohamud kormánya tevőlegesen egyetlen ponton ért el érdemi eredményt, ez pedig az ország külkapcsolatainak normalizálása volt. Szomália ismét belekerült a nemzetközi vérkeringésbe, ami kétségtelenül hozott bizonyos eredményeket, például

▲ Az AMISOM ugandai járőre Mogadishuban (a szerző felvétele)

megkönnyítette az országba történő beutazást és ezáltal a külkereskedelem bővülését. A hatpilléres politika¹⁴ egyéb területein azonban alig sikerült előrelépést elérni: a biztonsági helyzet 2012 óta nem változott érdemben. Az AMISOM ugyan több offenzívát is indított az as-Sabáb megtörésére, ezek azonban csak részeredményeket hoztak. Ami még fontosabb, hogy az elmúlt négy évben lényegében semmiféle érdemi előrelépés nem történt a tekintetben, hogy az FGS saját erőből képes legyen szembeszállni a terroristákkal. Az SNA ma sem több klánmilíciák megbízhatatlan, kusza szövetségénél.¹⁵ Az EU hiába képzett ki csaknem 6 000 szomáli kormánykatonát az elmúlt öt évben, azok zömének egyszerűen nyoma veszett, mert a központi kormányzat nem volt hajlandó kifizetni a zsoldjukat, amelyet egyébként az Egyesült Államok finanszírozott.¹⁶ Megdöbbentő volt hallani az EUTM Somalia kiképzőmisszió által folytatott felkészítésen a szomáli főtisztek beszámolóit, akik arról panaszkodtak, hogy már kilenc hónapja nem kaptak fizetést.¹⁷ Az elmaradt kifizetések tényét az EUTM-ben szolgáló tisztek is megerősítették. Márpedig ezek egyértelműen azt mutatják, hogy az FGS-nek nem sikerült úrrá lennie a korrupción, és nem véletlen, hogy a Transparency International felmérése alapján Szomália Észak-Korea mellett 2015-ben is a világ legkorruptabb állama volt.¹⁸ Bár egyes tervek szerint az AMISOM 2016 végén kivonulna az országból, ez esetben az FGS heteken belül összeomlana, és bár sok kritika érte, az AMISOM nélkül továbbra is elképzelhetetlen még a jelenlegi biztonsági helyzet fenntartása is.

Az FGS nem volt képes érdemben javítani a közigazgatás állapotán sem: az intézmények nem vagy alig működnek, és mint a Transparency International rámutatott, végtelenül korruptak. A gazdaság terén ugyan komoly fejlődésnek lehetünk tanúi az elmúlt években, különösen a szolgáltatások és az építőipar területén, de ezek mind függetlenek a központi kormánytól. Továbbra is általános jelenség, hogy az emberek egyáltalán nem bíznak a kormányban, és nincs bizalmuk a közintézményekben – nem is ok nélkül.¹⁹

„Az FGS nem volt képes érdemben javítani a közigazgatás állapotán sem: az intézmények nem vagy alig működnek, és mint a Transparency International rámutatott, végtelenül korruptak. A gazdaság terén ugyan komoly fejlődésnek lehetünk tanúi az elmúlt években, különösen a szolgáltatások és az építőipar területén, de ezek mind függetlenek a központi kormánytól. Továbbra is általános jelenség, hogy az emberek egyáltalán nem bíznak a kormányban, és nincs bizalmuk a közintézményekben – nem is ok nélkül.”

Felemás eredménynek lehetünk a tanúi a hatpilléres politika utolsó eleme kapcsán is, amely az ország egységének helyreállítását célozta. A kezdet kezdetén ez kifejezetten fenyegetően hangzott a kormányzat szájából, hiszen Hasszan Mohamud ez alatt elsősorban a szakadár Szomáliföldet szeretne volna visszaterelni a szövetségi rendszerbe, helyreállítva Szomália 1991-ben de facto bekövetkezett szétszakadását. Ugyanakkor az új elnöknek semmiféle üzenete sem volt a formálódó szövetségi tagállamok számára, sőt első nyilatkozataiban jelzésértékűen nem is említette ezt a kérdést. Nyilvánvaló volt, hogy Mohamud egy erős központi kormányban gondolkodik, és nem nagyon fűlött a foga ahhoz, hogy növelje a már meglévő (Puntföld) és formálódó (Galmudug) adminisztrációk befolyását. Ez azonban nem sokat változtatott azon a tényen, hogy a regionális adminisztrációk egyre koherensebbé váltak, nem függetlenül a külső szereplők támogatásától. 2013 közepére egyértelművé vált, hogy az elnöknek és a mögötte álló politikai erőknek nem áll hatalmukban érdemben gátolni a lokális adminisztrációk kiépülését, ugyanakkor azok növekvő befolyása az FGS meglévő kicsiny hatalmát is csökkentheti, valamint rontja Mohamud és a mögötte álló havije klán alkupozícióit a 2016-os választásokon. Mohamud és az FGS ennek ellenére sok esetben igyekezett keresztbe tenni az államépítési folyamatnak, ami megterhelte a vidéki központok és Mogadishu viszonyát. Különösen 2015-től kezdve azonban az elnök és új miniszterelnöke, Omár Ali Sarmarke – valószínűleg nem függetlenül a külföldi nyomástól – egyre kooperatívabbnak bizonyult az úgynevezett átmeneti adminisztrációkkal (interim administration - IA) szemben. Ez egyszerre táplálkozhatott abból a felismerésből, hogy nincs más választásuk, illetve abból a lehetőségből, hogy Mohamud és politikai köre igyekeztek a maguk hasznára fordítani az államépítési kísérleteket. Így miközben Mohamud és Sarmarke valóban érdemi közvetítést végzett egyes vitás kérdésekben – mint a Galkajóban kialakult klánharcok esetében történt 2015 őszén²⁰ –, megerősítették pozícióikat a frissen meg/átalakult Galmudugban, ahol Hasszan közeli bizalmasa, Adbikarim Husszeim Guled lett az elnök.²¹

A 2016-os választások előkészítése érdemben 2015 tavaszán vette kezdetét – jelentős késéssel. Már ekkor borítékolható volt, hogy a voksolás nem fog simán zajlani. Nem készült el az ország állandó alkotmánya; továbbra is vitatott volt, hogyan is fog kinézni a kétkamarás parlament, annak felsőházában ugyanis a szövetségi tagállamoknak kellett volna képviseltetniük magukat, csakhogy ezek megalakulása még nem fejeződött be. Az ország területének jelentős része továbbra is az as-Sabáb ellenőrzése alatt állt, Szomáliföld pedig semmi jelét sem mutatta annak, hogy vissza akarna térni az unióba. A somáli belpolitikát továbbra is a klánok közti viták határozták meg: ezt jól demonstrálta az átmeneti adminisztrációk megalakulásának folyamata. Az IA-k szinte mind egy-egy klán fogságába kerültek. Mogadishut és ezzel a szövetségi kormányt a havije klán család abgal és habir gedir klánjai uralták. A Dzsúbai Átmeneti Adminisztrációt (JIA) az egykori hadúr, Ahmed Mohamed Madobe és klánja, az ogaden dominálja, kisebb részt hagyva a szintén darod klán családba tartozó majertének és marehánok számára. A Délnyugati Átmeneti Adminisztráció (SWIA) az egykori házelnök, Sharíf Hasszan Áden vezetésével a

többi klán által lenézett rahanvejn kláncsalád politikai játéktere lett; Galmudugban Guled elsősorban a havije ajr klánjára támaszkodhatott, míg Puntföldet – a másik nagy darod területet – Mohamed Ali Gasz vezetésével a majertének irányították. A Hírán és Közép-Shabelle tartományokból formálódó állam valószínűleg szintén havije befolyás alatt áll majd.²²

Önmagában ez ugyan megfelelő koncepciónak tűnhet, a probléma azonban az, hogy egyes becslések szerint az országban legalább 500 klán van, és még a nagyobb klánok és alklánok száma is százas nagyságrendű.²³ A jelenlegi átmeneti adminisztrációk megalakulása sem volt mentes a klánok közti viszályoktól, amelyek esetenként véres összecsapásban kulminálódtak. Csakhogy a legfontosabbakat említsük: 2014 végén Galmudugban csaptak össze a mérsékelt iszlamista Alu Szunna Val Dzsamal (ASWJ) erői a galmudugi csapatokkal,²⁴ majd februárban ismét kiújultak a harcok,²⁵ amelyek oka az volt, hogy az ASWJ kevesellte az új galmudugi kormányban kapott pozíciókat. 2015 novemberében pedig Galkajóban robbant ki fegyveres összetűzés a havije/habir gedir/szád alklán és a darod/majertén/omar mohamud alklán között az erőforrások ellenőrzéséért, amely közel száz halálos áldozatot követelt.²⁶ Összeségében több száz ember vesztette életét ezekben a klánharcokban, amelyek több halálos áldozatot követeltek, mint az as-Sabáb támadásai.²⁷

▲ A Mogadishui Nemzetközi Repülőtér új terminálja, előtérben az EUTM magyar katonáival (szerző felvétele)

Mindezek miatt nem csodálkozhatunk azon, hogy a szomáliai belpolitikai látkép nem sokat egyszerűsödött az elmúlt években. Bár az átmeneti adminisztrációk (IA) létrejötté bizonyos szempontból egyszerűsítette a játékteret és pontosabban meghatározta a fő politikai aktorokat, valójában nagyban elősegítette az egykori klánsérelmek feledését, ami az azokat kihasználó as-Sabáb malmára hajtja a vizet. Ráadásul az IA-k kapcsán is felmerül ugyanaz a probléma, mint a szövetségi kormány kapcsán: nevezetesen, hogy valójában mennyire is képviselik az adott közösség érdekeit, és mennyire vezetőik saját önös céljait. Mivel a biztonsági helyzet miatt szinte lehetetlenség erről pontos információkat szerezni, a nemzetközi közösség legtöbbször a sötétben tapogatózik. Bár egyes esetekben úgy tűnik, van szándék a kooperációra és a klánarányok fenntartására egy-egy regionális kabinetben,²⁸ mások tagadják ennek meglétét.²⁹

2015 beköszöntével egyre égetőbbé vált a feladat, hogy a szomáli politikusok megállapodjanak a 2016-os választások, a *Vision 2016* menetéről. Ez azonban – csakúgy, mint 2011–12-ben – egyáltalán nem volt sürgős számukra, hiszen minden egyes hónap, amellyel tovább maradhattak hatalmon, újabb bevételeket biztosított a számukra. A donorközösség azonban hallani sem akart a terminus meghosszabbításáról. Végül 2015. július 29-30-án Mogadishuban sor került a Magas Szintű Partnerségi Fórumra, amely lefektette a 2016-os választás néhány feltételét – például, hogy szó sem lehet mandátumhosszabbításról. A találkozó másik nagy eredménye az volt, hogy kemény munkával végre sikerült egy asztalhoz ültetni a különféle, az FGS-sel elégedetlen regionális adminisztrációkat, illetve a donorközösséget. A felek abban is megállapodtak, hogy októberre elkészítenek egy javaslatot a lehetséges forgatókönyvekről, majd az október 19-20. között tartandó Nemzeti Konzultatív Fórumon (vagy más néven Magas Szintű Konzultatív Fórum – HLCF) kiválasztják a legmegfelelebbet, és annak mentén készítik elő a választást.³⁰ Az októberig tartó hónapok azonban ismét azt mutatták, hogy a nemzetközi közösség jobban aggódik a választások sorsáért, mint a szomálik. Augusztusban ugyan az ENSZ szomáliai missziója, az UNSOM és más szakemberek bevonásával sikerült összeállítani egy tíz alapvető tartalmú listát, ezek azonban nem léptek túl az olyan általános megállapításokon, minthogy a választás előkészítésének átfogó és széleskörű folyamatnak kell lennie, összhangban kell lennie az átmeneti alkotmány szellemével, valamint transzparencia és nyitottság kell, hogy jellemezze. A dokumentum legfőbb megállapítása – egyben a nemzetközi közösség vereségének beismerése – az volt, hogy a biztonsági helyzet és a technikai hiányosságok miatt nincs lehetőség az egy ember–egy szavazat elvének alkalmazására 2016-ban.³¹ Így még teljesebbé vált az érzés, hogy a szomáliai helyzet visszatért a 2012-es kiindulópontoz.

Hogy októberben tisztuljon a kép, az FGS szeptember 19-re összehívta a Nemzeti Konzultációs Fórumot (NCF), amely azt kapta feladatául, hogy dolgozzon ki alternatívákat a 2016-os választások menetére. A testület munkáját a nemzetközi közösség, az ENSZ, az EU, az AU (AMISOM) és az IGAD,³² valamint a bilaterális szereplők, az USA és Nagy-Britannia is segítette.³³ Október 14-re a Fórum elkészítette négy opciót tartalmazó javaslatát, amelyek a következők voltak:

1. Egy nemzeti választási testület létrehozása, amely pártok alapján választja meg – bizonyos arányok meghatározásával – a 275 képviselőt;
2. Tagállami szintű választási testületek létrehozása, akik regionális alapon válogatják össze a képviselőket;
3. Az 1991-ben meglevő 92 adminisztratív körzet hoz létre ilyen testületeket és választ képviselőket;
4. Illetve, hogy 2012-höz hasonlóan egy klánalapú testület választja meg a parlament tagjait.³⁴

A háromnapos októberi találkozó, a Magas Szintű Konzultatív Fórum (HLCF) nem hozott érdemi előrelépést – bár sokan ünnepezték, hogy a szomáli szereplők leültek egymással tárgyalni, és nem vetették el az együttműködést. Ugyanakkor az opciókról nem született döntés. A felek ismét megerősítették az augusztusi alapelveket, illetve megállapodtak abban, hogy további találkozókon vitatják meg a választások menetét és a javaslatokat. Arról is határozat született, hogy az új parlamentet valamiféle elektori testület választja majd meg.³⁵ Összességében azonban az áttérés elmaradt. A szomálik itt is az időhúzás taktikáját választották: az ígérték, hogy a következő, decemberi HLCF-en döntenek a javaslatokról, de addig muszáj alaposabban tanulmányozniuk azokat.

Decemberre egyre inkább elfogyott a nemzetközi közösség türelme. A HLCF december 13-i ülésén az ENSZ Szomáliáért felelős főtítkári különmegbízottja, a leköszönő Nicholas Kay kemény szavakkal nyilatkozott a donorok követeléséről: akárhogy is, de 2016-ban valóban választásnak kell lennie: *„szó sem lehet többé a képviselők egyszerű kinevezéséről. Lehetőséget kell adni rá, hogy legalább néhány ember választhasson jelöltek egy csoportjából; másodsorban, a folyamatot közelebb kell vinni az emberekhez. Emiatt a szavazásnak túl kell nyúlnia Mogadishun. Harmadsorban, a megalakuló parlamentnek legalább 30%-ban nőkből kell állnia, és növelni kell a 35 év alatti fiatalok arányát a képviselők között – ahogy arról már több esetben is megállapodás született. A negyedik elem, hogy olyan rendszert kell kitalálni, amely továbbviszi a szomáli belpolitika fejlődését, és hidat képez a 2012-es rendszer és a következő választás között, amelynek már teljes egészében demokratikus alapokon kell nyugodnia.”*³⁶

Kay felszólalása azonban nem vitt közelebb a megoldáshoz. Decemberben már jól körvonalazódtak a törésvonalak a különféle frakciók között: a darod kláncsalád befolyása alatt álló Puntföld és a Dzsúbai Átmeneti Adminisztráció ellenzett minden olyan megoldást, amely a 4.5-ös formulán alapult volna, és a regionalizmus irányába szerettek volna elvinni a folyamatot, miközben az FGS, a Délnyugati Átmeneti Adminisztráció és Galmudug továbbra is a 2012-es klánalapú modellt tekintette elfogadhatónak, mert így nagyobb arányban részesültek volna a parlamenti helyekből.³⁷ A darod pozícióját erősítette, hogy egyes felmérések szerint a társadalom 70%-a elégedetlen volt a 4.5-ös formulával.³⁸ Így december 17-re csak arról sikerült megállapodnia a feleknek, hogy egy hibrid modellt fognak követni, amelyben mind a regionális, mind a klánalapú megközelítés helyet kap majd. Abban is megegyeztek,

hogy a jelenlegi parlament tagjai újra indulhatnak a választáson, és ez vonatkozik Hasszan Mohamud elnökre is. Végül a résztvevők meghatározták, hogy január 10-én ismét összegyűlnek, ezúttal Kismajóban, hogy tovább pontosítsák a választás menetét.³⁹

A januári HLCF ismét nem indult zökkenőmentesen. A kormány és a nemzetközi közösség azt szerette volna, hogy az eddigi szomáli szereplők (FGS, JIA, Puntföld, Galmudug, SWIA) mellett a frissen megalakult Hirán-Közép-Shabelle is képviseltesse magát, amit azonban a hiráni klánvezetők egy része blokkolt. Nagyobb problémát jelentett, hogy a 4.5-ös formula kapcsán megmerevedtek az álláspontok: Puntföld és a JIA nem volt hajlandó elfogadni a klánalapú képviselőválasztást, a többi szereplő viszont továbbra is ragaszkodott ehhez. Január 16-án Garove⁴⁰ kivonult a tárgyalásról, így azok összeomlottak.⁴¹ A nemzetközi szereplők ismét fokozták a nyomást: az ENSZ, az IGAD, az EU, az Egyesült Államok, Svédország, Olaszország és az Egyesült Királyság kijelentették, hogy a mandátumhosszabbítás semmilyen formáját sem hajlandóak elfogadni.⁴² A kismajói kudarc után Mogadishuban folytatódtak a vég nélküli tárgyalások, a darod/havije szembenállás azonban nem enyhült. Az FGS érezte, hogy a patthelyzet az ő malmukra hajtja a vizet, és január 28-án egy átfogó javaslattal álltak elő: ennek értelmében a parlament alsó házát a 4.5-ös formula alapján választanák, a felsőházi helyeket pedig a regionális adminisztrációk

▲ *Negyven év polgárháborújának öröksége (a szerző felvétele)*

között osztanák szét oly módon, hogy mindegyik tagállam – Puntföld, Szomáliföld, Galmudug, Hirán és Közép-Shabelle, Dzsúba és a Délnyugati Állam – 6-6 helyet kapna, ezen kívül az első kettő kapna még 3-3 plusz székot, tekintettel méretükre és politikai súlyukra. Az FGS javaslata azt is tartalmazta, hogy mindkét házban a pozíciók legalább 30%-át női politikusoknak kell betöltenie.⁴³

A központi kormány lépésével több legyet is ütött egy csapásra. Először is demonstrálhatta, hogy továbbra is konstruktív szerepet próbál játszani, hiszen látszólag egy jól körvonalazott javaslattal igyekezett előrelendíteni a tárgyalásokat. A 30%-os női kvóta hangsúlyozása a nyugati és afrikai szereplők támogatását igyekezett megnyerni, a plusz felsőházi helyek pedig Garovét és Hargézát. Ráadásul minimális politikai kockázattal, hiszen a szakadár Szomáliföld már a kezdet kezdetétől elutasította a teljes folyamatot. Ugyanakkor Hasszan Mohamud nem engedett a legfontosabb kérdésben – a 4,5-ös formula maradt a vezérfonal az alsóházi helyek elosztásánál. Nem véletlen, hogy Puntföld nem fogadta el a tervezetet, és hamarosan a Dzsúbai Átmeneti Adminisztráció (JIA) vezetője, Ahmed Madobe is bejelentette, hogy nem támogatja a javaslatot.

2016. február elején azonban úgy tűnt, hogy ez már nem számít, ugyanis a nemzetközi közösség megunt a kötélhúzást: a legfontosabb szereplők Ban Ki-mun ENSZ-főtitkártól kezdve Federica Mogherini EU-s külügyi és biztonságpolitikai főképviseletől át az afrikai államokig üdvözölték a Szomáli Szövetségi Kormány javaslatát. E tanulmány szerzője személyesen is tapasztalhatta addisz-abebei tartózkodása alatt 2016. január végén, hogy a külföldi szereplők szemében a két tagállam ellenkezésének dacára az FGS-javaslat lesz a párbeszéd további alapja.⁴⁴ Ez aligha véletlen, és nem arról volt szó, hogy a donorok megint elnyomták volna a szomáli szereplőket, hanem egész egyszerűen arról, hogy a tárgyalások hónapok óta egy helyben topogtak, és féltő volt, hogy az egész folyamat összeomlik. Természetesen ez egyértelműen az FGS – és a havije kláncsalád – győzelme volt, de legalább történt valamiféle előrelépés. Ezt erősítette, hogy február 4-én az ENSZ-főtitkár új Szomáliáért felelős különmegbízottja, Michael Keating Kiszmajóba utazott, és meggyőzte Madobét, hogy fogadja el a központi kormány javaslatát. A JIA vezetője bizonyos megkötésekkel – például, hogy 2020-ban semmiképp sem kerül már alkalmazásra a 4,5-ös formula – a tervezet támogatása mellett döntött, így Puntföld február elejére egyedül maradt elutasító hozzáállásával.⁴⁵

E kézirat lezárásnak időpontjában, február elején tehát úgy tűnt, a központi kormány januári javaslata lesz a vezérfonal a 2016-os választások számára. Ez természetesen még változhat. Egyes elemek azonban világosan körvonalazódtak már az eddigiekből is. Legfőképpen az, hogy a szomáli szövetségi kormány ismét eredményesen használta az időhúzás és a zsarolás technikáját mind belső ellenfeivel, mind a donorközösséggel szemben. Ezzel a hatalmon levő szomáli elit elérte, hogy a választási és politikai folyamat lényegében ugyan oda jusson, ahonnan 2012-ben elindult. A 4,5-ös formula alkalmazásával – némi kozmetikázás mellett – valószínűleg ismét az előző választási modell fog érvényesülni, amit a transzparencia szinte teljes hiánya, a megvesztegetések és a civil társadalom kizárása jellemezett. Különö-

sen utóbbi okoz jelentős problémát: nem azért, mintha a szomálik 2016-ra akkora mértékben tették volna magukévá a demokratikus normákat – hiszen a lakosság zöme továbbra is írástudatlan nomád. Hanem mert a szomáli politikai élet hagyományos szereplői, a klánok nagy része sem fér hozzá a politikai döntéshozatalhoz és a forrásokhoz. Ennek következményei pedig jól megmutatkoznak az országban ki-kirobbanó klánalapú összecsapásokban, amelyek az as-Sabáb nélkül is képesek aláásni a stabilitást. Különösen, hogy a terrorszervezet, bár teret veszített, de továbbra is veszélyes és potens szereplője Afrika szarvának.

Az as-Sabáb ereje 2016 elején

Sok vita zajlott az elmúlt években akörül, hogy milyen mértékben is gyengült meg a szomáli gerilla/terszervezet a hat éve tartó katonai offenzívák hatására. Abban a szakértők többsége egyetért, hogy 2010-hez képest egyértelműen komoly változások történtek: míg hat évvel ezelőtt a szomáli Átmeneti Szövetségi Kormány (TFG) a pusztta túlélésért küzdött az as-Sabáb elleni harcban, addigra ma már a dzsihádisták nem jelentenek egzisztenciális fenyegetést a kormány számára, legalábbis abban az értelemben, hogy egyik napról a másikra képesek lennének megdönteni hatalmát.⁴⁶ Ez jórészt a 22 000 fő AMISOM kontingensnek köszönhető, amely 2011 augusztusára visszafoglalta a fővárost, majd megkezdte hadműveleteit a vidéki területeken is. A kezdeti sikerek után azonban hamar megmutatkoztak az AMISOM korlátai. Teljesen más képességeket igényelt egy behatárolt, viszonylag átlátható és kis kiterjedésű városi területen folytatott háború, mint a nagy kiterjedésű vidéken zajló hadműveletek. A 2011–12-es vereségek után az as-Sabáb kitért a nyílt konfrontáció elől, és rajtaütésekkel, improvizált robbanóeszközökkel zaklatta az afrikai uniós katonákat. Az AMISOM sokat veszített lendületéből, megfelelő szállítóeszközök híján nem rendelkezett kellő rugalmassággal, és a modern felderítőeszközök (drónok) csaknem teljes hiányában egy láthatatlan ellenféllel küzdött. Ráadásul az, hogy a radikálisok jelentette egzisztenciális fenyegetés megszűnt, elkényelmesítette mind a kormányt, mind támogatóit. A hadműveletek tempója csökkent, és az as-Sabáb rendezhette sorait, amelynek köszönhetően 2013 tavaszára újult erővel vethette bele magát a küzdelemben, szofisztikált terrortámadásokkal a centrumokban, különösen Mogadishuban, illetve jól szervezett és pusztító rajtaütésekkel vidéken. Bár az AMISOM 2014 elején új offenzívákat indított (Operation Eagle, Operation Indian Ocean, majd 2015-ben

„A hadműveletek tempója csökkent, és az as-Sabáb rendezhette sorait, amelynek köszönhetően 2013 tavaszára újult erővel vethette bele magát a küzdelemben, szofisztikált terrortámadásokkal a centrumokban, különösen Mogadishuban, illetve jól szervezett és pusztító rajtaütésekkel vidéken.”

az Operation Jubba Corridor-t), és több tucatnyi várost szabadított fel, köztük a dzsihádisták olyan fellegráit, mint Marka, El-Búr, Bardera, Dinszor, Buló Burti, nem sikerült átűtő eredményt elérni. Az as-Sabáb általában kitért a fő csapás elől, majd blokádnak alá vette a „felszabadított” városokat, amelyekbe az AMISOM megerősített páncélozott konvojain kívül semmi sem juthatott be. Így több helyen is éhínség alakult ki, és az a paradox helyzet, hogy a lakosság visszasírta a radikálisok uralmát.⁴⁷

A probléma alapvetően két forrásból származott. Az elsőt az jelentette, hogy az AMISOM erői túlterjeszkedtek, és a rendelkezésre áll létszámmal és technikai színvonallal nem voltak képesek kitölteni a hatalmi vákuumot, ami az as-Sabáb visszavonulása után maradt. Itt jött a képbe a második elem, nevezetesen az, hogy továbbra sem állt rendelkezésre megbízható somáli haderő, amely aztán az AMISOM offenzívája után átvehette volna az adott területek ellenőrzését. Ez, mint láttuk, döntő mértékben a somáli kormány hibája volt, amely elhanyagolta a Szomáli Nemzeti Haderő (SNA) felállítását. Hiába képzett ki az EU mintegy 6000 katonát, illetve az amerikai és ugandai trénerok is további több ezret, mivel nem kaptak fizetést, ellátmányt, az esetek többségében a katonák egész egyszerűen eltűntek – vagy csatlakoztak az as-Sabábnak, amely még mindig több pénzt fizetett nekik, mint a kormány.⁴⁸ Az SNA ma is lényegében csak papíron létezik, és nem több milíciák laza szövetségénél, amelyek sokkal inkább képviselik a mögöttük álló klánt, mint az ország egészének érdekeit – ami persze érhető, hiszen az állam zöme a havije klán fogságában van, és a vezérkarnak való engedelmség valójában utóbbi kláncsalád pozícióit erősítené.

Mindezeket az ellentéteket az as-Sabáb kiváló érzékkel fordítja a maga hasznára. A szervezet még mindig több ezer harcos és több tízmillió dollár fölött rendelkezik, komoly fegyverkészletekkel bír, kiváló propagandát folytat, valamint hírhedt titkoszolgálatának, az Amnijátnak köszönhetően a legmagasabb szintekről gyűjti be az információt. Így az as-Sabáb mindig egy lépéssel ellenfelei előtt jár, és velük szemben képes a folytonos megújulásra, amit az elmúlt hónapok is megmutattak. Egyrészt a radikálisoknak ismét sikerült új szintre emelniük terrortámadásaik minőségét, amikor közel fél tucat, jól védett mogadishui szállodát és éttermet támadtak meg, amelyet gyakran keresnek fel külföldiek, illetve az FGS és a parlament politikusai.⁴⁹ Ezek a támadások ismét alapjaiban rengették meg a társadalom biztonságérzetét és kérdőjelezték meg a biztonsági erők felkészültségét a dzsihádisták elleni harcban. A dzsibuti Daallo légitársaság repülőgépe elleni merénylet pedig, amely csupán a vakszerencse miatt nem járt komolyabb következményekkel,⁵⁰ tovább erősítette azt a percepciót, hogy az as-Sabáb még a legvédettebb helyekre is be tud férközni.

A terrortámadások mellett a radikálisok megerősítették gerillatevékenységüket – a korábbi évekhez képest ezt is új minőségben. 2015 júniusában Légó városánál lerohanták a burundi békefenntartók táborát. Bár a burundi erők nem tették nyilvánossá veszteségeiket, az as-Sabáb elfoglalta a táborát, és saját és a szemtanúk bevallása alapján a 100 fős bázis állományának felét lemészárolta.⁵¹ Mindez óriási csapást jelentett az AMISOM presztízsére: a légói megszárlás után joggal merült fel

a kérdés, hogyan képesek az afrikai békefenntartók stabilitást hozni a lakosságnak, ha saját magukat sem képesek megvédeni? Pedig ez még csupán a kezdet volt: szeptember 1-én Dzsanaléban az ugandai békefenntartók táborát érte hasonló támadás. A dzsiháditák fölrobbantották a környező hidakat, hogy megakadályozzák az erősítés megérkezését, majd hajnalban lerohanták a bázist. Az ugandai kormány ugyan csak 12 halottat ismert el, de a különféle források alapján itt is legalább félszáz AU-katona esett áldozatul a támadásnak.⁵² Végül pedig január közepén a kenyai erőkön volt a sor: az El Adde-i bázisnál az as-Sabáb hasonló módszereket követett, mint az előző két esetben, közel 70 embert – mások szerint több mint 100-at – mészárolva le, és állítólag foglyokat is ejtett.⁵³

A támadásokban sok volt a közös pont: a dzsihádisták mindig hajnalban támadtak, olyan bázisokat, amelyek viszonylag messze feküdtek a többi támaszponttól; az akciókat a friss váltások berkezése után pár nappal követték el, amikor azok még szinte semmiféle tapasztalattal sem rendelkeztek a helyi viszonyokról. A támadások kapcsán ráadásul felmerült a gyanú, hogy bár az as-Sabáb volt a „főszervező”, a helyi klánmilíciák is bekapcsolódtak a küzdelembe – az AMISOM ellen.⁵⁴ Ezt a híresztelést több EU diplomata is megerősítette.⁵⁵

Ez az utolsó elem kiválóan rámutat a szomáliai helyzet összetettségére és törekenységére. Ugyanis a fő kihívás az országban ma már nem az as-Sabáb

▲ *Adminisztratív kurzus a szomáli tisztjelöltek számára az EUTM Somalia keretében (a szerző felvétele)*

ereje, hanem a klánok közti bizalmatlanság és ellentét, amit a dzsihádisták kiváló érzékkel aknáznak ki. A radikálisok mindhárom támadásnál több száz katonát és komoly fegyverarzenált vetettek be, amelynek a mozgatása nehezen képzelhető el észrevétlenül. Mégis, a támadásról egyetlen esetben sem sikerült időben tudomást szerezni. Ez csak úgy képzelhető el, hogy a helyi klánok legalábbis passzívan, de valószínűleg inkább tevékenesen is részt vettek a támadásban. Ezt támasztja alá, hogy a lakosság – az as-Sabáb korábbi offenzíváival szemben – nem menekült el az előző napokban a területről.⁵⁶ A lakossági támogatás okát három tényezőben kereshetjük. Az első, hogy az AMISOM erői sok esetben bizonyos klánokat támogatnak más klánokkal szemben. El Adde esetében például a helyi marehán csoportok nem nézték jó szemmel, hogy Nairobi Kiszmajóban ősi ellenségük, az ogaden Ahmed Madobe uralmát segíti elő. Ehhez szorosan kapcsolódik a második elem is, mégpedig az, hogy a somáliai hagyományosan megszállókat látják az AMISOM erőiben, vagy legalábbis nagyon könnyű felbízgatni őket arra, hogy ezt a nézőpontot tegyék a magukévá.⁵⁷ Végül, de nem utolsó sorban meg kell jegyeznünk, hogy a sikeres támadás után óriási mennyiségű fegyver, lőszer, jármű, élelmiszer kerül a támadók kezére, amely a somáliai viszonyok között hatalmas értéket képvisel. Így ezek bizonyos szempontból rablóhadjáratok is, amelyek hasznot hajtanak mind a klánmilíciák, mind az as-Sabáb számára.

Kilátások

2016 elején úgy tűnt, a somáliai politikusok újabb négy évet vesztegettek el fölösleges belpolitikai csatározásokra. Bár a 2010 óta történt fejlődés minden téren látványos, a jelenlegi keretek között nem képzelhető el áttörés, és több ponton – például a biztonsági helyzetben vagy a közigazgatás kiépítésében – egyértelműen megtorpan a folyamat. Az as-Sabáb visszaszorulása után a klánok közti viszályok ismét felerősödtek, és gyakran a fegyveres harc formáját öltik. A szövetségi intézmények körüli küzdelem megakadályozza azok megerősödését és a központi hatalom megszilárdulását – ami jelenleg amúgy is a havije klán uralma alatt áll, a többi csoport ellenállása dacára. Több évtizednyi polgárháború után a somáliai szereplők egyszerűen képtelenek a hosszabb távú gondolkodásra, mindenki csak a pillanatnyi haszonszerzésre koncentrál, ami lehetetlenné teszi a konstruktív megoldásokat.⁵⁸ Bár sokan ostromozzák a külföldi szereplőket, akik kétségtelenül súlyos hibákat követtek el az elmúlt években, ma nehezen látszik, hogy rajtuk kívül bárki rá tudná kényszeríteni a somáliai elitet arra, hogy érdemben segítse a további stabilizációt Afrika szarván. Ehhez azonban nagyobb politikai akaratra és átgondolt stratégiára, valamint a külföldi szereplők közti átfogóbb koordinációra lenne szükség, amelynek megteremtése az egyes aktorok közti érdekkülönbségek (arab vs. afrikai államok, nyugati vs. lokális szereplők) miatt ma még nehezen látszik megvalósíthatónak. Így hosszabb távon a somáliai helyzet stagnálására számíthatunk, és csak bízhatunk benne, hogy a gazdaság és a civil társadalom lassú regenerációja középtávon a politikai szférában is érezteti hatását. ☀

Jegyzetek

- 1 Az IOM adatai alapján 11 000 szomáli menekült érkezett Európába 2015 során, ami a migránsok alig 1%-át teszi ki. Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond: Compilation of available data and information – *INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION*. 2016.01.14. http://doe.iom.int/docs/Mixed%20Migration%20WEEKLY%20Flows%20Compilation_No_%2014_January_2016.pdf. Megtekintve: 2016.01.21. 24. o.
- 2 Az utolsó nagyobb hajót a szomáli kalózkodók 2012 májusában, négy éve tényleg el. Shippers mark third year without piracy attacks off Somalia coast. *Hiiraan*, 2015.11.11. http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102527/shippers_mark_third_year_without_piracy_attacks_off_somalia_coast.aspx. Megtekintve: 2016.01.21. Lásd erről: Koszta Zsófia: Az Európai Unió szomáliai műveletei és a Magyar Honvédség szerepvállalása. *Afrika Tanulmányok*, 2015. (9. évf.), 3-4. szám, 77-92.
- 3 2010-ben az ugandai fővárosban az as-Sabáb végrehajtotta első jelentősebb külföldi merényletét, amelyben 76-an haltak meg. 2013-ban a nairobi Westgate bevásárlóközpont elleni támadásban legalább 67-en veszítették életüket, míg a szomáli határhoz közeli kenyai Garissa egyeteme elleni akcióban 147 emberrel végeztek az as-Sabáb fegyveresei.
- 4 Lásd Kenya: Al-Shabaab – Closer to home. *International Crisis Group*, 2014.09.25. <http://www.crisisgroup.org/en/regions/africa/horn-of-africa/kenya/bio2-kenya-al-shabaab-closer-to-home.aspx>. Megtekintve: 2016.01.21.
- 5 Erről részletesen lásd: Marsai Viktor: A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek, 2012–2014 (I.). *Nemzet és Biztonság*, 2015/1. szám, 65-95.
- 6 Lásd a US Census Bureau adatait: *U.S. Census Bureau*, International Programs. 2015.07.15. <http://www.census.gov/population/international/data/idb/region.php?N=%20Results%20&T=13&A=separate&RT=0&Y=1950&R=-1&C=ET>. Megtekintve: 2016.01.21.
- 7 EUTM interjú, J5 Planning, 2015. október 12.
- 8 Ennek lényege, hogy a nagyobb kláncsaládokok – a darod, a havije, a rahanvejn és a dir – arányosan egy-egy ponttal képviseltetik magukat az osztozkodásnál, míg a kisebb klánok összesen kapnak fél helyet.
- 9 Marsai – Hettyey 2013, 134-139.
- 10 Interjú egy ENSZ munkatárssal, Nairobi, 2014. január.
- 11 Lásd: Weinstein, Michael: Somalia's New Roadmap: the Garowe Principles. *Garoweonline*, 2011.12.11. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_s_New_Roadmap_The_Garowe_Principles.shtml. Megtekintve: 2013.02.15.; ugyanő: A Transition to a Transition. *Garoweonline*, 2012.06.10. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_A_Transition_to_a_Transition.shtml. Megtekintve: 2016.01.29.
- 12 Interjú EU és ENSZ diplomatákkal, Nairobi, 2012. január-február.
- 13 Lásd Marsai Viktor: A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek, 2012–2014 I.; Marsai Viktor: A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek, 2012–2014 II.; *Nemzet és Biztonság*, 2015/2., 96-129.
- 14 Elemei: 1. a stabilitás megteremtése az országban; 2. a gazdaság helyreállításának felgyorsítása; 3. a békeépítést és a fő konfliktusforrások felszámolása; 4. a kormányzati képességek növelése, hogy képesek legyenek megfelelő szolgáltatásokat nyújtani a lakosságnak; 5. a kapcsolati háló erősítése és a baráti országokkal való szorosabb együttműködés; 6. végül az ország egységének helyreállítása.
- 15 Interjú az ENSZ egyik munkatársával, Nairobi, 2015. október.
- 16 Interjú EUTM Somalia, Training Team, Mogadishu, 2015. október.
- 17 Interjú, Jazeera Training Camp, Mogadishu, 2015. október. A helyzet nagyon hasonlít a Maliban 2013-ra kialakult helyzetre. Az EUTM Mali minden igyekezete ellenére Mali haderejének harcértéke nagyon alacsony maradt. Lásd Jobbágy Zoltán: Az ISAF árnyékában: a francia haderő SERVAL művelete Maliban. *Sereg Szemle* 12. évfolyam, 3. szám (2014), 114-121.

- 18 Report: Denmark is least corrupt; Somalia, N.Korea the most. *Hiiraan*, 2016.01.27. http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103804/report_denmark_is_least_corrupt_somalia_n_korea_the_most.aspx. Megtekintve: 2016.01.29.
- 19 Interjú az Addisz Abebai EUDEL egyik diplomatájával, Addisz Abeba, 2016. január.
- 20 Somalia: Puntland-Galmudug tensions spur potent mediations. *Garoweonline*, 2015.11.29. <http://www.garoweonline.com/en/featured/fikradaha/somalia-puntlandgalmudug-tensions-spur-potent-mediations>. Megtekintve: 2016.01.30.
- 21 Abdikarim Hussein declares his candidacy for Central State of Somalia. *Shabellenews*, 2015.04.22. <http://shabellenews.com/?p=3887>. Megtekintve: 2016.01.30.
- 22 Elektronikus interjú az ENSZ egyik munkatársával, 2015. december.
- 23 Uluo, Mohamed M: Somalia: Guidelines for Democratic Clan Based 2016 Electoral Model. *Hiiraan*, 2015.11.19., http://hiiraan.com/op4/2015/nov/102655/somalia_guidelines_for_democratic_clan_based_2016_electoral_model.aspx Megtekintve: 2016.02.01.
- 24 15 killed as govt forces, militants clash in Somalia. *Hiiraan*, 2014.12.13., http://hiiraan.com/news4/2014/Dec/97319/15_killed_as_govt_forces_militants_clash_in_somalia.aspx. Megtekintve: 2016.02.01.
- 25 Sufi militias repel Somalia army counter-attack on town. *Hiiraan*, 2015.02.12., http://hiiraan.com/news4/2015/Feb/98127/sufi_militias_repel_somalia_army_counter_attack_on_town.aspx. Megtekintve: 2016.02.01.
- 26 Galkayo and Somalia's Dangerous Faultlines. *Hiiraan*, 2015.12.10., http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/102991/galkayo_and_somalia_s_dangerous_faultlines.aspx. Megtekintve: 2016.02.01.
- 27 Elektronikus interjú az ENSZ egyik munkatársával, 2015. november.
- 28 Elektronikus interjú az ENSZ egyik munkatársával, 2015. március; interjú a nairobi EUDEL egyik diplomatájával, Nairobi, 2015. október.
- 29 Interjú a magyarországi szomáli közösség egy tagjával, 2016. január.
- 30 Somali National Consultative Forum convenes to discuss 2016 electoral process. *AMISOM*, 2015.10., <http://amisom-au.org/2015/10/somali-national-consultative-forum-convenes-to-discuss-2016-electoral-process/>. Megtekintve: 2016.02.01.
- 31 Guiding Principles for the 2016 Electoral Process. *UNSOM*, 2015.08., <https://unsom.unmissions.org/Default.aspx?ctl=Details&tabid=6254&mid=9770&ItemID=40411>. Megtekintve: 2016.02.01.
- 32 Kormányközi Fejlesztési Hatóság, Kelet-Afrika egyik regionális szervezete.
- 33 Interjú az EU egyik munkatársával, Nairobi, 2015. október.
- 34 Clan-based Selection, the only Practical Option in 2016. *Hiiraan*, 2015.12.07., http://hiiraan.com/op4/2015/dec/102916/clan_based_selection_the_only_practical_option_in_2016.aspx. Megtekintve: 2016.02.02.
- 35 Somalia concludes elections consultative forum with hope. *Hiiraan*, 2015.10.21., http://hiiraan.com/news4/2015/Oct/102195/somalia_concludes_elections_consultative_forum_with_hope.aspx. Megtekintve: 2016.02.02.
- 36 Somalia political leaders discussing electoral model at critical forum. *Garoweonline*, 2015.12.13., <http://www.garoweonline.com/en/news/somalia/somalia-political-leaders-discussing-electoral-model-at-critical-forum>. Megtekintve: 2016.02.02.
- 37 Uo.
- 38 As election approaches, Somalis oppose clan-based power sharing system – report. *Hiiraan*, 2015.12.15., http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103082/as_election_approaches_somalis_oppose_clan_based_power_sharing_system_%E2%80%93_report.aspx. Megtekintve: 2016.02.02.

- 39 Somali Leaders Reach Agreement on Election Framework. *Hiiraan*, 2015.12.17. http://hiiraan.com/news4/2015/Dec/103110/somali_leaders_reach_agreement_on_election_framework.aspx#sthash.MUDG5Lok.dpuf. Megtekintve: 2016.02.02.
- 40 Garove Puntföld fővárosa.
- 41 Somalia: Kismayo talks break down. *Garoweonline*, 2016.01.16., <http://www.garoweonline.com/en/news/somalia/somalia-kismayo-talks-on-verge-of-collapse>. Megtekintve: 2016.02.02.
- 42 International community: No term extension for somali leaders. *Hiiraan*, 2016.01.18. http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103670/international_community_no_term_extension_for_somali_leaders.aspx. Megtekintve: 2016.02.06.
- 43 Controversy after new election proposal. *Garoweonline*, 2016.01.28. <http://www.garoweonline.com/en/news/somalia/somalia-controversy-after-new-election-proposal>. Megtekintve: 2016.02.06.
- 44 Interjú a különféle diplomáciai szereplőkkel, Addisz-Abeba, 2016. január-február.
- 45 SRSG Keating welcomes Jubbalands reaction to the Federal Govt's decision on the electoral model. *Garoweonline*, 2016.02.04., http://hiiraan.com/news4/2016/Feb/103968/srsg_keating_welcomes_jubbaland_s_reaction_to_the_federal_govt_s_decision_on_the_electoral_model.aspx. Megtekintve: 2016.02.06.
- 46 Al Shabaab is not resurgent, Amisom is weak. *Hiiraan*, 2016.02.04., http://hiiraan.com/news4/2016/Feb/103956/al_shabaab_is_not_resurgent_amisom_is_weak.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 47 Lásd Marsai Viktor: A szomáli szövetségi kormány első két éve és az al-Sabáb elleni katonai műveletek, 2012–2014. I-II.
- 48 Interjú az EUTM Somalia egyik kiképzőjével, Mogadishu, 2015. október.
- 49 Why does al-Shabab target hotels? *Hiiraan*, 2015.11.08. http://hiiraan.com/news4/2015/Nov/102480/why_does_al_shabab_target_hotels.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 50 A rendelkezésre álló információk alapján az egyik utas a Mogadishu Nemzetközi Repülőtér személyzetének segítségével egy laptopban csempészte fel a bombát a repülőgépre, amely pár perccel a felszállás után robbant fel. Mivel a járat még csak 2000 méter magasan repült, a törzsen tátongó lyuk ellenére a pilóta vissza tudott térni Mogadishuba. Ha a robbanás később következik be, a nyomáskülönbség miatt a repülőgép valószínűleg szétszakadt volna. Video ,shows Somalia plane bomber. *Hiiraan*, 2016.02.08. http://hiiraan.com/news4/2016/Feb/104014/video_shows_somalia_plane_bomber.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 51 Dozens killed as Al-Shabab overrun African Union base. *Hiiraan*, 2015.06.27. http://hiiraan.com/news4/2015/Jun/100423/dozens_killed_as_al_shabab_overrun_african_union_base.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 52 Al-Shabaab kills ,over 50' Amisom soldiers, say Western sources. *Hiiraan*, 2015.09.02. http://hiiraan.com/news4/2015/Sept/101405/al_shabaab_kills_over_50_amisom_soldiers_say_western_sources.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 53 Somali extremists say they captured some Kenyan Soldiers. *Hiiraan*, 2016.01.17. http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103629/somali_extremists_say_they_captured_some_kenyan_soldiers.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 54 Kenya: Local clan in El Adde might have betrayed KDF. *Hiiraan*, 2016.01.25. http://hiiraan.com/news4/2016/Jan/103765/kenya_local_clan_in_el_adde_might_have_betrayed_kdf.aspx. Megtekintve: 2016.02.10.
- 55 Interjú EU diplomatákkal, Addisz-Abeba, 2016. január-február.
- 56 Interjú az EU egyik diplomatájával, Addisz-Abeba, 2016. január.
- 57 Interjú egy szomáli professzorral, Nairobi, 2014. február.
- 58 Interjú az egyik EU tagállam diplomatájával, Nairobi, 2015. január.

A szerzőről

Ph.D., egyetemi tanársegéd,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

About the Author

Ph.D., Junior Lecturer,
National University of Public Service

@

marsai.viktor@uni-nke.hu

English Abstract

Somalia in the perspective of two recent field trips

In October 2015 I spent two weeks in Kenya and Somalia. Three months later I visited Ethiopia for another ten days. My research projects concentrated on two areas: the forthcoming presidential and parliamentary elections in Somalia in 2016 and the security situation in the Horn of Africa. The findings of the field trips backed my previous assumptions that in spite of the achievements of the last years the stability is still fragile in the country and the lack of clear political visions and the confrontation between the different Somali political actors can easily jeopardize the results.

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publius Syrus)*

sysstrans sysstrans sysstra

strans sysstrans sysstrans

sysstrans sysstrans sysstra

strans sysstrans sysstrans

OROSZORSZÁG ÉS AFRIKA GAZDASÁGI KAPCSOLATAINAK ÁTALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁS TÜKRÉBEN

GERŐCS TAMÁS

Oroszország jelenléte az afrikai gazdasági életben a rendszerváltás óta rendkívül csekélynek tekinthető, főleg ha a növekvő kínai vagy a hagyományosan erős pozíciókkal rendelkező nyugati országokéval vetjük össze. A tanulmányomban azt vizsgálom meg, hogy a nemzetközi környezet átalakulásával Oroszország afrikai jelenléte milyen új területekre terjedhet ki. A kérdés aktualitását az adja, hogy az Oroszországgal szemben 2014 óta érvényben lévő nyugati szankciók néhány importáru, például bizonyos zöldség és gyümölcs, valamint húsfélék beszerzését megnehezítették¹. Ha a szankciók hosszabb távon fennmaradnának, Oroszország arra kényszerülhet, hogy új beszerzési útvonalakat keressen. Oroszország esetében ráadásul az exportpiacok diverzifikációja is egyre fontosabb gazdaságpolitikai céllá válik. A nyugati szankciók mellett az olajárak 2014 óta tartó zuhanása, és az annak nyomán kialakult pénzügyi és gazdasági válság, például a rubel árfolyamának összeroppanása rendkívül nehéz helyzetbe hozták az orosz gazdaságpolitikát². Hipotézisem szerint, Oroszország Afrikában könnyen partnerére lelhet, mert a kontinens számos országában a nyugatitól, sőt kínaitól eltérő tőke és technológiai beszerzések iránti igény várhatóan nőni fog. Oroszországnak tehát érdeke, hogy az olajár összeroppanását és az ennek nyomán kialakult árfolyamkrízist felvevő piacainak bővítésével ellensúlyozza, afrikai országoknak pedig a technológiai és tőke függőségük lazítása, a beszerzési források diverzifikálása áll érdekében. A két igény találkozását erősítheti, hogy a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében még ma is komoly potenciált jelent a szovjet múlt öröksége.

A Szovjetunió széthullásával az orosz-afrikai gazdasági kapcsolatok ugyanis szinte teljesen megszűntek. A mélypontot az 1990-es évek orosz gazdaság transformációja okozta, aminek lezárulásával kezdődhetett meg egy új fejezet a két térség viszonyában. A 2000-es évektől fokozatosan nyílt lehetőség a régi kapcsolatok felélnkítésére és annak új tartalommal való megtöltésére. A 2000-es évek közepe már látványosabb fordulatot hozott az orosz-afrikai kereskedelembe, amit egy évtized kihagyása után 3 orosz elnöki látogatás is megerősített. Ezt követően egyre több orosz vállalat jelentette be igényét afrikai befektetések iránt. Bár a mélyponthoz képest valóban látszik egy elmozdulás, a rendszerváltás előtti szintet még ma sem éri el az áruforgalom, illetve a beruházások értéke. A bővülés lehetőségeivel kapcsolatban azt is érdemes megjegyezni, hogy az orosz tőke érdeklődése szűk területre

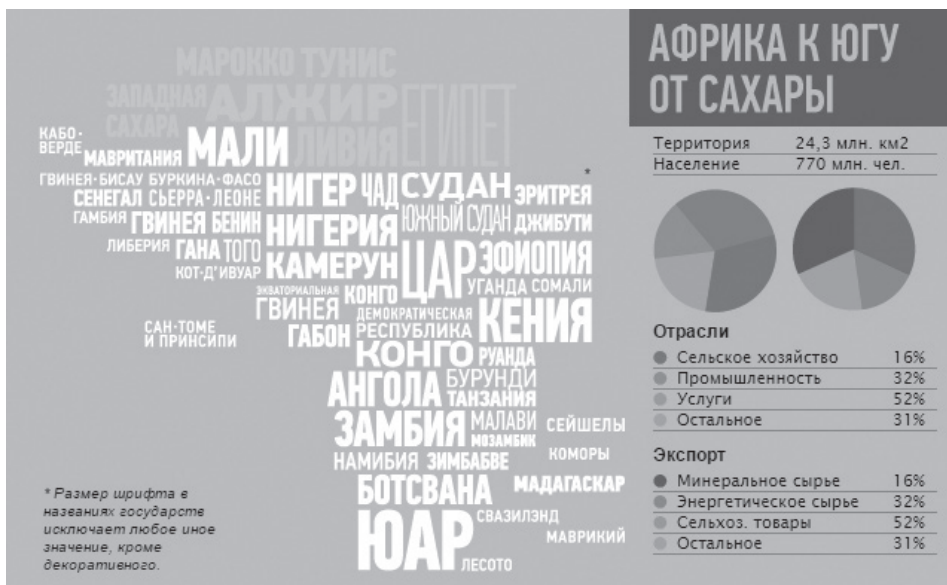
összpontosul: hagyományosan az energiaszektorhoz és a bányaiiparhoz kapcsolódik, de a várakozások szerint a jövőben egyre szélesebb palettán jelenhetnek meg orosz vállalatok. A pénzügyi szektor mellett a távközlésben és a feldolgozóiparban is vannak már orosz érdekeltségű afrikai befektetések.

Hipotézisem tehát, hogy a két térség érdekeltség a nyugati piacoktól és tőkéktől való függőség lazítására egyre könnyebben fog találkozni. A tanulmányban ezt a ma még viszonylag szűk területekre kiterjedő gazdasági kapcsolatrendszer vizsgálatom meg, hogy kiderítsem, melyek lehetnek azok a területek, amelyekre a következő években kiterjedhet a gazdasági kapcsolatok bővülése.

Történelmi előzmények

Oroszország afrikai kapcsolatai a cári időkig nyúlnak vissza. Az egyik első közvetlen kötődés még a XIX század végén alakult ki, amikor az orosz ortodox egyház felhívására orosz önkéntesek Abesszíniában (Etiópiában) segítették az olasz gyarmatosítók elleni küzdelmet. Kevésbé ismert, hogy oroszok harcoltak az 1902-es búr háborúban az angolokkal szemben.

Sem a cári Oroszország, sem később a Szovjetunió geopolitikai és ideológiai okokból nem épített ki afrikai gyarmatrendszer³. A hivatalos kapcsolatok először az afrikai államok függetlenségét követően, elsősorban az ötvenes évektől élénkültek meg. Ebben fordulóponthoz Sztálin 1953-as halála jelentett, amikor a szocialista blokkon belül megindulhatott a közeledés a szovjet pártfőtitkár Nyikita Hruscsov és az el nem kötelezettek csoportjának egyik alapítója, a jugoszláv pártfőtitkár, Josip Broz Tito között.

▲ A szubszaharai államok és Oroszország. Forrás: afrocom.ru

E közeledés kinyitotta a szovjet diplomáciát a gyarmati sorból függetlenné váló térségek felé⁴. Az afrikai országokkal ápolt jó kapcsolat jegyében például a rövid életű pán-afrikai mozgalom, az ún. Casablanca Csoport (Egyiptom, Algéria, Ghána, Guinea, Mali, Szudán, Marokkó és Líbia) küldötteit meghívták az SZKP 1961-es XXII. Pártkongresszusára (Bervoets, 2011).

A hidegháború idején a Szovjetunió részt vett számos Afrika területén zajló katonai műveletben. Ezek közül a legemlékezetesebb az 1956-os szuezi válságban játszott szerepe volt. A szovjetek aktívan közreműködtek a mozambiki FRELIMO⁵ 1964-ben indított függetlenségi háborújában, illetve a kubai csapatok 1975-76-os angolai part-raszállásában⁶. Néhány sikertelen szovjet kísérletet is számon tart a történetírás, ilyen volt például az 1961-es kongói válságban Patrice Lumumba katonai támogatása, vagy az 1966. februári ghánai puccs, amikor Kwame Nkrumahot az USA segítségével eltávolították a hatalomból. Említésre érdemes az egyiptomi Nasszer azon fáradozása, hogy kihasználja a nagyhatalmak közötti ellentétet. Az elviekben semleges Egyiptommal egyébként jó viszonyt tartott fenn a Szovjetunió az 1950-60-as években⁷.

Kifejezetten ellenséges viszonyt ápolt a Szovjetunió a nyugati szövetségesnek számító zairei diktátorral, Mobutu Sese Seko-val illetve a dél-afrikai apartheid rendszerrel⁸.

A szovjet időkben számos afrikai ország részesült nemcsak katonai, hanem egyéb materiális támogatásban. 1960 és 1991 között mintegy 50 ezer afrikai diák tanult szovjet egyetemeken, a Szovjetunió közvetlen katonai képzésein pedig mintegy 200 ezren vettek részt⁹. J. Peter Pham, az Atlanti Tanács Afrika Központjának igazgatója nem véletlenül említi ezt a szovjet örökséget Oroszország máig legfontosabb belépőjének Afrikába, hiszen számos afrikai ország gazdasági és politikai vezetője kötődik a szovjet intézményi múlthoz (Pham, 2010).

A Szovjetunió összeomlásával lezárult egy korszak, és közel másfél évtizedre szinte teljesen befagytak az afrikai kapcsolatok. Mindez olyan váratlan sebességgel történt,

A Szovjetunió összeomlásával lezárult egy korszak, és közel másfél évtizedre szinte teljesen befagytak az afrikai kapcsolatok. Mindez olyan váratlan sebességgel történt, hogy néhány még szovjet időben elindított projektet annak ellenére nem sikerült befejezni, hogy az akár a 90 százalékos elkészültséget is elérte. Kupriyanov szerint a Szovjetunió romjain létrejött Orosz Föderáció a gazdasági nehézségek miatt arra kényszerült, hogy visszafogja a diplomáciai kapcsolatokat: kilenc követtséget és három konzulátust zártak be.

hogy néhány még szovjet időben elindított projektet annak ellenére nem sikerült befejezni, hogy az akár a 90 százalékos elkészültséget is elérte¹⁰. Kupriyanov szerint a Szovjetunió romjain létrejött Orosz Föderáció a gazdasági nehézségek miatt arra kényszerült, hogy visszafogja a diplomáciai kapcsolatokat: kilenc követséget és három konzulátust zártak be. A Szovjetunió által fenntartott húsz kulturális központból pedig tizenháromra került lakat. Jelenleg 40 orosz követség van Afrikában, és 35 afrikai állam tart fenn közvetlen diplomáciai kapcsolatot Moszkvával (Kupriyanov, 2001, Arkhangelskaja – Shubin, 2013).

A gazdasági sokkterápia, amit Oroszország a 90-es években vezetett be, illetve az ennek nyomán kialakult gazdasági, társadalmi és kulturális transzformáció egy időre megakasztotta az afrikai kapcsolatok fejlődését. 1990-ben még 2,7 milliárd dollár volt a kereskedelmi áruforgalom Afrika és a Szovjetunió között, ami 1994-re, tehát már az Orosz Föderáció idejére 740 millió dollárra esett¹¹. A gazdasági mélypont 1994-re alakult ki. Ezt követően közel egy évtizedig stagnált az orosz afrikai kereskedelem (befektetésekről lényegében nem lehetett beszélni). A kapcsolatok élénkülését az is nehezítette, hogy Oroszországot 1998-ban nyolcadik tagként felvették a korábbi G7 csoportba, amelynek néhány európai tagjára Afrika számos országában volt gyarmattartóként tekintettek¹². A Borisz Jecsin államfő nevével fémjelzett átmeneti korszak 2000-ben zárult Vlagyimir Putyin elnök megjelenésével. Innentől kezdve Oroszország számos külkapcsolati viszonyában változás érhető tetten, így az afrikai kapcsolatokban is. A 2000-es évektől az orosz geopolitikai törekvések élénkülése lesz jellemző.

Diplomácia

Tizenöt évnyi kihagyás után orosz államfő először 2006-ban látogatott el Afrikába: Vlagyimir Putyin Észak-Afrika néhány országába (Marokkó, Egyiptom, Algéria és Líbia), illetve Dél-Afrikába utazott. A látogatást követően nem sokkal Oroszország a G8 csúcstalálkozó keretében elengedett 16 milliárd dollárt afrikai országok (még a szovjet időkből megörökölt) adósságából¹³.

Ezt követően 2009-ben Dmitrij Medvegyev államfő tett látogatást számos afrikai országban (Egyiptom, Nigéria, Angola, Namíbia) 300 orosz üzletember kíséretében¹⁴. 2009 több szempontból is fordulatot hozott a külkapcsolatokban. Júniusban tartották Jekatyerinburgban az első BRIC (brazil, orosz, indiai, kínai) csúcstalálkozót, amelyre afrikai államok képviselőit is meghívták¹⁵. Ezt követően Oroszország 2012-ig további adósságokat engedett el¹⁶. 2013-ban szintén Jekatyerinburgban tartották az első orosz-afrikai gazdasági fórumot. Több mint 40 afrikai ország 100 delegáltja látogatott el az Urál térségbe.

Az orosz-afrikai kapcsolatok fejlesztése érdekében az állami Vnyesekonombank irányításával és az orosz ipari és kereskedelmi kamara részvételével megalapították a szubszaharai afrikai gazdasági kapcsolatokat koordináló bizottságot (AfroCom), amely ma is a legfontosabb állami intézmény a gazdaságdiplomácia területén. Az AfroCom élén a Vnyesekonombank igazgatója áll¹⁷. A Vnyesekonombank egyik ügynöksége 2012 óta exporthitel biztosításokat is nyújt az Afrikában befektető vállalatok számára.

A nemzetközi segélyezés területén Oroszország egyelőre nem túl aktív, bár Tatyana Deich szerint az orosz transzferek célzott kiutalásának meglenne az intézményi háttere (Deich, 2009). Medvegyev 2009-es látogatása idején Nigéria fővárosában, Abujában ígéretet tett az adósságelengedés mellett a segélyek és egyéb pénzügyi transzferek megemelésére, mindebből egyelőre nem sok valósult meg, amin valószínűleg az orosz gazdaságot ért válság sem segített.¹⁸

2013-ban folytatódtak a magas szintű politikai találkozók, először az uráli-afrikai gazdasági fórumon vett részt 40 afrikai vezető Jekatyerinburgban, majd márciusban a BRICS csúcstalálkozó dél-afrikai elnökségének keretében megrendezett durbani találkozóra látogatott el Vlagyimir Putyin második ciklusát megkezdő orosz államfő. 15 éves kihagyás után tehát kevesebb, mint 7 év leforgása alatt három elnöki szintű látogatás történt Afrikában 2006 és 2013 között. Putyin második elnöksége idején született két fontos külpolitikai dokumentum határozza meg az orosz külpolitikai prioritásokat. Sem a 2010-es keltezésű Orosz Nemzetbiztonsági Stratégia (ami hivatalosan 2020-ig hatályos), sem pedig a 2013. februári „Orosz Föderáció Külpolitikai Konceptiója” nem fordít különösebb figyelmet a szubszaharai övezetre (Arkhangelskaja, Shubin, 2013:22) Külpolitikai szakértők szerint Oroszország – bár lényegesen több figyelmet fordít Afrikára, mint 2000 előtt – továbbra sem használja ki lehetőségeit, így a prioritások között továbbra sem szerepel kellő helyen az afrikai kapcsolatok fejlesztése. A lehetőségek kapcsán érdemes megemlíteni a tudományos kapcsolatok élénkülését. Az Orosz Tudományos Akadémia Afrikai Intézetének 13 kutatócsoportja működik ma is, az intézet mintegy 100 kutatónak ad otthont¹⁹. Számos idegen nyelvű kiadványt finanszíroznak orosz-afrikai (elsősorban energetikai) témában²⁰.

Gazdaság

Az orosz gazdaság a 90-es években a többi kelet-európai államhoz hasonló szerkezetváltáson esett át. A külkereskedelem volumene az első években a KGST megszűntével visszaesett. Az ország pénzügyi segítségre szorult, és sokkterápia-szerű gazdasági szerkezetváltást hajtott végre. Ez az állami vállalatok széleskörű privatizációját, és az állami intézmények gazdaságban betöltött szerepének visszaszorulását eredményezte. Az orosz gazdaság a sokkterápia ellenére, vagy éppen azért súlyos károkat szenvedett el az 1997-98-as délkelet-ázsiai válság idején (Csaba, 2003). A nemzetközi befektetők jelentős mennyiségű forrást vontak ki a rubel eszközökből, ezt bankválság, majd az adósságszolgálat részleges felfüggesztése követte. Az 1998-as válság és államcsőd után viszont stabilizálódni kezdett az orosz gazdaság helyzete. A 2000-es évek végére 480 milliárd dolláros devizatartalékot sikerült felhalmozni, az évtized éves átlagos növekedési üteme pedig meghaladta a 6 százalékot (!) Ennek alapja a nyersanyag kitermelés és export volt (főleg kőolaj és földgáz), amely elsősorban az Európai Unió tagállamai felé irányult. A gazdasági stabilizáció együtt járt a nemzetközi szerepvállalás erősödésével és Oroszország külkereskedelmi viszonyainak megélénkülésével nemcsak az európai vagy eurázsiai régióban, hanem az afrikai országokkal is. Ennek dollárban számolt nominális értéke közel

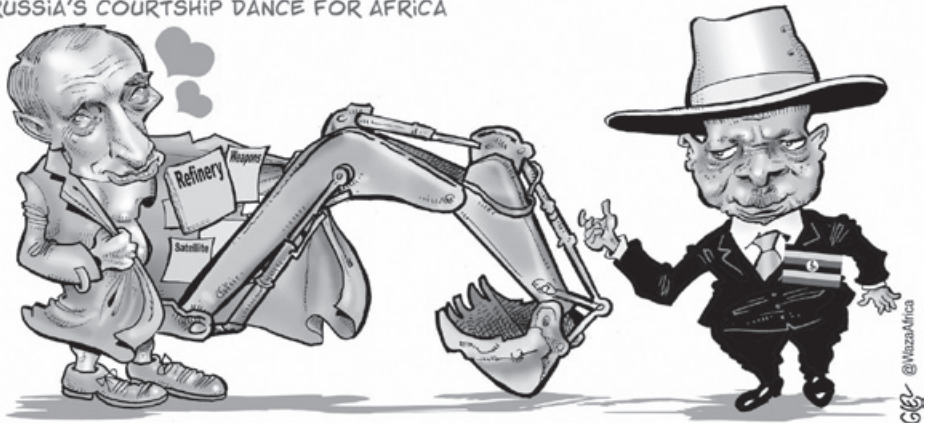
20 év leforgása alatt tizenötszörösére nőtt: az 1994-es 740 millió dollárról 2013-ra 9,6 milliárd dollárra. Bár a gazdasági világválság és az azzal együtt járó globális kereskedelem összeroppanása visszavetette az orosz-afrikai kivitelt, Jevgenyij Korendyasov, az orosz afrikai kapcsolatok bizottságának elnöke szerint a válság utáni megélnkülésnek köszönhetően idén akár a 10 milliárd dollárt is elérheti ennek összértéke (Korendyasov, 2015a: 239-247).

Külkereskedelem

Az áruforgalom hektikus mozgása nem véletlen, hiszen az orosz-afrikai kereskedelmet számos anomália jellemzi. A válság előtti évtizedben értéke megtízszereződött, de a bővülés ellenére továbbra is nagyon csekély az afrikai országok részesedése az orosz külkereskedelmen belül. Oroszország súlya is csekély a többi nagyhatalomhoz képest Afrika külkereskedelmében. 2012-ben például az Egyesült Államok Afrikával bonyolított áruforgalmának értéke 93,2 milliárd dollárt tett ki, míg 2014-es adatok szerint Kínáé 200 milliárdot, az Európai Unió pedig 340 milliárdot (Giles, 2013:12). A teljes orosz 571 milliárd dolláros külkereskedelmi termékgalomból 2014-ben Afrika részesedése az 1 százalékot sem érte el (EC, 2014:8).

A másik jellegzetes vonás a külkereskedelem földrajzi koncentrátsága. Oroszország gyakorlatilag a teljes afrikai áruforgalmának 70 százalékát Észak-Afrikával bonyolítja (Algéria, Egyiptom, Líbia, Marokkó és Tunézia). Ha pedig bontásban nézzük, akkor az import 80 százaléka 6 államból (Algéria, Egyiptom, Marokkó, Guinea, Elefántcsontpart és Dél-afrikai Köztársaság) származik. A teljes afrikai áruforgalomból (2013-ban 9,6 milliárd dollárt ért el) a szubszaharai térség részesedése 2,9 milliárd dollár volt. Ráadásul ezt a térséget külön is jellemzi egy belső koncentrátság. A Dél-Afrikával folytatott kereskedelem értéke 1,07 milliárd dollár, míg Kenyával 336 millió, Nigériával 300 millió, Tanzániával pedig 168 millió dolláros forgalmat bonyolítottak (Korendyasov, 2015b) (1. táblázat).

RUSSIA'S COURTSHIP DANCE FOR AFRICA

▲ A karikatúra forrása: wazaonline.com

Áruforgalom	2000	2005	2009	2012	2013
Teljes	1584	3300	5700	9110	9676
Export	1208	2300	4000		7123
Import	376	1000	1700		2553

1. táblázat: Orosz-afrikai áruforgalom értéke, 2000-2013 (millió USD)
 Forrás: Roszsztat, Dossier, Analyse Financière No 55, 2015 Juin

Az orosz afrikai külkereskedelmet egy másik egyensúlytalanság is jellemzi. Oroszország lényegesen többet exportál Afrikába, mint amennyit onnan importál, ráadásul a 2000-es években az Afrikával szemben realizált orosz kereskedelmi többlete még gyors növekedésnek is indult. Az aktívum 2000-ben még csak 800 millió dollár körül alakult, de 2009-re már 2,3 milliárdra ugrott. A 2013-as adatok szerint az orosz kivitel értéke 7,123 milliárd dollár volt, míg a behozatalé 2,553 milliárd, vagyis több mint 4,5 milliárd dollárra szélesedett az orosz aktívum.

Viszonylag koncentrált a külkereskedelem termékstruktúrája is. Mind az orosz import-, mind pedig az export oldalon a félkész termékek és a nyersanyagok dominálnak. Az Afrikai Fejlesztési Bank (AfDB) 2009-es adatai szerint az áruforgalom 42 százalékát élelmiszerek (kakaó, dohány, kávé) tették ki. A kőolajszármazékok, valamint egyéb ásványi anyagok és fémek 23 százalékos arányt képviseltek, míg a feldolgozóipari termékek részesedése 18 százalék volt, a vegyiparé 9 százalék, illetve 6 százalékot képviseltek a különböző szállítási eszközök (például harcászati berendezések)²¹. Az orosz export főleg a kőolaj-származékokra és gabonafélékre

2. táblázat: Oroszország kereskedelme néhány afrikai állammal, 2000-2013 (millió USD)
 Forrás: Roszsztat, Dossier, Analyse Financière No 55, 2015 Juin
 *alkohol **berendezések

Áru/ország	Egyiptom		Nigéria		Tanzánia		Etiópia		Dél-afrikai K.	
	volumen	%	volumen	%	volumen	%	volumen	%	volumen	%
Export, teljes	2500	100	268	100	100	100	46,2	100	290	100
Kőolaj-származékok	241	9,64					14,3**	30,9		
Kőolaj, vegyipari termékek	357	14,28							56	19,3
Fa	345	13,8								
Vas és fémek	254	10,16								
Műtrágya			141	52	30	30	15,4	33,3		
Gabona					63	63			124,4	42,8
Import, teljes	444	100	31,2	100	68,2	100	22,4	100	78,2	100
Zöldség félék	101	22,7								
gyümölcs	252	56,7								
Kávé, tea					11	16,1	9,3	41,5	39*	4,98
Kakaó			26,7	85,5						
Dohány					35	51,3				
Ásványok, érc									146	18,6
Vas és fémek									31	3,96

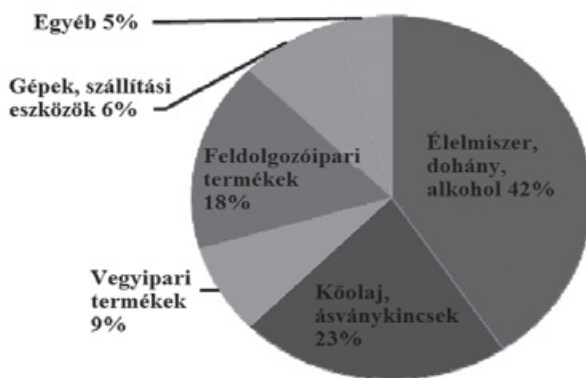
összpontosul, de természetesen nem elhanyagolható a katonai célú eszközök részese-
sége sem (1. ábra).

Fegyverexport

A stockholmi központú Nemzetközi Békekutató Intézet (Stockholm International Peace Research Institute) becslése szerint a teljes afrikai fegyverbehozatal kb. 11 százaléka származik Oroszországból²². Oroszország a világ második legnagyobb fegyver-exportőre az Egyesült Államok után, igaz a lemaradás óriási. Míg az USA 66,8 milliárd dollár értékben adott el fegyvereket 2011-ben, addig Oroszország értékesítése 4,8 milliárd dollár volt (Giles, 2013:30). 2000 és 2013 között a két orosz állami vállalat, Roszoboronexport és a Rosztehnologii²³ összesen 11,7 milliárd dollár értékben exportált fegyvereket Afrikába. Ebből Algéria részesült a legnagyobb arányban, 7 milliárd dollár értékben szállítottak legkülönbözőbb berendezéseket. Egyiptomba 1,3 milliárd dollár, Ugandába 560 millió dollár, míg Etiópiába 550 millió dollár értékben történt szállítás. Amerikai biztonságpolitikai szakértők szerint az orosz fegyverexport stratégiai dilemma előtt áll. Legnagyobb közvetlen felvevőpiaca továbbra is Kína illetve India. Mindkét ország komoly technológiai fejlesztéseket hajtott végre az elmúlt években és Afrikában már az egyik legfontosabb orosz konkurenciának számítanak. Az orosz fegyverexport felfutását számos más akadály is nehezíti, így például a fontos afrikai partnereit rendszeresen sújtó nemzetközi embargók²⁴. 2008-ban az ENSZ-embargó ellenére Oroszország leszállította a MIG repülőgépeket a szudáni Omar al-Basírnak (McGregor, 2009, Smirnova, 2015:247-257), de ugyanígy nem akarta feladni a líbiai megrendeléseit a Kadhafi- rendszerrel szembeni embargó idején.

Külkereskedelmi doktrínák

Abban a legtöbb témával foglalkozó szakember egyetért, hogy az orosz gazdaság-diplomácia sokkal „ideológia mentesebbé” vált a rendszerváltás óta, mint amilyen

▲ 1. ábra: Orosz-afrikai kereskedelmi termékstruktúrája 2009-ben (AfDB)
Forrás: AfDB, UN Comtrade

a szovjet időkben volt. A szakértők egy része – köztük orosz külkereskedelmi képviselők – azt hangsúlyozzák, hogy mind az orosz vállalatok, mind pedig az államigazgatás képviselőiben eljáró tisztviselők elsősorban üzleti alapon mérlegelnek befektetési döntéseiknél. Érvüket erősíti az apartheid rendszer kapcsán már említett eset, amikor a Szovjetunió képes volt árszabályozás érdekében tárgyalni és megegyezni a számára ideológiailag ellenséges Dél-Afrikával. Mások, például Keir Giles, az amerikai hadsereg stratégiai tervező intézetének kutatója szerint Oroszország egyértelműen nagyhatalmi célokat követ kereskedelempolitikájában (Giles, 2013:23). Az orosz geopolitikai érdek, hogy legfontosabb exportpiacainak függőségét stratégiai területeken megerősítse. A legfontosabb ezek közül, hogy az Európai Unió az energiaszükségletéhez szükséges nyersanyagok harmadát (kőolajat és földgázt) Oroszországból szerzi be. Giles szerint Oroszország célja, hogy ezt a függőséget fenntartsa, sőt szorosabbá tegye. Ez magyarázza, hogy olyan stratégiai beszállítási csatornában próbál érdekeltséget szerezni, amelyben Oroszország egyébként maga is világgiazi termelő. Nem véletlen, hogy Észak-Afrikában, főleg Algériában, és a polgárháború előtti Líbiában voltak a legaktívabbak az orosz energetikai vállalatok, a Lukoil és a Gazprom. Algériában például sikerült koncesszióhoz jutni az algériai állami olajtársaság, a Sonatrach több projektjében. Ezek a törekvések az Európai Unióban aggodalmat keltenek (Harding, Hearst, 2009)²⁵, ugyanis az orosz állami vállalatok, a Gazprom és a Lukoil, valamint az algériai szintén állami Sonatrach az EU kőolaj- és földgázimportjának nagyjából 40 százalékát lehet képes együttesen ellenőrizni.

A geo- és kereskedelempolitikai összefüggések mellett érvelők szerint az orosz befektetések mindig egy jól meghatározható csomagban kerülnek felajánlásra (Pham, 2014). A csomag része általában korábbi tartozások elengedése, energetikai beruházások, amelyhez a Gazprom és/vagy a Lukoil szerez koncessziót, továbbá katonai szállítások, esetleg ahhoz kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések.

Az említett Algéria és Líbia is ilyen csomagról állapodott meg Moszkvával 2006 és 2008 között. Algéria 7,5 milliárd dollár értékben rendelt orosz katonai harci repülőket, cserébe 5 milliárd dolláros adósságát írták le. Továbbá létrejöttek az említett koncessziós megállapodások a Sonatrach, a Gazprom és a Lukoil között. Líbia 2,5 milliárd dollár értékben rendelt katonai eszközöket a Kadhafi-kormány idején 2008-ban, cserébe 4 milliárd dolláros adósságot engedtek el²⁶.

Az orosz hatalmi érdekek kereskedelempolitikai beágyazódása mellett érvelők szerint Oroszország célja, hogy afrikai államokat nyerjen meg nemzetközi politikája mellé az ENSZ Közgyűlésben. Giles szerint például 2008-ban Oroszország Kínával karöltve azért akadályozta meg a Robert Mugabe zimbabwei elnök rendszerével szembeni szankciókat életbe léptető ENSZ BT-határozat elfogadását, mert komoly fegyverszállításoktól esett volna el²⁷. 2012 augusztusában az orosz elnök közel-keleti és afrikai különmegbízottja, Mihail Bogdanov és a külpolitikai bizottság elnöke, Mihail Margelov²⁸ afrikai körúton próbálta meggyőzni az etióp, libériai, madagaszkári, ugandai és zimbabwei vezetőket, hogy támogassák Oroszországot a szíriai beavatkozás ügyében.

Azok, akik szerint Oroszország kereskedelempolitikája geopolitikai szempontból semleges, arra szokták felhívni a figyelmet, hogy az orosz költségvetés bevételeinek nagyjából 40 százaléka származik a nyersanyagexportból, amelynek utánpótlása a jövőben elapadhat. Oroszország ezért folyamatosan új lelőhelyek feltárására kényszerül. Ezek sok esetben olyan távoli, nehezen hozzáférhető területen vannak, hogy olcsóbb Oroszországon kívül, például Afrikában beruházni. Az érv lényege tehát, hogy az orosz kormány azért ösztönzi az állami vállalatokat külföldi koncesszió-szerzésre, mert így látja biztosíthatónak fontos nyersanyagok jövőbeni utánpótlását. Afrika erre ideális terep, hiszen, mint azt az USGS (United States Geological Survey) globális energiakészletekkel kapcsolatos tanulmánya becsüli, 2020-ra a világ összesített kőolaj-felhasználásának 15-20 százaléka származhat Afrikából. (Jelenleg ez 12 százalék, miközben Afrika energiafogyasztása alig 3 százaléka a globálisnak). A becslés szerint a világ ismert kőolajtartalékainak 9,7 százaléka lehet Afrikában, míg a földgázlelőhelyek 7,8 százaléka (AfDB, 2011:5-6).

Befektetések

Nehéz megbecsülni az Oroszországból érkező befektetések pontos értékét a tranzakciókat ugyanis jellemzően harmadik államon, például Cipruson keresztül bonyolítják a vállalatok (Weiner, 2011:256). A kérdéssel foglalkozó irodalomban különböző becsléseket találni. Az Afrikai Fejlesztési Bank (AfDB) már idézett 2011-es kiadványa azt becsülte, hogy 2008-ra nagyjából 20 milliárd dollárnyi orosz tőke érkezhett a kontinensre. Többféle összesítést találni az elmúlt évek nagyobb beruházásairól (lásd az összefoglaló táblázatot). Ezek jellemzően vagy a nyersanyag kitermelésbe, vagy az ahhoz kapcsolódó infrastruktúrafejlesztésbe (például kőolaj finomítás, vagy gázvezetékek építése) áramlottak. Az energia- és bankszektor volt még kiemelkedő célpontja az orosz tőkének Afrikában.

A Roszatom például már több országban kötött atomerőmű megépítésre előzetes megállapodást. Dél-Afrikát leszámítva egyébként a kontinensen egy nukleáris létesítmény sem üzemel. Tervek szerint az elsőt éppen az orosz társaság építheti meg Egyiptomban, illetve Nigériában²⁹.

Az orosz tőke Dmitrij Medvegyev 2009-es afrikai körútját követően érkezett nagyobb hullámban Afrikába. A négynapos körút deklarált célja egyébként is az orosz technológia terjesztése és nyersanyag kitermelő lehetőségek feltérképezése lett volna orosz vállalatok számára. Az út egyáltalán nem végződött sikertelenül. Egyiptomban az említett atomerőmű megépítésével kapcsolatban indultak meg a tárgyalások. Az orosz energiavállalatok a líbiai és algériai koncessziókhoz hasonló megállapodást próbáltak kötni egyiptomi cégekkel. Bár Egyiptomnak nincs jelentős kőolaj- vagy földgázkészlete, a szállításban stratégiai fontosságú az ország földrajzi fekvése. Nigériában a legfontosabb megállapodást a Gazprom kötötte a nigériai állami olajvállalattal a transz-szaharai gázvezeték megépítéséről (Cohen, 2009). Ennek célja, hogy a nigériai földgázt összekössék Algériával, onnan pedig az európai végfogyasztókkal. A Gazprom 2,5 milliárd dollárt fordított két nigériai gázlelőhely feltárására, illetve a Ruszál³⁰ urániumbeszerzési jogot nyert.

Befektető	Ország	Szektor	Befektetés értéke	Év
Alrosza	Angola, Namíbia, Kongói DK	Gyémánt-bányászat, vízi erőmű	700-800 millió USD	1992-től (Angola)
Jevraz	Dél-Afrika	Vanádium kitermelés, acéltermelés	1,1 milliárd USD	
Gazprom	Algéria (<i>Sonatrach</i>), Nigéria, Líbia, Namíbia	Földgáz kitermelés, vezetéképítés	3,5-4 milliárd USD	2006
Lukoil	Ghána, Elefántcsontpart, Kamerun, Sierra Leone, Egyiptom, Nigéria	Kőolaj-termelés	2-2,5 milliárd USD	2010
Norilskij Nyikel	Dél-Afrika (<i>Gold Fields</i>), Botswana (<i>Tati Nickel</i>)	arany, nikkeltermelés	3-4 milliárd USD	2004-2007
Renova	Dél-Afrika, Gabon, Mozambik	Mangán, uránium, vas és egyéb ipari fémek termelése	1 milliárd USD	
Rosznyeft	Mozambik, Zimbabwe, Malawi, Algéria	Kőolajtermelés, vezetéképítés	0,7-1 milliárd dollár	tárgyalás folyik
Roszatom	Egyiptom, Ghána, Nigéria, Tanzánia, Dél-Afrika	Atomerőmű építés, uránium lelőhely feltárás	1,8 milliárd USD	tárgyalás folyik 2010 óta
Russian Chrom	Dél-Afrika, Zimbabwe	Platina és krómfélek feltárása	470 millió USD	
Ruszal	Guinea, Namíbia, Dél-Afrika, Nigéria (<i>Alscon</i>)	Bauxit bányászat, alumíniumtermelés,	2 milliárd dollár	
Szeversztal	Burkina Faso, Guinea, Gabon, Kongói DK, Libéria, Dél-Afrika	ipari fémek és acéltermelés	2,5 milliárd dollár	2008-2015
Sintez	Dél-Afrika, Namíbia, Angola	Kőolaj, földgáz, gyémánt, réz kitermelés, feldolgozás	50 millió USD	2006

3. táblázat: Orosz nagybefektetések Afrikában
 Forrás: *Africa Economic Brief, BAD 2011, Dossier, Analyse Financière No 55, 2015 Juin*

Medvegyev látogatása előtt is Angola számított az orosz befektetések szempontjából az egyik legkiemelkedőbb partnernek³¹. Nemcsak az ideérkező tőke mennyisége miatt, hanem mint Korendyasov hangsúlyozza, itt a leginkább diverzifikált az orosz tőke tevékenysége (Korendyasov, 2015a). 1992-ben, nem sokkal az angolai évtizedes polgárháború végét követően, és a Szovjetunió szétesése után az Alrosza³² már megnyitott itt egy gyémántbányát. 1998-ban az angolai elnök látogatott el Moszkvába, ekkor engedték el az ország szovjet időkből megörökölt adósságát³³. 2006-ban pedig a Gazprom egyik első afrikai befektetése, egy 100 millió dolláros kitermelési beruházás is Angolában kezdődött. Angolában 2009-et követően megjelent az orosz pénzügyi és ipari tőke is. Az orosz állami VTB Bank VTB Capital, majd VTB Africa néven Luandában fiókot alapított, és megszervezte Angola első nemzetközi kötvénykibocsátását (Galouchko, 2013). A kibocsátott 2 milliárd dollár felét a VTB jegyezte le. Az ipari befektetések kapcsán a távközlés szerepe említésre méltó, az Angosat, angolai távközlési vállalat 327 millió dolláros orosz banki konzorcium által finanszírozott beruházással kezdte volna meg 2012-ben a műhold rendszerének kiépítését, amit 2016-ra terveztek üzembe állítani, de a beruházást elhalasztották.

Medvegyev látogatása a namíbiai befektetéseket is felfuttatta. Itt egy egymilliárd dolláros befektetéssel urániumot bányászik és két kisebb vízierőművet épít az orosz-namíbiai vegyesvállalat, a SWA Uranium Mines. Mind az angolai, mind a namíbiai fejlesztésekhez orosz technológiát használnak.

Összegzés

A rendszerválást követő „elvesztegetett évtized” után a 2000-es években újra élénkülni kezdtek az orosz-afrikai gazdasági kapcsolatok. Az élénkülést három orosz elnöki vizit erősítette meg 2006 és 2015 között. Dimitrij Medvegyev államfő 2009-es látogatásán több mint 300 üzletember is részt vett. Az orosz-afrikai kereskedelmi forgalom értéke az elmúlt 20 évben tizenötszörösére nőtt, de az alacsony bázis miatt először 2015-ben léphette át a 10 milliárd dolláros küszöböt. Főleg a nyersanyagok dominálják a külkereskedelmi termékforgalmat. Oroszország például az alumíniumtermeléshez fontos bauxit szükségleteinek 80 százalékát, a mangánimport 100 százalékát Afrikából szerzi be. Az ásványkincsek mellett élelmiszerek (kakaó, kávé, gabona) és olajszármazékok dominálják az árucserét. A külkereskedelem szerkezete nagyon aszimmetrikus és koncentrált képet mutat. A 2000-es évek átlagát alapul véve az Afrikába irányuló orosz export értéke kétszerese az Afrikából származó importnak. A kereskedelmi forgalom 70 százalékát észak-afrikai országokkal bonyolítja Oroszország, míg a szubszaharai térségben összesen hét olyan állam van, ahol az éves külkereskedelmi termékforgalom értéke meghaladja a 100 millió dollárt (9 ország esetében 10 és 50 millió dollár közötti, míg 11 országban az 1 millió dollárt sem éri el). Néhány kivételt leszámítva a távközlésben és a pénzügyek területén, az orosz befektetések kizárólag a nyersanyag-kitermeléshez és szállításhoz kapcsolódnak. Jelenleg 18 orosz vállalat rendelkezik 40 afrikai projekttel. Ezek közül a legnagyobbak közé tartozik az Alrosza angolai gyémánt bányászathoz kapcsolódó beruházása, a Gazprom nigériai vezetéképítése, Botswanában a Norilsk Nickel nikkeltitermelése és a Lukoil olajlelőhelyek feltárásában való közreműködése Nyugat-Afrika partjainál (Elefántcsontpart, Sierra Leone, Ghána). Az orosz befektetések a nyersanyag-utánpótlás biztosítása mellett geopolitikai célokat is szolgálnak. Mind az orosz, mind pedig az afrikai nyersanyagexport legnagyobb felvevőpiaca Európa, így az európai utánpótlás megszervezésében szerezhető monopólium stratégiai kérdés Oroszország számára.

A dolgozatban azt próbáltam bizonyítani, hogy az orosz kereslet a jövőben tovább fog nőni Afrika nyersanyagai iránt, illetve az orosz exportálok – a külső nemzetközi kényszerítő erők hatására – egyre inkább igyekezni fognak diverzifikálni felvevőpiacaikat. A legfontosabb külső kényszerítő erők ma az ukrajnai háború nyomán életbe léptetett Oroszországgal szembeni nyugati szankciók, az orosz rubel árfolyamára nehezedő nemzetközi pénzügyi nyomás, valamint a legfontosabb orosz exporttermék, a kőolaj árának mélyrepülése. Afrika országait régóta kényszerítik a nemzetközi munkamegosztásból fakadó kedvezőtlen hatások, így a tőkéhez és technológiához való nehézkes hozzáférés. Mivel Afrika legtöbb országának modernizációjához a nyugatinál olcsóbb technológiára és infrastruktúrára van szüksége,

ezért az igények a dolgozatban megfogalmazott hipotézis szerint könnyen találkozni fognak, az orosz-afrikai kölcsönös gazdasági függőségek megerősödhetnek. ☀

Jegyzet

- 1 Az ukrajnai háború kitörését követően az Európai Unió, az Egyesült Államok és Kanada 2014 március 17-én vezették be a szankciók első körét Oroszországgal szemben, amit aztán később két körben 2014 áprilisában és júliusában kibővítettek.
- 2 A legfontosabb exporttermékeket előállító kitermelői iparágak (mint amilyen a kőolaj- vagy fémipar) óriási visszaesést kénytelenek elkönyvelni, ráadásul a kilátásokat rontja, hogy Oroszország a Szíriai konfliktusban szembe került az egyik legfontosabb térségbeli kereskedelmi partnerével, Törökországgal.
- 3 A gyarmati sorból felszabaduló afrikai országokra az USA és a Szovjetunió is igyekezett kiterjeszteni befolyását, így Afrika vált számos globális összetűzés színterévé.
- 4 A szovjet pártfőtítkár nem véletlenül támogatta az 1955. áprilisi indonéziai Bandungban megrendezett konferencia 29 résztvevőjét az ún. el nem kötelezettek mozgalmának megalapításában.
- 5 Frente de Libertação de Moçambique (magyarul: Mozambiki Felszabadítási Front)
- 6 Hasonló támogatást kapott Mengisztu Hailé Mariam, az 1974-es etióp katonai puccsa vezetője is. A diktátort a Szovjetunió 1989-ig támogatta. Az etióp katonai diktatúra, a Derg történetéről részletesen lásd: Yimam, 2013.
- 7 Ennek is volt köszönhető, hogy az eredeti brit-amerikai támogatás helyett végül szovjet hitellel és technológiával indult meg az Asszuáni gát építése 1958-ban, a Szuеzi válság lezárását követően (Gunder Frank, 1977:91-144).
- 8 Az ideológiai konfrontáció ellenére Pretoria és Moszkva között többször jött létre sikeres egyeztetés fontos nyersanyagpiacok, például arany, gyémánt, platina árszabályozása kapcsán (Solodovnikov, 2002).
- 9 1973-ra 130 szovjetek által finanszírozott projekt futott Afrika szerte. Ezek közül 42 volt ipar- és erőmű telepítéshez, 15 geológiai vizsgálathoz, 19 mezőgazdasági, 9 közlekedéshez és távközléshez, 39 pedig oktatáshoz, egészségügyhöz vagy kultúrához kapcsolódó (Kupriyanov, 2001: 139.o.)
- 10 Mint például Nigériában az ajaokutai acélöntöde bővítése (Bello, 2013).
- 11 Még 2001-ben is csupán az 1990-es érték 60 százalékát érte el az áruforgalom értéke (Kupriyanov, 2001)
- 12 i.m. 8.o.
- 13 2012-ig a teljes 20 milliárd dolláros adósságot elengedte Oroszország. Az adósságelengedés fontos lépés a közeledésben, a kapcsolatok új alapokra történő áthelyezését jelzi.
- 14 <http://russia-insider.com/en/what-you-need-know-about-russias-new-commitment-africa/6247>
- 15 Érdekes, hogy a BRIC találkozóra nem hívták meg Dél Afrikát, ami csak később csatlakozott a csoporthoz.
- 16 <http://russia-insider.com/en/what-you-need-know-about-russias-new-commitment-africa/6247>
- 17 Jelenleg Petr Fradkov. 2015 áprilisi nyilatkozata szerint az AfroCom célja a bilaterális megállapodások érvényesítése és felügyelete, újabb piacok nyitása orosz vállalatok számára, valamint a gazdasági és katonai kapcsolatok erősítése Afrikában. http://rusafr.com/index.php?option=com_%20content&view=article&id=203
- 18 A kifizetéseket a Rosszotrudnyicsesztvo koordinálja. Az orosz segélyek nominális értéke a 2009-es 785 millió dollárról a válság egy évének leforgása alatt 40 százalékkal, 472 millióra csökkent .Azóta hullámzik, a legfrissebb statisztikák szerint 2011-ben 514 millió dollárra

- nőtt, aztán 2012-re ismét 458 millió dollárra esett vissza. Lásd: Larionova, Rakhmangulov, Beregson, 20014, illetve Orosz Pénzügyminisztérium: <http://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2012/05/PresentationEng2012-0.pdf>
- 19 1997-ben az Intézet segített megrendezte az első Orosz Kelet-afrikai Üzleti Kongresszust Nairobiban (Kupriyanov, 2001: 142)
 - 20 lásd: <http://www.inafran.ru/en/>
 - 21 The African Development Bank Group (AfDB) „Russia’s Economic Engagement with Africa” Africa Economic Brief, Vol. 2., Issue 7, 2011 május 11.
 - 22 <http://www.theguardian.com/world/2013/apr/04/arms-trade-africa>
 - 23 ma: Roszteh, <http://rostec.ru/en/about/direct-control-companies/1873>
 - 24 Főleg az ENSZ által jóváhagyott embargók jelentenek nehézséget a külkapcsolatokban, a nyugati államok által bevezetett egyoldalú embargókra sok esetben Oroszország piacszerzési esélyként tekint.
 - 25 www.guardian.co.uk/world/2009/sep/13/russia-oil-exports-eu/print
 - 26 Oroszország 2011-ben nem támogatta a nemzetközi katonai beavatkozást Líbiában, aminek bekövetkezte miatt a Roszteh-nológii-t saját bevallása szerint 4 milliárd dolláros kár érte (Giles, 2013).
 - 27 i.m. 13.o.
 - 28 Margelovról Giles megjegyzi, hogy az egyik legtapasztaltabb Afrika szakértő orosz kormányzati körökben. (i.m. 13.o.)
 - 29 „Megszólalt a Roszatom a Paksi Projektről”, 2015 november 30, portolio.hu. Elérés: http://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/megszolalt_a_roszatom_a_paksi_projektrol.223359.html
 - 30 A Ruszal a világ második legnagyobb alumíniumgyártója, a világ 20 országában van jelen. A társaság központja Moszkvában van, részvényeit a tőzsdén jegyzik, többek között Hongkongban is. Nagytulajdonosai között van a Ruszal vezérigazgatóját, Oleg Gyeripaszka.
 - 31 Lusakában például már 2001 óta működik orosz kereskedőház (Kupriyanov, 2001: 143)
 - 32 Alrosza a világ legnagyobb gyémántbányászó társasága, 20 évre elegendő ipari gyémánt tartalékkal rendelkezik. A céget orosz tőzsdén jegyzik, legfőbb tulajdonosa, 43,9 százalékkal az orosz állam.
 - 33 Angola ekkortól újítja fel a fegyvervásárlásait. 1998 nyarán Igor Szergejev védelmi miniszter látogatott Luandába katonai infrastruktúra fejlesztéséről szóló megállapodást aláírni.

Irodalomjegyzék

- African Development Bank Group (2011): Russia’s Economic Engagement with Africa. *Africa Economic Brief, Vol. 2., Issue 7*
- Arkhangelskaja, Alexandra, Shubin, Vladimir (2013): Russia’s Africa Policy. *South African Institute of International Affairs*
- Bervoets, Jeremy (2011): The Soviet Union in Angola: Soviet and African Perspectives on the Failed Socialist Transformation. *Vestnik, The Journal Of Russian And Asian Studies*
- Cohen, Ariel (2009): Russia’s New Scramble for Africa. *The Wall Street Journal*
- Csaba László (2003): Oroszország Európában. *Debreceni Egyetem Elektronikus Archívum*
- Deich, Tatyana (2009): Russian-African Relations in the Context of Globalization. *African Studies in Russia. Yearbook 2008-2009*
- European Commission (2004): European Union trade with Russia http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf
- Galouchko, Ksenia (2013): VTB Capital Seeking Africa Growth After USD 1 billion Angola Bond. *Bloomberg*
- Giles, Keir (2013): Russian Interests in Sub-Saharan Africa. *The Letort Papers, SSI*

- Gunder Frank, André (1977): Long Live Transideological Enterprise! The Socialist Economies in the Capitalist International Division of Labor” *Review, I, 1*
- Harding, Luke, Hearst, David (2009): Europe Fears Winter Energy Crisis as Russia Tightens Grip on Oil Supplies. *The Observer*
- Yimam, Mohamed (2013): Wore Negari, A Memoir of an Ethiopian Youth in the Turbulent '70s, Xlibris.
- Korendyasov, Yevgeniy (2014): Russia Returns to Africa”, *Africa’s Growing Role in World Politics. IAS*
- Korendyasov, Yevgeniy (2015): La Russie en quête d’identité. *La Revue De La Société Française Des Analystes Financiers*
- Kupriyanov, Piotr „Russia’s Economic Cooperation with the Countries of Tropical Africa” *African Studies in Russia, Yearbook 2001*
- Larionova, M, Rakhmangulov, M, Berenson, M (2014): The Russian Federation’s International Development Assistance Programme: A State of the Debate Report. IDS Evidence Report No 88, Rising Powers in International Development
- McGregor, Andrew (2009): Russia’s Arms Sales to Sudan a First Step in Return to Africa: Part One. *Eurasia Daily Monitor Volume: 6 Issue 26*
- Pham, J. Peter (2014): Russia’s Return to Africa. *Atlantic Council*
- Pham, J. Peter (2010): Back to Africa: Russia’s New African Engagement. In *Africa and a New World Era (szerk: Jack Mangala)*, Pelgrave
- Usman, A. Bello (2013): Can Ajaokuta Steel Company Be Revived? *Nairaland* <http://www.nairaland.com/1211971/ajaokuta-steel-road-industrialization>
- Smirnova, Galina (2014): Russia’s Trade and Economic Cooperation with Sudan and South Sudan: Status Quo and Prospects. *Africa’s Growing Role in World Politics, IAS*
- Solodovnikov, Vassily (2002): The Policy Pursued by Gorbachev and Shevarnadze in South Africa Contributed the USSR’s National Interest. *African Studies in Russia, Yearbook 2002*
- Weiner Csaba (2011): Az Orosz Társaságok Tőkekihelyezéseinek Alakulása a Világon és az Orosz Befektetők Magyarországi Jelenléte. *Oroszország Két Világ Között (szerk: Simai Mihály)*, Akadémia

Internetes oldalak

- <http://www.theguardian.com/world/2013/apr/04/arms-trade-africa>
- <http://russia-insider.com/en/what-you-need-know-about-russias-new-commitment-africa/6247>
- http://rusafr.com/index.php?option=com_content&view=article&id=203
- http://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/megszolalt_a_roszatom_a_paksi_projektrol.223359.html
- <https://www.ghanabusinessnews.com/2015/04/21/russia-steps-up-business-with-africa/>
- <http://rostec.ru/en/about/direct-control-companies/1873>
- <http://blogs.cfr.org/campbell/2015/08/13/putins-russia-and-africa/>
- <http://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2012/05/PresentationEng2012-0.pdf>

A szerzőről

MA Nemzetközi Tanulmányok diploma,
Budapesti Corvinus Egyetem (2008)
PhD-hallgató a BCE Nemzetközi
Kapcsolatok Doktori Iskolában
Fiatal kutató az MTA KRTK
Világgazdasági Intézetében

About the Author

MA in International Relations, Corvinus
University of Budapest (2008)
PhD Student at Corvinus University of
Budapest
Junior research fellow at the Institute
of World Economics, CERS,
Hungarian Academy of Sciences

@

gerocs.tamas@rtk.mta.hu

English Abstract

The Transformation of Russian– African Economic Relations in Light of System Change

Despite the historical legacy, the Russian Federation's economic presence today in Africa is hardly comparable to other Western countries or even to its Soviet past. The relationship between the African countries and Russia dropped to almost non-existence after the fall of the Soviet Union. Since the late 1990s economic ties have been reorganized and strengthened thanks to Russia's growing political and economic awareness, although Russian trade and investment still lag behind not only to its Western competitors, but also behind the rapidly expanding China. Nonetheless there are a growing number of Russian business activities in many African, including sub-Saharan countries. Most of the Russian investments concentrate on mineral extraction, but in the last few years other types of investment appeared, amongst which financial and industrial, e.g. in the telecommunication or nuclear industries, are the most visible ones. The article argues that in the changing international environment Russian-African economic ties will deepen as the economic partners seem to grow a mutual interest in mutually beneficial trade and investment affairs. Africa needs new sources of capital and technology, which can diversify its historical dependence on the West, whereas Russia needs to broaden its export markets not only for its traditional products, but also for Russia's capital export.

VOLT EGY FARMOM (DÉL-)AFRIKÁBAN

A FÖLDKÉRDÉS TÖRTÉNELMI HÁTTERE ÉS JELENTŐSÉGE A MAI DÉL-AFRIKÁBAN

BÚR GÁBOR

Európában és Észak-Amerikában megszokott, hogy a politikusok manapság is úgy beszélnek a mezőgazdaságról, mint döntő jelentőségű ágazatról, akkor is, ha a szektor az adott ország nemzeti össztermékének csupán csekély hányadát, 1-5 százalékát termeli. Figyelembe véve az egyéb hatásokat is, mint a vidék népességmegtartó-képessége, környezetvédelem, stb. elmondható, hogy a politika szereplői elsősorban a megszerzhető szavazatokra ácsingózva értékeli túl a mezőgazdaság, a földdel, különösen a termőfölddel kapcsolatos ügyeket. A földkérdés a dél-afrikai politikában is fókuszban van, ám az ország múltját és sajátos mai helyzetét figyelembe véve, ott szó sem lehet semmiféle túlértékelésről. A hivatalos statisztika szerint a Dél-Afrikai Köztársaság GDP-jéhez a mezőgazdaság mindössze 3 százalékkal járul hozzá, a foglalkoztatottak 7 százalékát alkalmazva. A teljes mezőgazdasági értéklánc a nemzeti össztermék közel egy nyolcadát adja (Tibane, Honwane, 2015: 32). Ebből a szempontból Dél-Afrika nem lóg ki a feltörekvő gazdaságok sorából. Van azonban egy, csak erre az országra jellemző történelmi sajátosság, területének bőrszín szerinti felosztása. A múltban a fekete többségnek nagyon kevés, a fehér kisebbségnek pedig nagyon sok jutott ebből a jóból. Ez az ország jelenére és jövőjére is nagy befolyással van. Egy 2010-es reprezentatív felmérés szerint a dél-afrikai fekete népesség¹ úgy gondolja, hogy a legtöbb földet a múltban a fehér telepesek jogtalanul sajátították ki maguknak, s ezért nincs joguk ma ezt a tulajdont megtartani.² A fehér népességen belül mindössze 8 százalék osztotta ezt a nézetet. Az ország eddigi, példásan békés átmenetét is beárnyékolhatja, hogy a fekete népesség kétharmada gondolja úgy, hogy a földet vissza kell adni a feketéknek, tekintet nélkül arra, milyen következményekkel járna ez a jelenlegi tulajdonosok számára, s milyen következményei lennének az ország politikai stabilitására.³ A fehér népesség 91 százaléka nem ért egyet ezzel a vélekedéssel (Atuahene, 2011: 956). Nincsen talán semmilyen más kérdés, ami a bőrszín mentén hasonlóan megosztaná Dél-Afrika társadalmát.

Nehéz örökség

Az apartheid egyik máig élő öröksége a földtulajdon rendkívül egyenlőtlen elosztása, hiszen egykor kényszerrel fosztottak meg egyéneket és közösségeket nem csupán a megélhetésüket biztosító termőterületektől, de lakóhelyüktől is. A kérdés jelentőségét mutatja, hogy 2009-től Dél-Afrika történelmében először önálló

Vidékfejlesztési és Földreform Minisztérium (Department of Rural Development and Land Reform) hivatott kezelni ezt a kérdést. Ám bármiféle visszaszármaztatás fokozatosságot és roppant elővigyázatosságot követel a mindenkori kormányoktól, ha az ország el akarja kerülni néhány szomszédja, mindenekelőtt Zimbabwe mélyrepülését. Ott ugyanis a kisajátítások egy szűk, a politikával szorosan összefonódott kliensréteg érdekében történtek, s ez a parazita társaság gondoskodott az élelmiszer-termelés válságba taszításáról. A regionális és kontinentális, sőt a BRICS révén immár világpolitikai tényezőnek számító Dél-Afrikai Köztársaság esetében nem mindegy, milyen utat választ az ország.

A Holland Kelet-Indiai Társaság 1652-ben vetette meg a lábát a Jóreménység foknál, létrehozva első telepét, amelyből a mai Fokváros kinőtt. A társaság célja nem klasszikus európai telepes gyarmat létrehozása volt, csupán a Keletre vezető úton kívántak ellátóbázist működtetni. A kezdeti telepítések ezt a korlátozott célt szolgálták, az őslakosoktól nem kívántak észak-amerikai vagy ausztrál mintára minden földet elvenni, inkább a velük való kereskedés volt a cél. Az itt élő koi-koi („igazi emberek”, khoikhoi, ma már nem használatosan hontentotta) népek azonban állattartók, s nem földművelők voltak. Emiatt az Európából érkezettek hamar ráéreztek a zöldség-, gyümölcs-, búza- és bortermelésben rejlő lehetőségekre. Kezdetben a hajók ellátását biztosították, később egyre jelentősebb termelésükből komoly kivitel is adódott. Az 1806-tól immár brit gyarmat bevételeinek java része ebből, valamint az időközben ugyancsak felfutott gyapjútermelésből származott. Ennek azonban ára volt. A koiszán (koi-koi és szán) és később a bantu nyelvű népek földjeit sorra kebelezték be a holland származású búr, illetve a jóval kisebb létszámú brit telepesek. A búrok mitológiája szerint ők szabad, lakatlan területeket vettek birtokba, amelyeket egyik kezükben puskával, a másikban a Bibliával civilizáltak. Lényegében minden általuk elfoglalt terület „fehér föld” lett, ahonnan az ott élő afrikaiakat vagy elűzték, vagy bérlőként, napszámosként túrték csak meg. A mohó foglalások nem minden esetben találtak az anyaország elképzeléseivel. London és a helyi gyarmati adminisztráció bizonyos védelmet kívánt biztosítani a szövevényes viszonyokban vele gyakorta szövetséget kötő afrikai klánoknak, „törzsi” csoportoknak. 1836-ban Sir Harry Smith, Fok-gyarmat kormányzója a keleti végeken, a Nagy Kei folyón (Groot-Keirivier) túl létrehozta a „bennszülöttek” számára az első rezervátumot olyan földön, amelyet a fehér telepesek is a magukénak tekintettek. Ekkortól datálódik a telepesek és az anyaország látens konfliktusa, melyben az előbbiek földszerző mohóságát az utóbbi általában, de nem mindig, igyekezett kordában tartani. Ekkor zajlott a búrok nagy kirajzása (The Great Trek – Die Groot Trek), ami alapjaiban átrajzolta a teljes dél-afrikai szubkontinens hatalmi, s ezzel együtt birtokviszonyait is. Számos búr köztársaság jött létre, amelyek a földrablás – legtöbbször azért írásba foglalt szerződésekkel is alátámasztott – erőszakos, és London által nem befolyásolt módját gyakorolták. A szomszédos Natal gyarmaton 1849-ben jött létre az első „bennszülött” rezervátum. Itt jóval kevesebb fehér telepes élt, mint Fokföldön, kisebb nyomás nehezedett a földre, így 1852-re az itteni rezervátumok területe már meghaladta a 2 millió hektárt (Daniels, 1989: 332).

A „fehér föld” politika a dél-afrikai gyémánt, majd aranymezők felfedezésével valójában értelmét veszítette, hiszen a bányákban, majd az azok ellátására kiépülő ipari létesítményekben szükség volt a fekete munkaerőre, de a messziről összefutott bányászok élelmezése a farmokon is sokkal több munkáskezet igényelt. A gyémánt-kitermelést monopolizáló Cecil Rhodes Fokföld miniszterelnökeként (1890–95) adót vetett ki a rezervátumokban élőkre, hogy így kényszerítse őket a sokszor nagyon távoli munkavállalásra. Viszonylag nagy számban érkeztek a fehérek által birtokolt földekre akár a régió túlról is afrikaiak, hogy például a hagyományos menyasszonyváltásra (lobola) valót megkeressék. Ez a folyamat a fehér társadalom alján elhelyezkedőket, főként a búr farmereket, napszámosokat ijesztette meg, hiszen maguk is fizikai munkából éltek, s az olcsóbb munkaerő beáramlása addig élvezett viszonylagos jólétüket veszélyeztette. Nem tetszett nekik az angol gyarmati adminisztráció „színvak” politikája sem, amely vagyoni és műveltségi cenzushoz, s nem a bőr színéhez kötötte a politikai és egyéb jogok gyakorlását. Részben ez a konfliktus vezetett az angol-búr háborúhoz (1899–1902). A háborút birodalmuk roppant erőforrásait mozgósítva a britek nyerték, ám a békekötés után számos kompromisszumot kötöttek az afrikai közösség rovására. A földkérdés „rendezése” volt az egyik legfontosabb eleme a búrok és britek megbékélésének. 1913. június 16-án a Dél-Afrikai Unió parlamentje elfogadta a 27-es számú „bennszülött” földtörvényt (The Natives’ Land Act).⁴ Ez volt az első törvény, amely az egész országra kiterjedően szabályozta az afrikaiak (a törvény fogalmazása szerint a „bennszülöttek és más személyek” – Natives and other Persons) földvásárlását és bérlését.

Act No. 27
of 1913.

[Date of commencement—
19th June, 1913.*

Act 18/1936.

ACT

To make further provision as to the purchase and leasing of land by Natives and other Persons in the several parts of the Union and for other purposes in connection with the ownership and occupation of Land by Natives and other Persons.

(1932) IV PD 241

(Assented to 16th June, 1913).

(Signed by the Governor-General in English).

BE IT ENACTED by the King's Most Excellent Majesty, the Senate and the House of Assembly of the Union of South Africa, as follows :—

* The Act was first published in *Gazette Extraordinary* No. 380 of the 19th June, 1913.

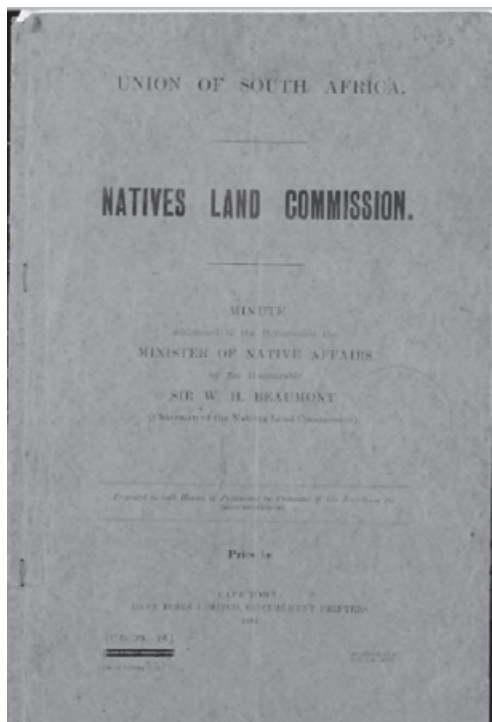
Papíron ez a törvény a „bennszülöttek”, vagy az akkori szóhasználatban ugyancsak elterjedt „kafferek” védelmét volt hivatott szolgálni, hiszen megakadályozta, hogy a fehérek további területeket vegyenek el tőlük.⁵ A valóság azonban más volt. Amellett, hogy ez volt a szegregáció egyik alappillére, az egyik „ősbűn” a dél-afrikai történelemben, és egyben az 1948-tól bevezetett apartheid rendszer megágyazója, a törvény szentesítette a korábbi idők földrablásait is. A négy millió afrikai az ország területének alig egytizedére maradt jogosult, míg az egymillió európai származású népesség minden más egyéb földre. Legalább egymillió afrikai élt és dolgozott ekkor a fehérek földjein, az ő létalapjuk került veszélybe, még akkor is, ha megtúrta őket a föld tulajdonosa, vagy birtokától távol élven nem is tudott az ott élőkéről. A „törzsi” földeket leszámítva az afrikaiak az összes földnek mindössze két százalékának voltak jogi értelemben is tulajdonosai. A földtörvény célja az volt, hogy a földforgalom és tulajdon kizárólag a fehérek kezében összpontosuljon (Youé, 2002: 567). A törvény folyamánként 1913 augusztusában létrehozták a „Bennszülött földek bizottságát” (The Native Land Commission), amelyet elnökéről, William Henry Beaumontól, a dél-afrikai legfelsőbb bíróság tagjáról gyakorta Beaumont bizottságnak neveztek. Ez a bizottság javaslatot tett a „fehér” és „bennszülött” földek geodéziai elhatárolására. Jellemző, hogy e javaslatoknál az egyes tartományok – Fokföld kivételével – rendre kevesebb földet biztosítottak az afrikaiak számára. A lakóövezetek mezőgazdasági területek birtokviszonyait volt hivatva tisztázni az 1936-os újabb földtörvény (18. sz. törvény/1936, Natives Trust and Land Act), amely a „bennszülött” részt a teljes ország-területből a Beaumont bizottság javaslatára 13,6 százalékra szándékozott növelni. (Ekkor az ország népességének több mint 60 százalékát adták az afrikaiak.) A cél elérésének érdekében a dél-afrikai állam tetemes földvásárlásokba kezdett, ám a kitűzött célt egészen az apartheid bukásáig nem sikerült teljesíteni.

A Nemzeti Párt 1948-as hatalomra kerülése után futószalagon születtek a szegregációs és faji törvények. A földkérdés végleges rendezését volt hivatva biztosítani az 1951-es 52. számú törvény (Prevention of Illegal Squatting Act), amely az illegális földfoglalásokat célozta felszámolni, úgy, hogy a fehér farmerek és a helyi hatóságok külön engedélye hiányában kitelepített akár több generáció óta helyben lakó családokat is. A feketék által lakott és művelt területeket az átlagosnál jobban sújtotta a szárazság, s főként a talajerózió. Ennek oka természetesen a maradékelven működő területkijelölés volt, a hatalom ugyanakkor az afrikaiak nyakába próbálta varrni a problémát, mondván az elmaradott művelési és legeltetési módszereik okozzák a bajt. Hendrik Verwoerd, a későbbi dél-afrikai miniszterelnök még mint a „bantu ügyek minisztere” (ezt a

„Amellett, hogy ez volt a szegregáció egyik alappillére, az egyik „ősbűn” a dél-afrikai történelemben, és egyben az 1948-tól bevezetett apartheid rendszer megágyazója, a törvény szentesítette a korábbi idők földrablásait is.”

„beszédés” posztot 1950 és 1958 között töltötte be) egyértelműen megfogalmazta a hatalom elképzeléseit a rezervátumokkal kapcsolatosan: „Az egyik legfontosabb eleme a bantu területek fejlesztésével kapcsolatos tervezésnek egy valódi farmer osztály megteremtése, de ez az elv nem kerülhet összeütközésbe egy másik, ezzel egyenlő fontosságú elvvel, a törzsi egység fenntartásával” (Delius, Schirmer, 2000: 730). Ez a gyakorlatban nem jelentett mást, mint az afrikai magánszemélyek kezében lévő földtulajdon telekkönyvezésének ellehetetlenítését. A hatalomnak sokkal kényelmesebb volt a kollektív, azaz „törzsi” területek jóval képlékenyebb viszonyait konzerválni.

Dél-Afrika a két világháború, és a rendkívüli nyersanyag-gazdagság következtében az importhelyettesítő iparosodás útjára lépett. Ez a folyamat alapjaiban rendezte át az egész társadalmat. Akkorra szükség volt a fehéreknek fenntartott területeken a fekete munkaerőre, hogy a második világháború alatt a kemény szegregációt képviselő kormányzat megengedte, hogy az afrikaiak harminc éves időtartamra házhelyet béreljenek maguknak a fehér városok közvetlen közelében. Olyan gyorsan növekedett az ilyen települések, a townshipek lakossága, hogy a faji elkülönítést ideológiává és mindennapi gyakorlattá tévő apartheid rezsim szembesülni kényszerült azzal a ténnyel, hogy immár a rezervátumok lakosainak száma alulmúlta a fehéreknek fenntartott területeken élő afrikaiakét. Az 1960-as évektől a hivatalos dél-afrikai politika át is keresztelte a rezervátumokat „bantusztánoknak”, ill. „homeland”-eknek, azaz „bantu otthonoknak”.⁶ A tényeken, a földek kirívóan igazságtalan elosztásán azonban ez semmit sem változtatott, bár a kormány még az 1970-es években is vásárolt területeket, hogy a gyakran tucatnyi, egymással össze nem függő „pöttyökből” álló bantusztánokat területileg konszolidálja. Összességében tíz bantusztánt hoztak létre, noha az országban csak kilenc nyelvi-etnikai közösség (rossz és pejoratív, ám hivatalos szóhasználat: törzs) élt. A zulusok mellett a második legnépesebb csoportot alkotó kosza nép területét ugyanis kettészelte egy fehér korridor, fontos úttal, vasúttal, jelentős kikötővel és fehér városokkal. Mivel ezt nem akarták feláldozni, a hatóságok nemes egyszerűséggel két kosza bantusztánt, azaz két „önrendelkezéses bírót”, később „független” államot kreáltak, Trankei-t és Ciskei-t.⁷

Az elvándorlás ellenére is gyors népességnövekedés a bantusztánokat képtelenné tették arra, hogy akár csak saját népességüket is eltartsák. Az apartheid rendszer viszont minden afrikait valamely bantusztán lakójának tekintett, azokat is, akiknek szülei, vagy nagyszülei származtak onnan. A modernizálódó hagyományos társadalmak velejárója a detribalizáció, a vérségi kapcsolatok helyett a területi, hivatásbeli, s egyéb kulturális- és érték-közösségeken alapuló kapcsolatok dominánssá válása. Nem volt ez másképpen Dél-Afrikában sem. Az apartheid rendszer azonban vissza akarta fordítani a történelem kerekét, s egy sajtáságos retribalizációs folyamatot erőltetett az afrikai társadalomra. Így próbáltak meg a fekete többségtől megszabadulni. 1973-ban Connie Mulder, az uralkodó Nemzeti Párt parlamenti képviselője kijelentette: „Az apartheid logikus végkifejlete az, hogy nem lesznek fekete dél-afrikaiak” (Wotshela, 2004: 318). Folytatódott a „relokáció”, a szegregációs törvények szerint nem megfelelő helyen lakó „felesleges” afrikaiak (surplus people) kényszerrel történő átköltöztetése is. Ez a kicsinyesség azonban megbosszulta magát, a javak, mindenekelőtt a földek elosztása olyan kirívóan egyenlőtlen volt, hogy sem a fekete közösség, sem a félvérek, sem az indiaiak nem váltak partnerre a rendszer működtetésében, s ez hosszú távon fatális következményekkel járt a fehér uralomra.

A folyamatos kisajátítások, s a területi konszolidáció eredményeként az 1980-as évek végére Dél-Afrika 122 millió hektárnyi területéből a fehérek (4,5 millió fő) birtokoltak 81,2 százalékot. Több mint 22 millió afrikainak a terület 12,8 százaléka jutott. A „fehér” földek egy részét félvérek (fokföldi színesek – Cape Coloreds), illetve ázsiaiak (indiaiak) tulajdonolták, az ország összterületének összesen 2,4 százalékát. További 3,6 százalék volt az afrikaiak törvény által el nem ismert, illegális földbirtoka a fehér területeken. Így összességében a fehérek a teljes dél-afrikai terület 84,6 százalékának birtokában voltak (Daniels, 1989: 332). Ezek az arányok még akkor is rendkívül igazságtalanok és fenntarthatatlanok voltak, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a Dél-Afrikai Köztársaság területének 55-60 százaléka rendkívül száraz, gazdálkodásra nem alkalmas, így számolva az afrikaiak számára fenntartott területek az elegendő csapadékkal öntözött földek közel harmadát tették ki (Jensen, Zenker, 2015: 942).

Fordulat az apartheid bukása után

Az utolsó fehér dél-afrikai elnök Frederik de Klerk 1990. február 2-án elmondott beszédében szakított saját maga és elődei apartheid politikájával. Az 1991-ben a még a fehér kisebbség által dominált fokvárosi parlamentben a képviselők elfogadták a 108-as számú törvényt (Abolition of Racially Based Land Measures Act), amely az összes korábbi faji alapon hozott földtörvény visszavonásáról rendelkezett. Az 1913-as és 1936-os földtörvények, az 1950-es fajok szerinti területi felosztásról rendelkező törvény (Groups Areas Act), a fekete közösségek „fejlesztéséről” hozott 1984-es törvény (Black Communities Development Act), valamint minden egyéb szabály és rendelkezés érvényét veszítette, amely a földbirtoklást, a lakhatást és a szabad mozgást faji alapon korlátozta.

Ezzel párhuzamosan hosszú átmeneti folyamat kezdődött a dél-afrikai rendszer-váltásért, amelynek hivatalos keretét a Konvenció a demokratikus Dél-Afrikáért (Convention for a Democratic South Africa – CODESA) adta. Ez a tárgyalás-sorozat vezetett 1994 áprilisában az „egy ember = egy szavazat” elve alapján megtartott, Dél-Afrika történetében az első igazán szabad és demokratikus választásokhoz. Már a kerekasztal-tárgyalások idején is nyilvánvaló volt, hogy a földkérdést rendezni kell, hiszen ez volt az apartheid egyik legalattomosabb, alapvető érdeksérelmek nélkül nehezen kezelhető hagyatéka. A legradikálisabb párt, a Pán-Afrikai Kongresszus (PAC) „Be a búrokkal a tengerbe!” jelszava mögött a fehérek teljes birtokfosztásának szándéka állt. Az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) jóval kevésbé radikális álláspontot képviselt, de ez a párt is a teljes, történelmi jóvátételt, s a javak, így a földtulajdon igazságos újraosztását propagálta. A kerekasztal-tárgyalások során szóba került az is, hogy a problémát átfogó államosítási program oldhatja meg. A választásokon a szavazatok közel kétharmadát megszerző ANC végül a fokozatosság elvét fogadta el a földkérdés rendezésének ügyében is. Ezt a jogsérelmet szenvedettek kárpótlását, majd a továbbiakban az „önkéntes eladó – önkéntes vásárló” (willing seller – willing buyer) elven alapuló igazságosabb földbirtok-struktúra létrehozását jelentette, s ezt a célkitűzést tette magáévá az ANC vezetésével felállt nemzeti nagykoalíció is.

1994-ben az addigi dél-afrikai bantusztánok a történelem szemétdombjára kerültek. Ezzel azonban nem szűnt meg automatikusan az évszázadok alatt kialakult egyenlőtlen birtokmegosztás a magát immáron „szivárvány nemzetnek” aposztrofáló új Dél-Afrikában. 1994 novemberében a dél-afrikai parlament elfogadta a jogellenesen elvett földek visszaadásáról szóló törvényt (The Restitution of Land Rights Act). Az 1996-ban elfogadott új dél-afrikai alkotmány 25. paragrafusának 4/a. pontja éppen erre a törvényre alapozva mondta ki a nemzet elkötelezettségét egy átfogó földreform megvalósítására, s a természeti kincsekhez – ideértve a földet is – való egyenlő hozzáférés jogát is belevette az alaptörvénybe. Ugyanennek a paragrafusnak 7. pontja kimondta az 1913. június 19-e után, a faji alapon hozott földtörvények alkalmazása révén tulajdonuktól megfosztott egyének és közösségek kárpótlásának szükségességét (Atuahene, 2011: 956).

Háromirányú stratégia került kidolgozásra, melynek elemei a földreform, s ezen belül is a restitúció, a földek igazságosabb újraosztása és a földbérelti rendszer megreformálása voltak. A legsürgősebb kérdés az igazságtalanságok orvoslása volt. 1998. december 31-i jogvesztő határidővel adhatták be magánszemélyek és közösségek az igényeiket. 2008 márciusáig közel 75 ezer kérelmet dolgoztak fel, az összes kérelem 95 százalékát. Ezek az ügyek mintegy másfél millió embert érintettek. Az esetek kétharmadában pénzbeli kárpótlásra került sor, ennek költsége 4,9 milliárd rand volt. Kevesebb, mint 20 ezer esetben történt természetbeni kárpótlás (Atuahene, 2011: 956-957). 432.226 hektárt juttattak a kárpótoltnak, az esetek többségében azonban ez lakóövezeti, s nem mezőgazdasági területeket jelentett. Ezáltal, valamint az egyéb állami földreform programok keretében így 1995 és 2008 között 2,1 millió hektár föld került új tulajdonoshoz, 3,3 milliárd rand értékben.⁸ A kormány a program felgyorsítását határozta el 2009-ben, azzal a célkitűzéssel, hogy a rosszemlékű 1913-as földtörvény századik évfordulójára minden ügyet lezárjon. További egy millió hektár föld juttatására került sor 2013-ig. Amennyiben a kérvényezők nem a pénzbeli kárpótlást részesítették volna előnyben, akkor a kárpótlásba bevont terület nagysága akár másfél-két millió hektárral is nagyobb lehetett volna.⁹ Ugyancsak a századik évfordulóra időzítve a kormány újrainította a kárpótlást. Akik lekésték az 1998 év végi beadási határidőt, azok most korábbi félelmeiket és gátlásosságukat levetkőzve kérvényezhették ügyük rendezését. Volt alapja ennek az újrainításnak, hiszen csupán 1960 és 1983 között a becslések szerint mintegy 3,5 millió ember erőszakos áttelepítése történt meg (Hall, 2004: 656). Történelmi kompenzációnak szánták az 1913. június 19-i kezdő dátum eltörlését is, hogy a koi-koi és szán népek, akik esetében a földrablások már sokkal korábban megtörténtek, a közösségeik számára fontos, vagy egyenesen szent helyeket visszaigényelhessék. Olyan ötlet is felmerült, hogy a kompenzációt egészen 1652-ig visszamenőleg valósítsák meg.

Az 1994 óta töretlen politikai támogatással hatalmon levő ANC célkitűzése az volt, hogy 2014-ig a fehér farmerek által birtokolt földek harmada kerüljön a korábban diszkriminált fekete lakosság tulajdonába. Az apartheid ledőlése utáni első évtizedben ebből mindössze 4 százalékot sikerült elérni. A földreform felgyorsításának érdekében 2005 júliusában a földügyeket érintő nemzeti kerekasztal összehívá-

STEPS TO FOLLOW IN THE CLAIM PROCESS

STEP 1: Reception

The staff at the reception desk will check whether you have all the correct documents and give you advice

LODGING A CLAIM IS FREE OF CHARGE

STEP 2: Capturing

The staff in the capturing section will assist you to electronically capture your claim

STEP 4: Notification

You will receive an SMS within 48 hours after lodgement confirming that we have received your claim. Your claim will be investigated and you will be notified about the progress at regular intervals, or upon your request.

STEP 3: Confirmation

You will receive a letter after the capturing of your claim information. The letter will have a unique reference number proving that you have successfully logged a claim.

sára került sor (National Land Summit). A kormány és az uralkodó párt azonban e kerekasztalnál nem csupán a fehér farmerek részéről ütközött ellenállásba, de a civil szervezetek is erős kritikával illették piacidegen beavatkozási törekvéseit (Hall, 2005: 621). A máig elhúzódó kárpótlási folyamat lassúságát a dél-afrikai hivatalos körök elsősorban a földet, s nem pénzbeli kárpótlást kérők alacsony számával magyarázzák. A vidékfejlesztésért és földreformért felelős miniszter, Gugile Nkwinti a dél-afrikai parlamentben 2013-ban elmondott beszédében az 1994 és 2013 közötti a kárpótlási folyamat és a földreform során a fehér farmerek tulajdonából feketék birtokába juttatott földek nagyságát már 7,5 millió hektárra becsülte. Önmagában ez látványos eredménynek mondható, ám ez még mindig csak a fehérek által 1994-ben birtokolt földek 7,5 százalékát teszi ki, ami a kitűzött célok fényében még mindig sovány eredménynek számít. A miniszter adatai szerint 1994 és 2013 között 4813 farm „váltott borszínt”, ez 4,123 millió hektár földet és 230 ezer új földtulajdonost jelentett (Twala, 2013: 48-49).

Az új Dél-Afrika történelmének első két évtizedében a még Nelson Mandela által meghatározott mérsékelt, tárgyalásokra és kompromisszumokra épülő irányvonal a földkérdésben is kifizetődött, az ország elkerülte a nagyobb kataklizmákat. Történt ez úgy, hogy már a kilencvenes években is voltak olyan hangok, amelyek radikálisabb irányba tolták volna a földpolitikát. Ezek a hangok időről-időre felerősödnek, nem véletlenül rendre az éppen soros választások közeledtével. 2015-ben az ANC egyes vezető politikusai a külföldiek földtulajdonlásának mentek neki, noha az ő birtokarányuk a teljes terület 4 százaléka alatt marad. Hasonlóan ekkor került napirendre a földbirtokok nagyságának korlátozása. E javaslat 12 ezer hektárban, s ezzel együtt két farmgazdaságban maximálná az egy ember tulajdonában lévő föld nagyságát. A populista felhangok felerősítették a negatív hatásokat a dél-afrikai mezőgazdaságban. Ezek az idő előrehaladtával egyre kézzelfoghatóbbak. A farmerek sok esetben elbizonytalanodtak, kivárára rendezkedtek be, földjeiket nem, vagy csak korlátozott mértékben művelték. Elsősorban az ország észak-keleti részében megszorodtak a fehér farmerek ellen politikailag is motivált támadások, e farmok tulajdonosai és munkásai ellen elkövetett gyilkosságok. Ennek következményeként Dél-Afrikában csökkent a megművelt területek nagysága akkor, amikor az afrikai kontinensen 150 millió hektárról 230 millió hektárra nőtt a mezőgazdasági hasznosítás. 2008-ig a dél-afrikai farmerek az ország élelmiszerszükségletének 92 százalékát termelték meg, s emellett jutott bőven exportra is. Ez az arány azóta csökkent, alapvetően annak a politikai bizonytalanságnak köszönhetően, ami a mezőgazdasági beruházásokat is visszafogja. Az újonnan birtokba került fekete farmerek pedig rendre az állami támogatás elégtelen voltára panaszkodnak (Twala, 2013: 49).

Pragmatizmus a gyakorlatban, kokettálás a radikalizmussal a szavak szintjén, ez jellemezte az elmúlt két évtizedet a földkérdésben Dél-Afrikában. Minden jel arra utal, hogy e kettős politika tartalékai kimerülőben vannak, az eddigi gyakorlatot nehéz lesz a továbbiakban is fenntartani. Innovatív, az ország egésze számára hasznos megoldásokra van szükség. ☀

Jegyzetek

- 1 A „fekete” kifejezés napjainkban egyre inkább minden nem fehér dél-afrikaira használatos, míg a múltban a feketék kizárólag az afrikaiakat jelentették, a félvéreket és ázsiaiakat szigorúan külön „faji csoportként” kezelték.
- 2 „Most land in South Africa was taken unfairly by white settlers, and they therefore have no right to the land today.”
- 3 „The land must be returned to blacks in South Africa, no matter what the consequences are for the current owners and for political stability in the country.”
- 4 A „bennszülött” földtörvény (Act No. 27 of 1913) a későbbiekben mint „bantu” földtörvény (Bantu Land Act), ill. mint „fekete” földtörvény (Black Land Act) szerepelt a hivatalos dél-afrikai dokumentumokban.
- 5 Natives Land Act, Act No 27 of 1913 <http://www.sahistory.org.za/archive/natives-land-act-act-no-27-1913>
- 6 Az 1959-es bantu önkormányzást elősegítő törvény (Promotion of Bantu Self-Government Act) alapján a következő bantusztánokat hozta létre az apartheid rendszer: Bophuthatswana, Ciskei, Gazankulu, KwaNdebele, KaNgwane, KwaZulu, Lebowa, Transkei, QuaQua és Venda.

- 7 Transkei 1976-ban, Ciskei pedig 1981-ban „nyilvánította függetlennek magát”. Ezt azonban a világ országai Pretoria trükkjének tartották, az ENSZ közgyűlése pl. határozatban szólított fel az álfüggetlenség elismerésének bojkottálására.
- 8 Commission on Restitution of Land Rights Annual Report 2007/2008. http://www.gov.za/sites/www.gov.za/files/commission%20on%20restitution%20of%20land%20rights%20annual%20report_complete.pdf
- 9 Commission on Restitution of Land Rights. Annual Report of the Commission on Restitution of Land Rights for the financial year 2012-13. <http://pmg-assets.s3-website-eu-west-1.amazonaws.com/130806annreport.pdf>

Felhasznált irodalom

- Atuahene, Bernadette (2011): Paying for the Past: Redressing the Legacy of Land Dispossession in South Africa. *Law & Society Review*, Vol. 45, No. 4. pp. 955-989.
- Daniels, Rudolph (1989): The Agrarian Land Question in South Africa in its Historical Context, 1652–1988. *The American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 48, No. 3. pp. 327-338.
- Delius, Peter – Schirmer, Stefan (2000): Soil Conservation in a Racially Ordered Society: South Africa 1930–1970. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 26, No. 4, *Special Issue: African Environments: Past and Present*. pp. 719-742.
- Hall, Ruth (2004): Land Restitution in South Africa: Rights, Development, and the Restrained State. *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*, Vol. 38, No. 3. pp. 654-671.
- Hall, Ruth (2005): The Shifting Terrain of Land Reform in South Africa: The National Land Summit July 2005. *Review of African Political Economy*, Vol. 32, No. 106, Africa from SAPs to PRSP: Plus Ça Change Plus C'est la Meme Chose. pp. 621-627.
- Jensen, Steffen – Zenker, Olaf (2015): Homelands as Frontiers: Apartheid's Loose Ends – An Introduction. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 41, No. 5, pp. 937-952.
- Tibane, Elias – Honwane, Malphia (eds.) (2015): *South Africa Yearbook 2014/15*. Twenty-second edition. Pretoria. pp 447.
- Chitja Twala (2013): The African National Congress (ANC) and the Impact of the Land Restoration Process in Democratic South Africa Since 1994: Socio-ecological Challenges to Poverty Alleviation? *Journal of Human Ecology*, Vol. 44. No.1. pp. 45-51.
- Youé, Christopher (2000): Black Squatters on White Farms: Segregation and Agrarian Change in Kenya, South Africa, and Rhodesia, 1902–1963. *The International History Review*, Vol. 24, No. 3. pp. 558-602.
- Wotshela, Luvuyo (2004): Territorial Manipulation in Apartheid South Africa: Resettlement, Tribal Politics and the Making of the Northern Ciskei, 1975–1990. *Journal of Southern African Studies*, Vol. 30, No. 2. pp. 317-337.

Internetes források

- <http://www.gov.za/DOCUMENTS/CONSTITUTION/CONSTITUTION-REPUBLIC-SOUTH-AFRICA-1996-1>
- http://www.saflii.org/za/legis/num_act/rolra1994301/
- http://www.historicalpapers.wits.ac.za/inventories/inv_pdf/A1655/A1655-Da3b-01-jpeg.pdf
- <http://www.sahistory.org.za/topic/list-laws-land-dispossession-and-segregation>
- http://www.gov.za/sites/www.gov.za/files/commission%20on%20restitution%20of%20land%20rights%20annual%20report_complete.pdf

A szerzőről

habilitált egyetemi tanár,
Afrika-szakértő
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

About the Author

Habilitated professor,
Africa expert
Eötvös Loránd University
Faculty of Humanities

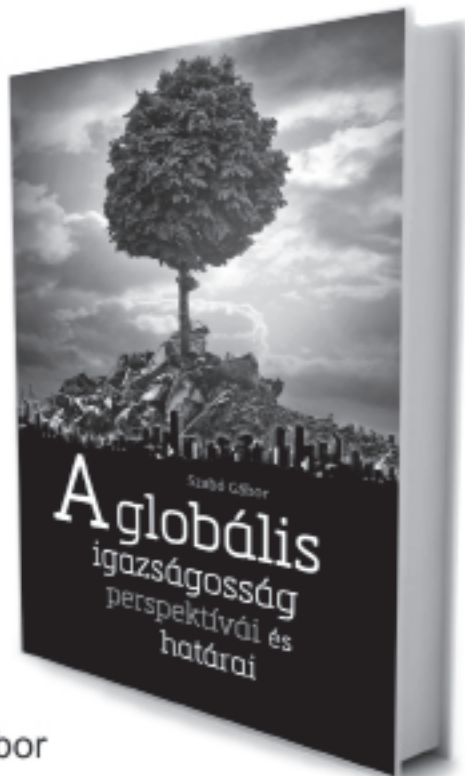
@
burgabor@gmail.com

English Abstract

I Had a Farm in (South) Africa

Historical Background and Magnitude of the Land Question in Contemporary South Africa

Politicians all around the world prefer to overrate the magnitude of agriculture for gaining political advantage. For historical reasons this is not so the case in South Africa where land ownership remains a deeply emotional issue. Since the beginning of European colonization, first Dutch, later British, land was expropriated from native peoples. This policy became a cornerstone of colonial rule. The striking discrepancy in land allocation between white settlers and Africans was sealed by a land act passed in 1913. That act prohibited Africans to buy land outside native reserves that made up only less than 13 per cent of the country. From 1913 to 1994 the non-white South Africans were not able to find an acceptable-to-all solution over the land issues. Reclaiming the lost land became an important cry for liberation movements. The African National Congress (ANC) and other liberation movements promised black Africans that once they seize power, radical land reform would be the first item on their political agenda. After the collapse of apartheid in 1994 the ANC introduced such a programme: land redistribution, land restitution and tenure reform. Yet, these have failed to resolve the land question. This ended up causing a stalemate. The willing-buyer, willing-seller policy proved to be problematic. Land restitution has been very slow and the tenure reform is also facing legal, constitutional and cultural challenges. The land reform incites innovative approaches and broader debates within the South African society.

Szabó Gábor

A globális igazságosság perspektívái és határai

Tartozunk-e bármilyen mértékű felelősséggel egymásért a családjainkon, szeretteinken, barátainkon, honfitársainkon túl? Globális szinten mindazokért, akik a bolygónkon laknak, vagy lakni fognak? Az 1970-es évektől kezdve fokozatosan vált a politikai, etikai gondolkodás megkerülhetetlen problémájává a globális igazságosság kérdése. Napjainkban szinte minden, a nemzetközi kapcsolatokról szóló állásfoglalás és fajsúlyos döntés visszavezethető erre az alapkérdésre. Jelenleg az emberiség közel egyötöde él napi két dollárnál kevesebb jövedelemből, miközben a világ leggazdagabb 85 emberének akkora a vagyona, mint a legszegényebb 3,5 milliárd embernek (nagyjából a ma élők fele).

A környezeti terhek és kockázatok, a fejlődés és migráció dilemmái, a kulturális konfliktusok rendkívül komplex, a károk enyhítését sürgető feladatként jelentenek kihívást minden gondolkodó, döntéshozó és véleményformáló kortársunk számára. Vajon mennyire alkalmasak ezeknek a kihívásoknak a hatékony kezelésre a meglévő nemzetközi intézmények jelenlegi formájukban? Van-e esély a fejlődéshez való jog nemzetközi egyezménybe foglalására, és lehet-e ez érvényesíthető jog? A könyv mottója Amartya Sen Nobel-díjas közgazdásztól származik: „nem mindig tudjuk azt, hogy mi volna igazságos, de azt tudjuk, hogy mi az, ami nyilvánvalóan igazságtalan.”

Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon,
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu

Kazimierz Nowak:

Kerékpárral és gyalog a fekete földrészen át

Levelek az 1931–1936-os afrikai útról

Kazimierz Nowak a szerzője ennek a történetnek, amely mesék módjára tár fel előttünk egy térben és időben egyaránt távoli, csodás vidéket – Afrikát a 20. század harmincas éveiben.

A Kerékpárral és gyalog a fekete földrészen keresztül című könyv jelentős népszerűségnek örvend Lengyelországban, jelenleg a nyolcadik kiadása kapható a boltokban. Igazi könyvcsemege – egy-egy utazás alkalmával remek kikapcsolódást kínál az érdeklődőknek!

A Publikon Kiadó – a Lengyel Könyvtézet fordításokat ösztönző támogatásával, együttműködve a jogtulajdonos Sorus Kiadóval – magyarra fordította a művet és a magyar olvasóközönség számára is elérhetővé teszi e korszakos naplót, melynek fotói önmagukban páratlan kulturális értéket képviselnek.

Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu

MOTOROZÁS BENINBEN

KONKOLY-THEGE GYÖRGY

Az ismerőseim tudják, hogy nemcsak autóm, jogosítványom sincs, illetve a motorkért sem rajongok. Mindezek ellenére a Beninben töltött 10 nap alatt többször igénybe vettem (több, mint 100 kilométert utazva) a jellemzően helyi motoros taxikat, a Zemi-john-okat.

Nagyon örültem, mikor kiderült, utam újra a szubszaharai Afrikába, Beninbe vitt. Akárcsak a Kongói Köztársaságban, itt is franciául beszélnek – amely nyelv nem ismerete a barátságos helyieknek köszönhetően nagy problémát nem okozott. Előrelátóan kellett megszerveznem az utamat, mivel a 9 éjszakából 5 alkalommal couchsurfingeztem, tehát a helyi telefonkártyámmal folyamatos kapcsolatot kellett fenntartanom vendéglátóimmal. Mivel az ország nem drága, a többi éjszakára is olcsó és barátságos szállásokat találtam. Hosszú évek óta veszem segítségbe a Lonely Planet útikönyvek tanácsait és ezúttal sem kellett csalódnom bennük.

Cotonouba érkeztem és már a repülőtérrel hazafelé megvolt az első motoros élményem. Ez még nem a helyi taxi volt, vendéglátóim (CS) jöttek értem motorral. A bőröndöm előre került s a vezető mögé felpattanva elindultunk a néha homokos és döcögős, de végig érdekes úton.

Az ország déli részén a motoros taxisok hordanak bukósisakot, ellentétben a helyi utasokkal. Északon már csak elvétve látni egy-egy darabot ebből a nálunk megszokott védőfelszerelésből. Nem volt könnyű megszokni a motorozást, de megszerettem és most már hiányzik– ahogy a szép és barátságos ország is.

Természetesen utaztam más járművekkel is, így az Afrikában jellegzetes bush-taxikkal és nagyobb buszokkal is. Ez utóbbiak kényelmesebbek voltak de meglepő volt megtapasztalni, hogy időnként megálltunk és mindenki a busz körül végezte el a”dolgát”.

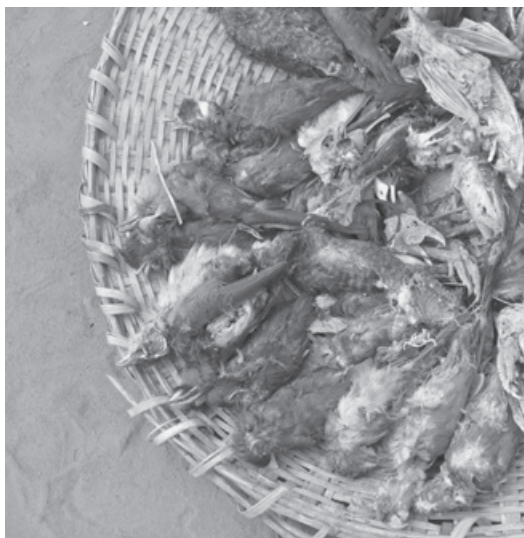
Először az ország déli részéről írok (illetve mellékelek fotókat). Cotonou-t nem sokan szeretik. Valóban nem egy szép város, bár a tengerparti részen nagyon kellemes. Sok sátor várja a sörözni vágyókat (de persze lehet mást is inni). A sör nem drága. A legnépszerűbb helyi márka a „Beninoise”, de én a togoi „Awooyo”-t ittam gyakran. Kicsit drágább volt, azonban szerintem nagyon finom.

„Benin az úgynevezett „Rabszolgapart” része volt ahonnan a 17-19.században rabszolgák millióit vitték az Amerikai kontinensre (főleg a Karib-térségbe és Brazíliába).”

A közeli Ouidah már izgalmas város. Innen először lementem a közeli tengerpartra a Grand Popo beach-re. Sajnos úszni nem lehet se itt, se Cotonou-nál. A tenger nagyon erősen hullámoz és csak a szörfösök merészkednek be néha. Kellemes emlék a helyi Lion bár, ami esténként tele volt, ezenfelül finom reggelit csináltak a barátságos tulajdonosai. A városba visszaérve az utcákat koptattam és megnéztem a nevezetességeket. Néztem az embereket, a piacokat, néha ettem-ittam valamit a helyiekkel. Benin az úgynevezett „Rabszolgapart” része volt ahonnan a 17-19.században rabszolgák millióit vitték az Amerikai kontinensre (főleg a Karib-térségbe és Brazíliába). Ouidah volt az egyik központja a rabszolga-kereskedelemnek ezért itt van egy múzeum is, mely bemutatja a rabszolgák sanyarú sorsát, továbbá van egy emlékmű is a tengerparton, a „Pont ahonnan nincs visszatérés”.

A város egyik érdekessége a Piton templom. Mint a legtöbb benini múzeumban, itt is angolul jól beszélő guide-ok vezettek körbe és mesélték el a fontos tudnivalókat. A látogatás csúcspontja a fotózás volt, amikor az én nyakamba is felkerült egy, a különben veszélytelen állatokból.

Az ország fővárosa a nigériai határhoz közeli Porto Novo. Itt is megnéztem két múzeumot, viszont jórészt az utcákon mászkáltam. Szeretek sétálgatni, így sokkal többet lát, tapasztal, érez, szagol az utazó, mintha csak elmotorozna egyik látványosságtól a másikig.

Másnap reggel még elmentem (természetesen Zemi-john-nal) a közeli Adjara-ba, ahol bár a nagy piacról lemaradtam (mint kiderült, az előtte levő nap volt), megkóstoltam a Chez Houssou étterem híres ételét, a „grilled pork cooked in blood sauce” nevű ételt– a szósz íze a mi véres hurkánkra emlékeztetett, a hús pedig nagyon finom volt.

Az ország északi részében is több napot töltöttem el. Abomey történelmi város Beninben, 1985 óta az ország egyetlen világörökségi helyszíne.

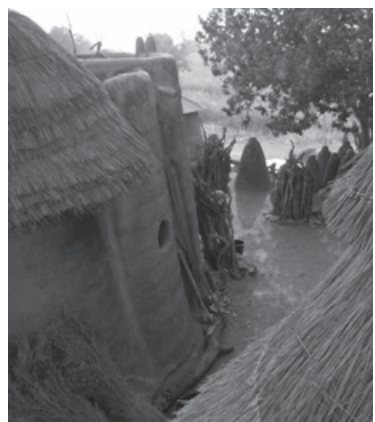
A könyvből kinézett szállás (a La Lune) nagyon bejött. A szobám felejthető volt, de a kert nagyon tetszett– tele volt szobrokkal és maszkokkal (ez utóbbiak a fákra voltak felkötve), sőt voltak élő alligátorok, ugyanakkor egy pulyka is. Természetesen a városban több bolttal is rendelkeztek, az itt folyó komoly munkára pedig jó példa, hogy egyik reggel láttam, amint teherautóval egy életnagyságú, fából faragott elefántot szállítottak el.

Egy motoros taxis vitt végig a városon. Első utunk egy kis faluba vezetett, ahol a vudu szokásból kaptam kis ízelítőt. A vudu pap szertartása és a kis falu élete nagyon érdekes volt. A vudu itt elismert vallás, ami békésen együtt él a muzulmán és keresztény hittel. Később elmentünk egy fétis piacra is, ahol a vudu szertartások „eszközeit” árulták. Voltak itt állati koponyák, csontvázak, madártetemek. Ebben a helyi vallásban mindegyik más rontás elűzésére (vagy éppen ellenkezőleg, rontásra) szolgál.

Abomey korábban a Dahomey királyság egykori fővárosa volt. Az 1600-as évek közepén épült paloták egy része leégett, ellenben megmaradt részei nagyon érdekesek. A fő látványosság a két palotában elhelyezett Történelmi múzeum. Itt többek között szőnyeget lehet szemrevételezni, de itt található például Ghezó király (1818-1858 között uralkodott) trónja is, melynek lábai négy ellenséges koponyán állnak.

Abomeyből tovább utaztam északra Natitingou-ba. Az alváson kívül más érdekességet nem igazán tettem ebben a nem túl izgalmas városban, majd továbbmentem Boukombé-be, ahol somba házakat nézegettem. Itt szintén motorral vittek körbe, így többet láthattam ezekből az erődszerű, kis ablakkal rendelkező, jórészt agyagból tapasztott épületekből. Az alsó szinten általában élőállatokat tartottak, a lakótér felettük helyezkedtek el.

Elmentem a híres Boukombé-i piacra is, ami kissé csalódással töltött el, mert láttam már máshol színesebb portékákat – de így is érdekes befejezése volt Benin északi felében tett utamnak.

Megszerettem Benint s nagyon szívesen visszamennék – de nem csak ide, hanem a szomszédos Togóba is, ami szintén izgalmas országnak tűnik. ☀

A GAZDASÁGI DIVERZIFIKÁCIÓ ESÉLYEI ÉS KORLÁTAI BOTSWANÁBAN EGY TEREPKUTATÁS TÜKRÉBEN

KISS JUDIT

2016. január 16. és február 17. között 2-2 hetet töltöttünk két, nyersanyagban gazdag dél-afrikai országban, Botswanában és Namíbiában, ahol minisztériumokat, kormányhivatalokat, kutatóintézeteket, tanácsadó cégeket látogattunk meg, illetve szakértőkkel, üzletemberekkel készítettünk interjúkat. A terepkutatás¹ legfőbb célja annak vizsgálata volt, hogy hogyan hatott a nyersanyagkincs az egyes országok gazdaságára és milyen lépéseket tettek/tesznek a nyersanyag-függőség csökkentésére, a gazdasági struktúra átalakítására és a nyersanyagvagyon csökkenése utáni korszakra való felkészülésre. Ez a kérdés Botswana esetében azért különösen fontos, mivel a gazdaság növekedése és exportbevétele egyetlen nyersanyagtól, nevezetesen a gyémánttól függ, aminek kimerülésére egyes becslések szerint 2026-2027, más becslések szerint 2050 körül kell számítani. (Grynberg-Sengwaketse-Motswapong, 2015)

Áldás vagy átok a gyémántvagyon Botswana számára?

Ez az afrikai ország a világ legnagyobb gyémánttermelője², a világ gyémánttermelésének 1/3-át adja, s miután 1972-ben megindult a gyémánt kitermelése a Jwanengi bányában – amit a Föld leggazdagabb gyémántbányájának tartanak –, Botswana a világ leggyorsabban növekvő gazdaságává vált: 1971 és 1980 között évi 11,7%-kal nőtt a GDP, s 1981 és 1990 között pedig 9,5%-kal. Ezt követően lassulni kezdett a növekedési ütem: 1991 és 2000 között évi 4,8% volt, 2001 és 2010 között pedig már csak 3,7%. (Botswana - Ambitions to diversify, 2014) A gyors, bár lassuló növekedésnek köszönhetően Botswana ma már a közepes jövedelmű országok kategóriájába tartozik: az 1 főre eső GDP az 1980-as 1000 USD-ről 1995-re 3000 USD-ra, 2013-re pedig 7300 USD-ra nőtt.

A gyémánt kitermelése és exportja mindenek előtt a kitermelő vállalatok, a Debswana Diamond Co.³ és a De Beers számára hozott jelentős jövedelmet/profitot, de az országnak is tetemes költségvetési és exportbevételt termelt, valamint beruházásokat finanszírozott.

A költségvetési bevételek legfőbb forrása a kitermelő ipari vállalatokra kivetett adók⁴, az általuk fizetett 10%-os bányajáradék (royalty), valamint a kormány által élvezett osztalékok voltak, azáltal, hogy a Debswanában a kormány részesedése 50%

és a De Beers-ben 15%. Összességében a költségvetési bevételek mintegy 50%-a a kitermelőiparból származik. (Grynberg-Sengewaketsse-Mostwapong, 2015) A legtöbb afrikai országtól eltérően Botswanában a megtakarítási ráta tartósan meghaladja a beruházási rátát (Econsult, 2015), következésképpen az ország nem szorul külső finanszírozási forrásokra.

A költségvetési kiadások legfőbb és leglátványosabb kiadási tételei az infrastrukturális beruházások, a közlekedés, az oktatás, az egészségügy, valamint az energia- és vízellátás. Az ország fővárosát, Gaboronét járva a szemlélődő mindenütt építkezéseket lát: az ún. *Central Business District*-ben számtalan már elkészült vagy készülőfélben lévő kormányépület, minisztérium, vállalati székhely, tanácsadó cég, pénzügyi intézmény található (1. kép), valamint egy az ország történelmét felvillantó 3 bronzalakos emlékmű (2. kép). (A képen az ország 3 korábbi vezetője, Khama III (1837–1923), Sebele I (1892–1911) és Bathoen I (1889–1910) látható.) A szobor érdekessége, hogy a megalkotására kiírt tendert egy észak-koreai cég nyerte el, ami némileg megmagyarázza az alkotás jellegét. Ugyancsak a legtöbb afrikai országtól eltérően az új épületeket, negyedeket kiépített infrastruktúra övezi, még európai mércével is kiváló és többsávú úthálózat jellemzi a fővárost, amit – tömegközlekedés nem lévén – modern és fiatal autópark használ. A motorizáció mértékét mutatja, hogy Botswanában 1000 lakosra 206 gépkocsi jut. A gyorsuló urbanizáció és a globalizáció jele, hogy a főváros meglehetősen szegényes és unalmas belvárosát bevásárlóközpontok sokasága veszi körül. Ezekben sétálva csak az emberek bőrszíne

▲ 1. kép: Új kormányépületek (A szerző felvétele)

^ 2. kép: Történelmi emlékmű (A szerző felvétele)

emlékeztet arra, hogy Afrikában vagyunk. Ráadásul a boltokban árubőség, nyugati színvonal, sorban állás egyedül a bank-automaták előtt van. (3. kép)

A gyémántgazdagság másik pozitív hatása, hogy a GDP jelentős részét, mintegy 8%-át költik oktatásra, s a botswanai egyetemet meglátogatva itt is számtalan nyomát találtuk az újabb és újabb beruházásoknak (4. kép). Az egyetem tőzsomszédságában pedig egy éppen átadás alatt lévő kórházat láttunk (5. kép).

^ 3. kép: Sorbanállás bankautomatánál (Biedermann Zsuzsanna felvétele)

A fentiek, illetve a meglátogatott kormányhivatalokban elhangzottak azt sugallják, hogy az ország jól sáfarkodott a gyémántbevételekkel. A képet azonban némileg árnyalja, ha az utazó elhagyja a fővárost. Gaboronétól 30-40 kilométerre már egyre több döngölt földút van, nagyon kevés a bolt, az elárusítóhely, a lakóhelyek is szegényesek, bár éhezés és nyomor nem jellemző (6. kép). Ugyanakkor

△ 4. kép: A botswanai egyetem új épülete (A szerző felvétele)

△ 5. kép: Az új kórház (A szerző felvétele)

a gyémántgazdagság nem csak területileg, de a társadalmon belül is egyenlőtlenül oszlik meg. Erre abból lehet következtetni, hogy meglehetősen magas a jövedelemegyenlőtlenség és a munkanélküliség, s míg a magasan kvalifikáltak európai bérszínvonalat élveznek, addig a kvalifikálatlanok a fejlődő országok átlaga alatti bért kapnak. Habár a szegénységi ráta 2010-re 20% alá csökkent, s a lakosságnak „csak” 6,5%-a él extrém szegénységben, a jövedelemegyenlőtlenséget mérő Gini mutató 0,55, vagyis az egyik legmagasabb a világon (Botswana, 2014). Ennek oka, hogy a gyémántgazdagságból csak nagyon kevesen részesülnek.

A többi nyersanyagban gazdag országhoz hasonlóan Botswanának sem sikerült elkerülnie az ún. *nyersanyag átkot*, vagyis a nyersanyaggazdagság negatív hatásait. Ennek egyik megnyilvánulása a magas bérek, amelyek csökkentik a termelés versenyképességét, valamint a megnövekedett állami szektor. Habár ezen ország esetében a kutatók nincsenek egységes állásponton a tekintetben, hogy beszélhetünk-e az ún. *holland kórról*, vagyis a reálárfolyam felértékelődéséről, az kétségtelen, hogy a gyémántvagyon itt is számos negatív hatással jár.

Mint minden nyersterméknek, a gyémántnak az *ára* is erőteljesen ingadozik, ráadásul a kereslet eléggé hektikus, így az árváltozás jelentős hatással van a bevételekre s ezen keresztül a gazdaság növekedésére. Az, hogy az elmúlt években jelentősen (5% alattira) esett az országban a GDP növekedési üteme, alapvetően a gyémánt ára csökkenésének tudható be, ami a kereslet esésének, a kínálat növekedésének (Oroszország) és a szintetikus gyémánt térnyerésének tudható be. Kérdés az, hogy tartós marad-e ez a tendencia, mert akkor Botswanának csökkenő export-bevételekkel kell számolni, még mielőtt a gyémántvagyon kimerülése a kínálatra

▲ 6. kép: Vidéki viszonyok (A szerző felvétele)

is negatívan hatna. A BIDPA (*Botswana Institute for Development Policy Analysis*) becslése szerint a 2012–2026 közötti időszakban évi 2%-os gyémánt-árnövekedéssel számolnak, ami a kitermelési költség növekedésével lenne arányos. (Grynberg-Sengwaketse-Mostwapong, 2015)

Az ár-fluktuáció mellett a másik veszély, hogy Botswanában mind a költségvetés, mind pedig az export nagymértékben *függ* a gyémánt kitermelésétől és kivitelétől: jelenleg az exportbevételek 80%-a és a költségvetési bevételek 50%-a ezen egyetlen termék kivitelétől és áralakulásától függ. Az apadó bevételek előbb utóbb a megtakarítási ráta csökkenésén keresztül a beruházások belső forrásokból való finanszírozhatatlanságához fognak vezetni, s az exportbevételek csökkenése pedig az import visszafogását fogja kikényszeríteni. Egy olyan országban, ahol szinte mindent, még a zöldséget és gyümölcsöt is importálni kell, nem beszélve a beruházási javakról, a közlekedési eszközökről vagy az olajról. A szupermarketeket járva szinte minden áru importtermék, ráadásul a fogyasztási javak zöme, főleg az élelmiszerek a Dél-afrikai Köztársaságból, illetve ruházat, cipők esetében Kínából érkezik.

Természetesen a botswanai kormány és a meginterjúvált szakemberek (mint például a BIDPA kutatói) is tisztában vannak a helyzettel. Az egyik megoldási lehetőség a jelenlegi gyémántbevételek egy részének elkülönítése és a gyémántvagyon kimerülése utáni időszakban való felhasználása. Ezzel a cézzel hozták létre 1992-ben az ún. Pula^s alapot 5,2 milliárd dolláros alaptőkével⁶. (Sajnos többszöri próbálkozás ellenére sem sikerült az alapot kezelő *Bank of Botswana*-hoz bejutni.) A másik lehetőség pedig a gazdaság és az export diverzifikálása, vagyis a gyémánttermelésen kívüli gazdasági ágazatok és exportképességek fejlesztése, amire már több kísérletet is tett az ország s jelenleg a *Ministry of Industry and Trade*-en belül egy külön *Economic Diversification Drive* működik (7. kép).

A gazdasági diverzifikáció lehetőségei: adottságok és korlátok

Az ország földrajzi adottságai meglehetősen kedvezőtlenek, hiszen egy Magyarországnál több mint ötször nagyobb országról van szó, amely nagyon gyéren lakott, a *lakossága* mindössze 2 millió, vagyis meglehetősen szűk a belső piac, még akkor is, ha figyelembe vesszük a 7300 dolláros 1 főre eső jövedelmet. S habár a népesség növekedési üteme a hivatalos adatok szerint évi 1,6%-os, ezt a hatalmas területen nem lehet észlelni: a többi afrikai országhoz képest a látogató számára meglepő, hogy nagyon kevés a gyerek, vagyis az a „demográfiai dividend” (a népességnövekedés hozadéka), ami másutt a gazdasági növekedés motorja lehet, nem áll rendelkezésre.

A másik, s különösen az exportdiverzifikációt korlátozó tényező az ország elhelyezkedéséből fakad. Botswana tengerparttal nem rendelkező, ún. *land locked* ország, s a legközelebbi kikötő (Durban a Dél-afrikai Köztársaságban) 800 kilométerre van, s az országot átszelő úthálózat aligha hasonlítható a fővárosban tapasztaltnak. Erre abból következtethetünk, hogy Gaboronéból a namíbiai Windhoek-be (kb. 1000 km) „nemzetközi” buszjáratot akartunk átmenni, de a nem garantált menetidő 11-13 óra lett volna. Ráadásul Botswana esetében a land locked állapot Magyarországgal

ellentétben nem párosul tranzit-helyzet-
tel, hiszen egyforma messze van Afrika
keleti és nyugati partvidékétől.

Egy további kedvezőtlen földrajzi
adottság, hogy Botswana Afrika egyik
legszárazabb országa, az itt található
Kalahári sivatag neve is ezt fejezi ki: a
föld, ahol nincs víz („Land of Thirst”).
A vízhiány nem csak a mezőgazdaság
lehetőségeit korlátozza, de a többi
gazdasági tevékenységét is, legyen szó
szénbányászatról, bőrfeldolgozásról vagy
söriparról, nem beszélve a mindennapi
életről. Szállásunkon külön felirat hívta
fel a figyelmet, hogy reggel 6:30 előtt
zuhanyozzunk, mert akkor nagyobb
eséllyel van víz. De meglepő módon,
utána is volt.

Ami a termelési tényezőket illeti,
jelenleg a *tőkehiány* nem akadály a gaz-
dasági diverzifikáció megvalósításának,

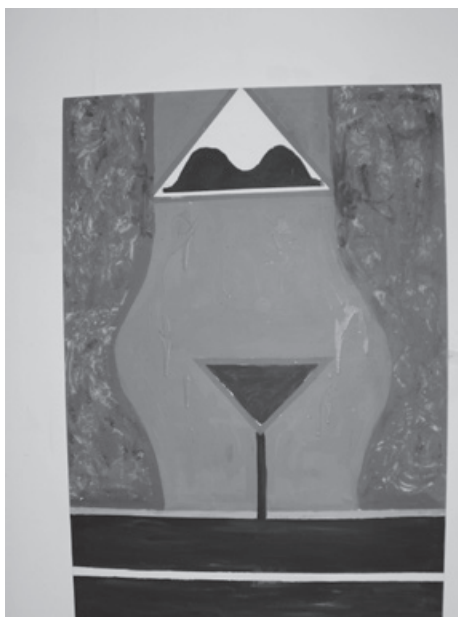
amennyiben a gyémántvagyonat sikerül profitábilis termelő beruházássá konvertálni,
illetve a Pula alapot jól forgatni. De még ebben az esetben sem biztos, hogy az ország
nélkülözni fogja tudni a külföldi beruházásokat, ami jelenleg igen szerény mértékben
áramlik Botswanába (a legmagasabb értéket 2011-ben érte el évi 1 milliárd dollárral) s
fő célterülete a bányászat, kisebb mértékben pedig a pénzügyi szféra volt (Econsult,
2015; Makoni, 2015). Kérdés, hogy sikerül-e az ország tőkevonzó képességét a gyé-
mántvagyon kimerüléséig hátralévő időben jelentős mértékben növelni.

Az ország tőkevonzó képességét ugyanis nagymértékben akadályozza a *munkaerő*
állapota. Habár az ország elégséges munkaerővel rendelkezik, hiszen a munkanélküli-
ségi ráta 18%-os (Botswana, 2014), ez azonban erőteljes strukturális munkaerőhiányt
takar. Igaz, hogy jelentős összegeket fordítanak az oktatásra (a GDP 8%-át), a lakos-
ság 70%-a középiskolát végzett és a *Human Development Index*-et tekintve Botswana
a negyedik helyet foglalja el Afrikában, de az oktatás struktúrája nem igazodik a
piaci kereslethez. (Ezt a jelenséget a legtöbb interjúalany a munkaerő-kínálat és
-kereslet „mismatch”-jeként említette.) A következmény: abszolút munkaerő-hiány
mérnökökből, tanárokból, managerek-ből, üzletemberekből, orvosokból, ápolókból,
vagyis magasan képzett szakemberekből. A hiányt növeli, hogy igen sok egyetemet
végzett nem Botswanában akar elhelyezkedni vagy továbbtanulni, hanem Afrikán
kívül. Ugyanakkor szakképzetlen munkaerőből jelentős a felesleg.

A legnagyobb gond azonban a *munkaerő minősége*, alacsony hatékonysága. Ezt
már a hivatalos körök is nyomasztó gondnak láthatják, ha létrehozták a *Botswana
National Productivity Centre*-t, ahol az alacsony hatékonyság legfőbb okaként a

7. kép *Economic diversification drive* (Bieder-
mann Zsuzsanna felvétele)

8. kép: Felvilágosító AIDS-kampány
(A szerző felvétele)

9. kép: Használnák, ha lenne mit
(A szerző felvétele)

munkatársak az afrikai gondolkodásmódot („African mindset”, „African culture”), a munkához való hozzáállást („work ethics”) jelölték meg. Ennek mibenlétét minden Afrikába érkező már a repülőtereken, az útlelél-ellenőrzésnél vagy egy csomag elvesztésénél megtapasztalja.

Ugyancsak rontja a munkaerő hatékonyságát, hogy a munkaerő 40-50%-át a közszféra foglalkoztatja meglehetősen magas bérekért. Ez részben túlfoglalkoztatáshoz vezet, részben pedig elkényelmesíti a munkaerőt.

Az alacsony munkatermelékenység további oka a lakosság *egészségügyi* állapota. Habár a kormány jelentős összeget fordít a gyémántbevételekből az egészségügy fejlesztésére, a 15-49 éves korosztály 25,3%-a AIDS-es vagy HIV fertőzött (Jefferis-Nemaorani, 2015). Az afrikai viszonylatban is sokkolóan magas mutatóra nem kaptunk megfelelő magyarázatot, ugyanakkor tapasztaltuk, hogy komoly felvilágosító kampány folyik (8. kép) és még vidéken is vannak óvszer-automaták (igaz, hogy tartalom nélkül) (9. kép).

A munkaerő összetételén és minőségén túl, ugyancsak rontja az ország tőkevonzó képességét az a tény, hogy a *magánszektor* alig alakult ki Botswanában, igen alacsony a vállalkozói szellem, kevés a magánszektorba eszközölt beruházás, a munkaerő inkább a jól megfizetett közszférába megy s teljesen hiányzik a management és a marketing szemlélet. Erre éppen a *Centre for the Development of Enterprise* vezetője hívta fel a figyelmünket.

Ugyanakkor az ország tőkevonzó képességét növeli a jó közbiztonság, a jogállamiság, az alacsony korrupció és a demokratikus berendezkedés. Az általunk is

meglátogatott *Botswana Investment and Trade Centre* anyagai szerint Botswana Afrika legbiztonságosabb és legkevésbé korrump országa (a *Transparency International*, 2015 adatai alapján a 175 országból a 31. helyen áll); Afrika második legszabadabb országa (a *Heritage Foundation*, 2014 adatai alapján) és a harmadik legjobban kormányzott országa. A jó közbiztonságot szerencsére tapasztaltuk, hiszen semmilyen inzultus nem ért, s nem is volt fenyegetettség érzésünk. Ugyanakkor szállásunkon többször megszólalt a riasztó s már Namíbiában értesültünk róla, hogy fegyveres rablások azért előfordulnak. Szerencsére nem tartoztunk a célcsoportba. Ami a korrupciót illeti, többségében olyan helyeken készítettünk interjút, ahol még ha lett volna sem ismerték volna be. De azért beszédes az a plakát, amit a *Ministry of Trade and Industry*-ben fotóztunk le, s amely lebeszél a kenőpénz elfogadásáról (10. kép). Hogy miért pont ott került kiragasztásra?!

▲ 10. kép: Ne fogadj el kenőpénzt! (Biedermann Zsuzsanna felvétele)

Diverzifikációs opciók

Botswanában már az V. ötéves terv (1980–1985) óta többször tettek kísérletet a gazdasági és az exportstruktúra diverzifikálására, de nem sok sikerrel: 1994-ben a Hyundai egy autó-összeszerelő üzemet hozott létre, de dél-afrikai nyomásra és az alacsony hatékonyság miatt 2000-ben be kellett zárni. A textilipar egészen 2005-ig jól teljesített, de ekkor a nemzetközi textilegyezmény (*Multi-Fibre Agreement*) megszűnése következtében bezárult az amerikai és az európai piac. Az is szerepet játszott a diverzifikálás „sikertelenségében”, hogy mindaddig amíg a gyémántkitermelés elégséges bevételt hozott, a kormányok nem érezték sürgetőnek a gazdasági struktúra átalakítását, a termelékenység és a versenyképesség növelését, a magán-szektor és az intézmények fejlesztését.

Mivel a gyémántvagyon kimerülésének lehetséges dátuma egyre közelebb kerül, ráadásul az elmúlt években esett a gyémánt ára és csökkent a kitermelés profitabilitása, így 2011-ben beindították az *Economic Diversification Drive*-ot. A *Ministry of Trade and Industry*-n belül vezényelt program a helyi cégek támogatásán⁸, nemzetközivé tételén keresztül, masszív állami támogatással és infrastruktúra fejlesztéssel kísérli meg az elért magas növekedési ütemet fenntartani és a gazdaságot diverzifikálni, a gyémánt-függőséget csökkenteni. A diverzifikáció és az export támogatása a 2015/2016-os költségvetésben is első helyen szerepel (Budget Briefing. 2015)

- a) Mivel az ásványkincsekben való gazdagság az ország egyik kedvező adottsága, így kézenfekvő a természeti kincsekben rejlő lehetőségek kiaknázása. Ráadásul a *bányászat*nak a GDP-hez való hozzájárulása mintegy 30%-os (a gyémánté 20%-os), így aligha lehetne a kieső bevételeket máról holnapra pótolni. Ugyanakkor látni kell, hogy a kitermelőipar erőteljesen tőke- és technológia-intenzív ágazat, hiszen Botswanában is csak a munkaerő 2%-át (12-13 ezer fő) foglalkoztatja, vagyis a kitermelőiparra alapozott gazdasági stratégia aligha tudja a munkanélküliséget jelentősen csökkenteni.

Ezen ágazat esetében két lehetőséggel számolnak. Az egyik a gyémántbányászat folytatása a már meglévő bányákban (Jwaneng, Orapa), még akkor is ha a kitermelés profitabilitása csökken annak következtében, hogy a jelenlegi külszíni fejtés helyett egyre inkább kénytelenek föld alatti kitermelést folytatni, ami kisebb termelést és alacsonyabb profitot eredményezne. Ugyancsak lehetőség a gyémánt helyi feldolgozásának fokozása.

„Szerepet játszott a diverzifikálás „sikertelenségében”, hogy mindaddig amíg a gyémántkitermelés elégséges bevételt hozott, a kormányok nem érezték sürgetőnek a gazdasági struktúra átalakítását, a termelékenység és a versenyképesség növelését, a magán-szektor és az intézmények fejlesztését.”

Jelenleg a kitermelt gyémántnak csak 15%-át vágják és csiszolják az országban, 85%-át nyers formában exportálják. Az értékláncban való feljebb lépés lehetőségét az is növeli, hogy 2011 szeptemberében a De Beers kereskedő részlegét egy 10 éves szerződés értelmében Londonból Gaborone-ba helyezték, ami azt jelenti, hogy nő a helyi szortírozás és feldolgozás aránya. Ezt segítené elő a De Beers azon ígérete, hogy részt venne a munkaerő kiképzésében. A gyémántra épülő ékszeripar sem alakult ki Botswanában. Vagyis elvi opció a gyémántra alapozott feldolgozóipar kialakítása, ami azonban a gyémántpiac monopolizáltsága, illetve az alacsony versenyképesség miatt csak lassan fog haladni.

A másik lehetőség új kitermelő ipari ágazatok fejlesztése, aminek a lehetőségét az ország szén, réz, ón, cink, nikkel, ezüst, vasérc, uránium és CBM (coal bed methan) készletei adják. Különösen a szén tűnik ígéretesnek, hiszen az afrikai szénkészletek mintegy 60%-a Botswanában található. Ugyanakkor a szén minősége alacsony, s míg a kitermelést a víz- és energia-hiány akadályozza, addig az exportot a magas szállítási költség, a vasúti és a kikötői infrastruktúra fejletlensége (Grynberg, 2012). Nem beszélve arról, hogy Botswana érdeke és fejlődése azt kívánná, hogy a szenet feldolgozott formában, vagyis elektromos árammá átalakítva exportálják. Erről azonban a potenciális piac, a Dél-afrikai Köztársaság hallani sem akar, s csak a köszén átvételére szóló szerződést volt hajlandó aláírni.

A kitermelő ipari lehetőségek kihasználása azonban csak kismértékben lesz képes a gyémántbevételek drasztikus csökkenését ellensúlyozni. Ezért szükség van a többi gazdasági szektor számbevételére is.

- b) A klimatikus viszonyok, de különösen a nagy szárazság és a csekély megművelhető földterület miatt Botswana aligha nevezhető *agrárországnak*, még akkor sem ha a statisztikák szerint a munkaerő 40%-át a mezőgazdaság „foglalkoztatja”. Ez ténylegesen azt jelenti, hogy a lakosság zöme (mintegy 60%-a) vidéken él, többnyire önellátásra termel és állatokat tartva félnomád életmódot folytat⁹. Ezen tevékenység alacsony hatékonyságát jelzi, hogy a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása mindösszesen 3,3% és a legtöbb élelmiszerből (gabonafélék, zöldség, gyümölcs) behozatalra szorul, főleg a Dél-afrikai Köztársaságból. Az importot a baromfi, a köles és a kukorica esetében sikerült némileg hazai termeléssel kiváltani, de így is az élelmiszerszükséglet 60%-át importálni kénytelen.

A növénytermesztéssel ellentétben az állattenyésztés, mindenekelőtt a marhatartás jelentős szerepet játszik¹⁰. Pozitív élményeink közé tartoznak azok az étkezések, amikor megkóstoltuk a helyi marhahúst – részben európai színvonalú éttermekben, részben a helyi piacon. (Az élvezeti érték közötti különbséget döntse el az olvasó.) Az 1960-as években Botswana a régió legversenyképesebb marhahús-exportőre volt s 1973-ban az exportbevételeknek még 55%-át a marhahús és bőr adták (Seleka-Kebakile, 2015). Később a szektor jelentősége – részben a gyémánt megjelenése következtében – csökkent, ráadásul a versenyképessége

is esett, amit részben ellensúlyozott az állami kereskedelmi monopólium és az EU által nyújtott nem-viszonos preferenciák. Az 1990-es évektől kezdődően tovább romlott a termék export-versenyképessége a szárazság, a száj- és körömfájás megbetegedések és a hazai fizetőképes kereslet növekedése következtében: 2013-ban a marhahús és marhahústermékek az összes export mindössze 2%-át tették ki az 1972-es 43%-kal szemben. Holott az Európai Unióban – ahová kvóta- és vámmentesen tud a botswanai marhahús bejutni – lenne kereslet az ízletes és organikus botswanai marhahús iránt, feltéve, ha az exportőrök eleget tudnak tenni a meglehetősen rigorózus tartási, egészségügyi, nyomon követhetőségi előírásoknak és a marhaállomány mentes a száj- és körömfájástól. Az exporton kívül a marhaszektor alapanyagot tud szolgáltatni a hazai hús- és a bőripar számára, amennyiben ezeket az iparágakat sikerül megerősíteni. Mivel a kormány a szükséges gazdasági és export diverzifikáció egyik lehetőségét látja a marhaszektorban ezért elhatározta a szektor és a nem túl hatékony állami exportmonopólium, a Botswana Meat Commission átalakítását és a marhatartás teljesítményének javítását.

- c) Afrika-szerte vita tárgya, hogy a jelenlegi világgazdasági helyzetben Afrikának iparosítani kell-e, vagyis jobban mondva, újra kell-e iparosítania, vagy pedig el kell-e fogadni az elmúlt évtizedekben – külső és belső tényezők hatására – bekövetkezett dezindusztrializációs folyamatot. (Page, 2011, Rodrik, 2014). Ez alól Botswana sem volt kivétel, ahol a *feldolgozóipar* részaránya a GDP-n belül az 1960-as 2%-ról 1975-re 10,5%-ra nőtt, majd pedig 1990-ra 6,9%-ra, s 2010-re pedig 6,8%-ra csökkent. Ugyanakkor a munkaerő egyre nagyobb részét foglalkoztatta: míg 1960-ban 1,4%-át, addig 2010-ben 6,6%-át (de Vries, Timmer, de Vries, 2013), vagyis a feldolgozóipari munka termelékenysége jelentősen romlott, versenyképessége pedig nem nőtt.

A diverzifikáció szempontjából szóba jöhető iparágazatok a textil, a ruházati és a bőripar, az autó-összeszerelés, a húsipar, a sörgyártás, a kézműipar, az üveg- és az ékszeripar. A legfőbb gond a magas termelési költségek (a szakképzett munkaerő magas fizetése, amit csak részben ellensúlyoz az alacsonyan képzettek alacsony bére; a szakképzett munkaerő hiánya, a magas adók és szállítási költségek, a logisztikai hiányosságok), az alacsony vállalati hatékonyság és termelékenység (Motswapong-Grynberg, 2013), a romló nemzetközi versenyképesség¹¹ (Seleka-Kebakile, 2015), valamint a kicsi belső piac.

Ez utóbbit elvileg ellensúlyozhatná, ha Botswana ki tudná használni a regionális integrációs törekvéseket, így főként a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (angolul: SADC – Southern African Development Community) és különösen a Dél-afrikai Vámunió (SACU – Southern African Customs Union) előnyeit és a 250, illetve a 60 milliós piacból fakadó *economies of scale* nyújtotta lehetőséget. Mivel a SACU a nagy piaccal rendelkező és fejlett Dél-afrikai Köztársaság (DAK) és 4 kisebb és gazdaságilag fejletlenebb ország (Botswana, Lesotho, Namíbia és Swaziland) vámuniója¹², így a DAK gazdasági és versenyképességi fölénye érvé-

nyesül. A DAK saját vállalatait akarja pozícióba hozni és biztos piacot akar kapni a 4 ország tagsága által, hogy ne kelljen szembenézni a hazai munkanélküliség és szociális problémák eszkalálódásával. Ezt interjúalanyaink úgy fogalmazták meg, hogy a dél-afrikai kormány saját munkanélküliségét exportálja ezekbe az országokba. Ezért ment tönkre a '90-es években a Botswanában beindított autógyártás és ez lehetetlenítette el a helyi sörgyártást¹³. Ugyanakkor bizonyos termékek esetében a SACU, de különösen a DAK jelentős piac Botswana számára. 2010-ben például a textil és ruházati cikk-export 88%-a és a hús- és hústermék-export 55%-a irányult erre a piacra. (Grynberg-Sengwaketse-Mostwapong, 2015)

Kérdés, hogy az Európai Unióval kötendő *Economic Partnership Agreement* mennyiben járulna majd hozzá az értékesítési gondok enyhítéséhez, hiszen az ország exportjának 25 százaléka ide irányul. Szinte minden interjúalanyunknak feltettük azt a kérdést, sőt még az Európai Unió helyi misszióját is meglátogattuk, de dolgvégezetlenül távoztunk. Egyrészt bizonytalan, hogy mikor fogják aláírni a végső megállapodást (általában hamarosan s mindig a következő évben)¹⁴, másrészt semmilyen hatástanulmány nem készült a várható következményekről. Az egyik interjúalany sommás véleménye: „Nothing to be gained, much to be lost” (azaz: „Semmit nem nyerünk, de legalább sokat veszítünk.”). Amit Botswana és a SACU-ban résztvevő többi ország biztosan veszíthet, az azok a vámbevételek, amiket ma még az EU termékekre kivetnek, de aminek zöme az egyezmény aláírása után megszűnik. S jelenleg Botswana egyik fontos költségvetési bevételi forrása a SACU vámbevételek, még akkor is, ha ezek elosztási mechanizmusával nem túl elégedett. Ennek oka, hogy a SACU vámhatárain kivetett vámtételek utáni bevételeket a tagországok a belső (intern) kereskedelem arányában osztják el egymás között, amit pedig érthető módon a Dél-afrikai Köztársaság dominál.

Vagyis az eddigi feldolgozóipar-fejlesztési kezdeményezések legjobb esetben is csak a helyi, meglehetősen szűk piacot tudták megcélolni, képtelenek voltak export-orientációba átmenni, holott korábban egészen jelentős exportot tudtak elérni (Motswapong-Grynberg, 2013). Ezért határozták el, hogy kínai mintára ún. speciális gazdasági területeket hoznak létre. Eddig 8 területet jelöltek ki a *Special Economic Zone-ok* számára. A cél az, hogy az infrastruktúra kiépítésével, pénzügyi szolgáltatások nyújtásával, olcsó telkek biztosításával, a bürokrácia egyszerűsítésével, ide vonzzák a hazai és külföldi vállalatokat. Kérdés az, hogy milyen előnyöket tud nyújtani Botswana a többi országhoz képest.

Tény, hogy az ország a függetlenség elnyerése (1966) óta politikailag stabil, nincsenek törzsi vagy etnikai konfliktusok, viszonylag alacsony a korrupció, jó a közbiztonság, megfelelő a kormányzás, közepes a HDI¹⁵, alacsony a minimálbér és a szakképzetlen munkaerő bére¹⁶, nincsenek sztrájkok, versenyképes az adó- és a támogatási rendszer, de ugyanakkor magas a szállítási költség, akadozik a víz- és az energiaellátás, szakemberhiány van, magas a szakképzett munkaerő bére, alacsony a munkatermelékenység, nincs üzleti szellem. A *Global Competitiveness Report 2013-as* jelentése szerint az üzleti tevékenység legfőbb akadályai csökkenő sorrendben az alábbiak: alacsony munkamorál, finanszi-

rozási lehetőségek hiánya, a szakképzett munkaerő elégtelensége, az állami bürokrácia alacsony hatékonysága, az elégtelen infrastruktúra és a korrupció. Ráadásul a versenytársak, mint például Mauritius vagy Namíbia vagy kedvezőbb feltételeket kínálnak vagy jobb adottságokkal rendelkeznek (elég csak a szállításra gondolni).

A fentiek azt mutatják, hogy Botswanában komoly fejlődésnek és erőteljes versenyképesség javulásnak kell bekövetkeznie ahhoz, hogy a gyémánt eladásából fakadó exportbevétel-kiesést akár csak kismértékben is ellensúlyozni tudják feldolgozóipari termékek kivitelével.

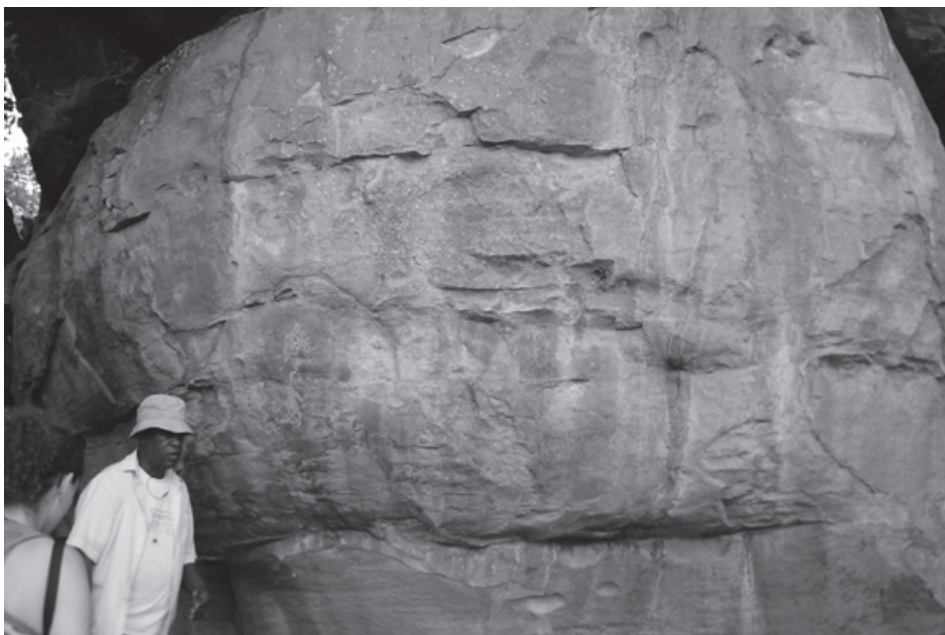
- d) A fentiekkel is magyarázható, hogy az ország számára jelentős kitörési pont lehet a *szolgáltatás szektor*, s ezen belül is a turizmus. A szolgáltatások már most jelentős szerepet játszanak az ország gazdasági életében, hiszen a GDP-nek 55%-át adják és a munkaerő közel felét foglalkoztatják. A legfőbb tevékenység a kereskedelem és az állami szolgáltatások: míg a kereskedelem GDP-hez való hozzájárulása 1960 és 2010 között alig változott (20% körül van), addig az állami szolgáltatásoké 13%-ról 17,6%-ra nőtt, s az összes munkaerő 17%-át foglalkoztatja (de Vries, Timmer, de Vries, 2013), vagyis közel 50%-kal többet mint az összes ipari tevékenység. Mivel a kereskedelem – az erőteljes importkényszer és a megfelelő fizetőképes kereslet következtében – meglehetősen jövedelmező tevékenység, így eléggé ellenérdekelt az importhelyettesítésben és a bizonytalan exportorientációban. Az állami szolgáltatásokat pedig az alacsony hatékonyság jellemzi, s fő célja a gyémántbevételek „terítése”, részben a lakosság felé is. Mihelyst azonban csökkeni fognak a költségvetési bevételek, úgy fog zsugorodni az állami szolgáltató szektor. Ugyanakkor egyes elemzők (Jefferis-Nemaorani, 2015) diverzifikációs lehetőséget látnak a pénzügyi és üzleti szolgáltatásokban.

Ami a *turizmust* illeti, kétségtelen, hogy az ország páratlan természeti adottságokkal rendelkezik: mint például a Okavango deltája, a Kalahári sivatag, a Chobe folyó, a még mindig gazdag állatállomány. Ugyanakkor tekintettel arra, hogy ezek a látnivalók eléggé nehezen, illetve csak költséges módon (például repülővel) megközelíthetők, ezért Botswana aligha építhet a tömegturizmusra. A jelenlegi turizmus - az interjúalanyok megfogalmazása szerint - egy „low volume – high cost” ágazat, vagyis sem Afrikából, sem a fejlett országokból nem fog nagyobb tömegeket vonzani. Egyelőre nem is tudná megtenni, mivel a turizmust kiszolgálni hivatott infrastruktúra meglehetősen „hiányos”. Eléggé kevés a szálláshely, nincs marketing, a szakértő gárda szinte teljességgel hiányzik, alacsony a szervezettség és a hatékonyság.

Amikor gaboronei tartózkodásunk hétvégén ki szerettünk volna mozdulni a fővárosból, komoly szervezőmunkába kellett kezdeni. A szállodában semmilyen programot nem tudtak ajánlani vagy szervezni, de legalább meg tudták adni a botswanai turisztikai hivatal elérhetőségét. Amikor ezt személyesen felkerestük, akkor ott sem tudtak programajánlattal szolgálni, de felhívtak egy embert, akinek volt egy egyszemélyes turistacége, s aki megígérte, hogy eljön a szállodánkba.

Így ismerkedtünk meg a Maroo Tours-szal, amit egy Zimbabwéből „elüldözött” fehér farmer vezet. Átala és vezetésével próbáltunk megismerkedni a vidéki Botswanával – vegyes sikerrel. Célpontunk a fővárostól mintegy 50 kilométerre lévő busman sziklarajzok és két tradicionális falu voltak. A meglepetés akkor ért, amikor megérkeztünk a helyszínre: bár mindenhova nyitvatartási időben mentünk, mindegyik helyszín zárva volt („African work ethics”), de arra az esetre, ha véletlenül valaki arra tévedne, meg volt adva egy mobilelérhetőség („African culture”). Így hosszas telefonálgatás és várakozás után megérkezett az illetékes, aki utána már szakszerű idegenvezetést tartott. (11. kép). Ilyen tortúra után nem lehet csodálkozni, hogy ezeket a helyeket senki sem keresi/kereste fel.

Másik „turisztikai” kísérletünk sem járt nagyobb sikerrel. Megtudtuk, hogy minden évben rendeznek a főváros szomszédságában egy „Sun and Soil” elnevezésű kulturális fesztivált. Gondoltuk, kiváló alkalom a helyi kultúrák megismerésére. Hosszas nyomozás után kiderítettük, hogy jegyet kell rá venni, amit azonban csak az egyik távoli plázában lévő szupermarket pénztárában árulnak. Kitaxiztunk, beszereztük, s vártuk az eseményt. Mint mindenhová, ide is taxival mentünk volna. Kiderült, hogy ezt a „híres” eseményt a helyeik alig ismerik, s a legnagyobb baj az volt, hogy a taxis sem ismerte, bár váltig állította, hogy igen („African mindset”). Így a város északi részén lévő fesztivált a város déli részén kerestük, sikertelenül. Végül is 2 órás bolyongás és számtalan telefon után célt értünk, bár kulturális élményben csekély részünk volt, de a „Sun” kétségtelenül jelen volt. (12. kép)

▲ 11. kép: A hőn vágyott busman sziklarajzok (A szerző felvétele)

Mindennél jobban sajnáltuk azonban, hogy ugyancsak a megfelelő szervezés hiányában nem tudtuk meglátogatni a Gaborone-tól mindössze 180 kilométerre lévő Jwaneng gyémántbányát. Azon túl, hogy sehol sem hirdetik ennek lehetőségét, ráadásul előzetes engedélyre van szükség, aminek időtartama 1 hét. A legtöbb turistának nincs ideje ezt kivárni. Esetünkben még az is akadály volt, hogy a telefonon kapott információ szerint az adott pillanatban a bánya nem volt látogatható. Így nem láttuk azt a helyet, ahol a botswanai sikertörténet elkezdődött.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az 1972-ben feltárt gyémántvagyon világviszonylatban is magas gazdasági növekedési ütemet tett lehetővé Botswanában, jelentősen növelte a költségvetési és az exportbevételeket, aminek hatására az ország a közepes jövedelmű országok közé emelkedett és jelentős beruházásokat valósított meg. Ugyanakkor a nagyarányú nyersanyag-függés komoly veszélyeket rejt, különösen akkor, ha záros határidőn belül számítani lehet a készletek kimerülésére. Ilyen körülmények között válik sürgető szükségzerűséggé a gazdasági és exportdiverzifikáció. Botswana lehetőségeit és korlátait, valamint a nemzetközi és a regionális gazdasági viszonyokat figyelembe véve az ország mozgástere meglehetősen szűk. Ha nem sikerül feljebb lépni a gyémánt- és nyersanyag-értékláncban és/vagy nem sikerül az ország feldolgozóipari és szolgáltatásbeli versenyképességét növelni, akkor a gyémántvagyon kimerülésekor, 2025–2026-ra az ország GDP-je mintegy 20%-kal csökkenne, az 1 főre eső GDP pedig a 2013-as 7300 USD-ről 3100 USD-ra esne. (Grynberg-Sengwaketse-Mostwapong (szerk.), 2015) Ez azt jelentené – s itt az egyik interjúalany, professzor Roman Grynberg kifejezését idézzük –, hogy a lakosság úgy élne majd mint a busmanok („We will live like Swazis”). ☀

▲ 12. kép: Sun and soil + food festival (A szerző felvétele)

Jegyzetek

- 1 Köszönet a Pallas Athéné Geopolitikai Alapítványnak a finanszírozásért.
- 2 Bár 2014-ben Oroszország 38,3 millió karátos termelésével megelőzte Botswana 24,7 millió karátos termelését. (Econsult. Economic review. July-September 2015.) A legmagasabb kitermelt érték 34 millió karát volt 2005 és 2007 között (Grynberg-Sengwaketse-Motswapong (szerk.), 2015)
- 3 Ennek a vállalatnak 4 bányája van: Jwaneng és Orapa, a két leggazdagabb lelőhely a világon, valamint Damtshaa és Lethhakane.
- 4 2014/2015-ben az összes adóbevételek 30%-át a kitermelőipari cégek fizették. (Budget Briefing....2015)
- 5 A „pula” a botswanai hivatalos fizetőeszköz, ugyanakkor a szó jelentése eső, víz, amiben a leginkább hiányt szenved ez az afrikai ország is.
- 6 Összehasonlításképpen, az 1990-ben létrehozott Norvég Állami Vagyonalap, a *Government Pension Fund Global* jelenlegi vagyona 830 milliárd dollár.
- 7 Botswana Namíbia és Angola után a világ harmadik legvonzóbb bányászati befektetési területe. (Econsult, 2015)
- 8 Ugyancsak a magánszektor támogatását célozza az Afrika Fejlesztési Bank is (Botswana...2014).
- 9 Az őslakosok, a busmanok neve azt jelenti, hogy a föld gazdája, a bozót embere.
- 10 2013-ban az állattenyésztés adta a mezőgazdasági hozzáadott érték 65%-át. (Seleka-Kebakile, 2015)
- 11 2013-ban a Global Competitiveness Index alapján Botswana a 79. volt
- 12 A világ legrégebbi, még működő vámuniója, 1910-ben hozták létre.
- 13 A Kalagadi Breweries, a legnagyobb helyi sörgyár a dél-afrikai SAB-Miller leányvállalata, míg a Heineken Diageo a Namibian Breweries-é.
- 14 Jelenleg a 2008-ban megkötött ideiglenes (interim) megállapodás van érvényben.
- 15 A UNDP 2012-es *Human Development Report*-ja szerint Botswana a 119. helyen volt, ami jobb, mint Namíbia vagy a Dél-afrikai Köztársaság helyezése.
- 16 Kínában és Dél-Afrikában négyszer akkora bért kapnak a szakképzetlenek, mint Botswanában.

Felhasznált irodalom

- Botswana - Ambitions to diversify (2014), in: ACET *African Transformation Report: Growth with Depth 2014*, African Center for Economic Transformation, Accra, Ghana, and Washington, DC.
- *Botswana. Country strategic paper 2015-2019*, African Development Bank, Addis Ababa, 2014, 19 pp.
- Budget Briefing: 2015/2016 National Budget Analysis, BIDPA, Gaborone, 15 pp.
- De Vries, Klaas - Marcel Timmer - Gaaitzen J. de Vries (2013), *Structural Transformation in Africa: Static gains, dynamic losses*, Groningen Growth and Development Centre, University of Groningen, Research memorandum 136, 2013. www.ggdc.net/publications/memorandum/gd136.pdf.
- Grynberg, Roman (2012): Coal exports and the diversification of Botswana's economy, *BIDPA Publication Series*, Gaborone, 40 pp.
- Grynberg, Roman, Sengwaketse, Margaret és Motswapong, Masedi (szerk.) (2015): *Botswana after diamonds: A study into the consequences of and responses to the depletion of Botswana's diamonds*, Gaborone, Botswana Institute for Development Policy Analysis (BIDPA), 391 pp.
- Jefferis, Keith - Nemaorani, Thabelo (2015): Botswana country overview 2013/2014, *Capital Resources*, Gaborone, 48 pp.

- Makoni, Patricia Lindelwa (2015): Foreign Direct Investment - The Case of Botswana, *Acta Universitatis Danubius*, vol. 1, No.4, 2015, pp. 160-173.
- Motswapon, Masedi - Grynberg, Roman (2013): Key Issues in the Textile and Clothing Sector in Botswana, BIDPA Working Paper 34, January 2013, Gaborone, 36 pp.
- Page, John (2012), “Can Africa industrialise?”, *Journal of African Economies*, Vol. 21, Oxford University Press, Oxford, pp. ii86-ii125, www.dx.doi.org/10.1093/jae/ejr045.
- Rodrik, Dani (2014): *An African Growth Miracle*, Institute for Advanced Studies, School of Social Science, Princeton, Economic Working Paper No. 102
- Seleka, Tebego B. - Kebakile, Pinkie G. (2015): *Export Competitiveness of Botswana's Beef Industry*, BIDPA Working Paper 42., August 2015, Gaborone, 24 pp.

A szerzőről

MTA doktora, professzor emerita,
MTA KRTK Világgazdasági Intézet

About the Author

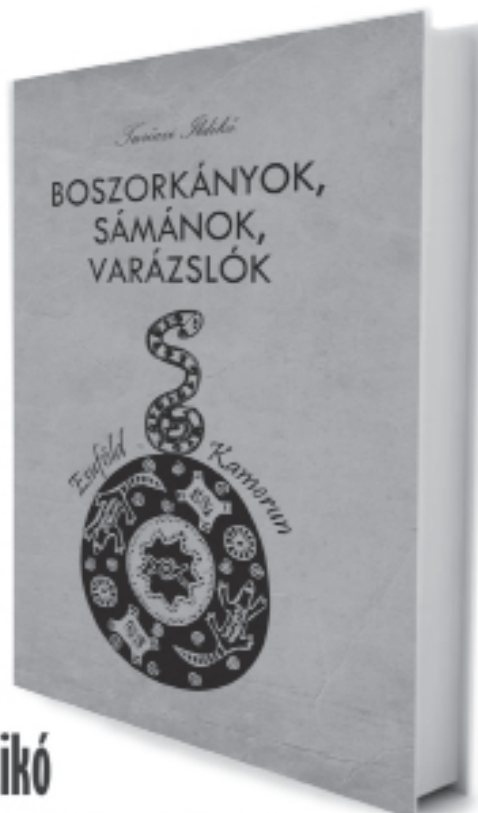
D.Sc., Professor Emerita
Hungarian Academy of Sciences
Centre for Economic
and Regional Studies

@
drjkiss@gmail.com

English Abstract

Economic Diversification Drive in Botswana Results of a Field Research

Economic and especially export diversification in Botswana is a must as diamond reserves are predicted to be depleted in the coming decades. Based on the country's natural, economic and social endowments, diamond processing, jewellery, mining of coal, uranium, copper, zinc, tin and coal-bed methane are the most promising diversification drivers. The prospects of the garment, textile, meat, leather industries, as well as of automotive component manufacturing are constrained by low competitiveness due to high wages, uncompetitive transport costs, shortage of skilled labour, and lack of entrepreneurship. However, low corruption, safety, the rule of law, good governance, high Human Development Index, competitive tax rates and incentives make Botswana an easy and pleasant place to visit and do business with. If economic and export diversification fails, the present per capita GDP of 7,300 USD will drop to 3,100 USD, and “we will live like Swazis” according to one of the experts interviewed during our study trip.

Turóczy Ildikó

Boszorkányok, sámánok, varázslók

Hogy mit jelent egy álom, hogyan lép a vágy a megvalósítás útjára, talán soha nem tudom meg, ha el nem indulok Kamerunba. De megtettem, és Esuföld törzsi királyságában találtam magam, ahol:

- lehet a bőröd színe bármilyen, ha egy másik kontinensről érkezel, akkor fehér ember a neved,
- Godwin még nem tudja, hogy mi a birtoklevél haszna, közben kiderül, hogy a csimpánz nem állat,
- a jogsi nem annyira fontos, mint a fék, és szerelemre nem építenek házasságot,
- a Fon áldása védelmet, a saját tűzhely pedig erőt ad,
- Wung doktor tündéri sugallatra gyógyít és emberi kapcsolatokra törekszik, eközben pedig tarol a malária és az AIDS,
- ha a beteg nem fizet, akkor csődbe megy a gyógyító intézet, és a különféle taktikák egészségstratégiai szerepet kapnak,
- ha nem hat semmiféle szer, akkor Pa Mathias ráolvas és láztalanít,
- az óvszer annyiba kerül, mint egy szem gyömbér-cukorka, használatát viszont helyteleníti az egyház,
- egy focilabda, egy tál meleg étel és a karácsonyi ruha életre szóló ajándékot jelenthet.

Utazzunk együtt Kamerunba,
a hegyi királyság misztikus világába.

Keresse a kötetet az Alexandra és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

Glied Viktor

A HALVÁNYTÓL A MÉLYZÖLDIG

A GLOBÁLIS KÖRNYEZETVÉDELMI
MOZGALOM NEGYED SZÁZADA

Glied Viktor

A halványtól a mélyzöldig

A globális környezetvédelmi mozgalom negyed százada

A globális ökológiai problémák és a klímaváltozás következményei mára mindenki számára érzékelhetővé váltak. Immáron több mint negyven éve feltűnt egy új, sokszínű társadalmi mozgalom, amely több-kevesebb sikerrel veszi fel a küzdelmet a környezetszennyezés és a fenntarthatatlan gazdasági folyamatok, valamint az azokat mozgató szereplők ellen.

A kötet a rendkívül színes környezetvédelmi (zöld) mozgalom formálódását, hálózatosodását, a nemzetközi környezet- és klímavédelmi rezsimek fejlődését, illetve az aktivitás háttéréül szolgáló zöld gondolatrendszer kialakulását és fő elemeit elemzi, végig a mozgalom működésének keretét adó tiltakozás/ellenállás – partnerség/kooperáció kettősségét szem előtt tartva.

A „halványtól”, azaz a politikai-gazdasági döntéshozókkal együttműködő, velük partnerségi viszonyt kialakító, a döntések meghozatalában részt vevő és az azok végrehajtásában szerepet vállaló szervezetektől eljutunk a kompromisszumokat elutasító, a rendszert megreformálni kívánó, vagy rendszeren kívüli, a társadalomból kivonuló „mélyzöld”, és a fennálló kerek ellen erőszakkal fellépő ökoterrorista irányzatokig.

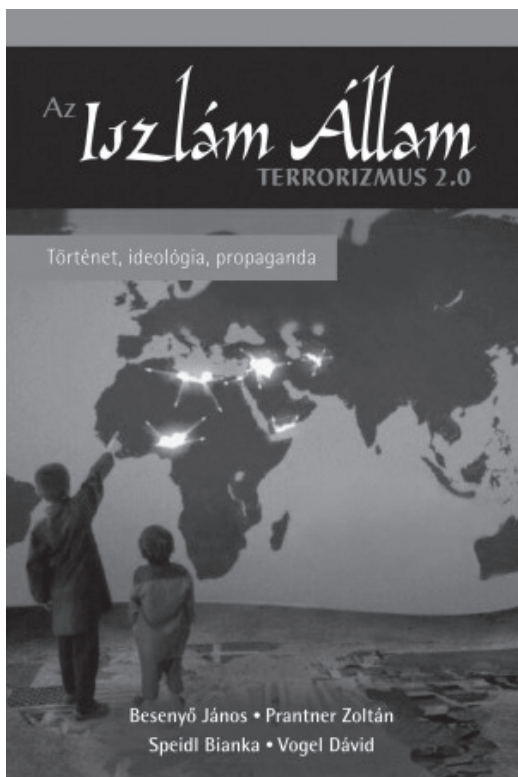
Keresse a kötetet a KELLO és Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon,
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu

AZ ISZLÁM ÁLLAM MINT TERRORIZMUS 2.0

A. GERGELY ANDRÁS

Egyre ritkábban és mindegyre keservesebben érzékeli a világ (európai vagy euro-amerikai) java része, hogy történelmi, keresztényi vagy ószövetségi megbocsátás ide, hívőközösségi vagy együttélő tolerancia amoda, a párizsi vagy brüsszeli, isztambuli vagy madridi merényletek árnyékában fokozatosan lehetetlen lesz immár harag és türelmetlenség nélkül gondolni az arab terrorizmus fanatikusabb ágára és államára, világbékét felszámoló fenyegetéseire, másként fogalmazva az Iszlám Állam jelenségére. Ha nem napi hírek vagy félelmes fenyegetések, akkor maga a jelenség megszületése, erőpotenciáljának kihívóvá válása és a mindennapi félelmes-ségének elfogadhatatlansága szükségképpen hívja elő magát a megérthető választ, avagy legalább a kérdésfeltevés időszerűségét: hogyan is lett az államideológiák, történetfilozófiák és propaganda-szertartások permanens világában tűrhetetlenné, pusztítóvá maga az államasult terrorizmus, avagy egy terrorfenyegetettségi állapot problematikája. A kérdésre adandó napi válaszok és teoretikus reflexiók igénye ezért még fokozottabban hasít a közérzetünket meghatározó közgondolkodásba vagy az értelmezőközösségi érzékenységbe. Az Iszlám Állam világpolitikai szintű rémtettei és a máig áttekinthető világtörténelemben eddig páratlan katonai, gazdasági, ideológiai és politikai térhódítása a permanens fenyegetettség közállapotait hozta létre. Ez a (mára nyugodtan kimondható már) történelmi léptékű államhatalom a napi hírhozamban akkor is főszerepet kap, ha maga a terrorszervezet térhódítása nemcsak híveket, hanem ellenfeleket és ellenségeket termel ki. Ez az (idézőjeles) állam létének, históriájának története, ideológiája és mediatizálódott lélektani összehatása ma már olyan kérdés, mely meglepetéssel, az ismert alapszituációkhoz képest is meg-megújított verziókkal rémiszti azt a világegészt, mely talán abban a hitben él, hogy mintegy ismeri-fölismeri ezt, mint jelenséget. Ám a média-főszereplővé vált „1.0”-s változatnak is új mutánsai fedezhetők fel mindenki számára, aki a terrorizmus történetében markáns arculatot váltó 2.0-s verzióval találkozik – mégis kevesen vallhatják őszintén, hogy mint jelenséget el tudják helyezni az Iszlámról mint világvallásról, a közel- és távol-keleti globális változásokról vagy a mindennapi brutalitásokról kialakult összképben. Ezt a globális és regionális, magát a történeti Európát és a Keletet is harsányan veszélyeztető agresszióközpontot teszi helyére és ad megértéséhez szükséges roppant részletes adalékokat az a kötet, mely a Honvéd

Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid
Az Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0.
Történet, ideológia, propaganda.

Kossuth Kiadó, Budapest, 2016., 256 oldal.

Vezérkar Tudományos Kutatóhely és a Kossuth Kiadó gondozásában most jelent meg Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid munkájaként, *Az Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0. Történet, ideológia, propaganda* címmel.¹ A könyv szakértői tanulmányok során elkészült összegzést /mindenesetre valódi nívómot! tartalmaz, betekintést nyújtva a világ meghatározó részét egyre intenzívebb fenyegetés alatt tartó „új állam” stratégiáiba, törekvéseibe, ideológiai és keletkezéstörténeti sajátosságaiba, a terrorsejtek alakulás- és változáshistóriájába, nem utolsósorban a közösségi médiahasználatra épülő lélektani manipulációjára, magamutogató fenyegetéseinek világpolitikai befolyásra szánt közléstechnikáiba.

A két és félszáz oldalas mű árnyalt ismertetése nemcsak meghaladja olvasói szakértelmünket, de talán méltatlanul visszafogott kell legyen ahhoz az információ-gazdagsághoz képest, amelyet a kötet felvonultat. Márpedig ennek rangját nemcsak Dr. Simicskó István honvédelmi miniszter előszava adja (5-7. oldal), hanem a mintegy nyolcvan oldalas történeti (11-98. old.), ötven oldalas ideológiai (99-155. old.) és negyven oldalnyi manipuláció-szerkezeti áttekintés (156-196. old.), melyek a mellékletekkel (jegyzetekkel, zárszóval, bőséges felhasznált irodalommal, név- és tárgymutatóval) teszik teljessé a terrrorszervezet széles ívű bemutatását, hatásának és problematikájának változatait.

A három nagyobb tematikai egység megannyi „üzenetét” igen problematikus lenne mintegy kiemelni-kihangosítani a szöveg-egészből, így ezeknek inkább csak érintőleges földidézésére törekedhetek. Az egyik első kérdés rögtön az elnevezés, a kötetben mindvégig idézőjelbe tett „Iszlám Állam” fogalma, mely nemcsak történeti ívet, keletkezés-históriát vizualizál, hanem talán magát a nemzetközi vagy világpolitikában megnevezhető helyet is, a katonai-gazdasági-pszichológiai és humanitárius hadviselési kihívást is jól jelzi. Hisz a nemzetközi politika, az államok közötti ideológiai egyensúlyok, a világegész fennmaradásának feltételrendszere és eszköztára kap szinte „meghekkelt” ellenpontot a terrrorszervezet világgépéhez illeszkedő ideológia, önértelmezés és önreprezentáció révén. Ezt a sajátos, az európai típusú államfogalom hagyományához korántsem alkalmazkodó, de mondhatnánk világállami célokkal hengegő hálózati rendszert épp oly nehéz a nemzetközi politika intézmény-egészebe illeszteni, mint ahogy eltér az Umma, a minden muszlimok összessége víziójától is. Magát a helyzetet és feladatot maga a magyar honvédelmi miniszter vezeti be ajánlásával: «Az elmúlt hónapok eseményei alapján bárki számára könnyen megállapítható, hogy az „Iszlám Állam” képviselte veszély a lokális közel-keleti keretektől kilépve, immáron globálisan is érezteti hatásait. A világ különböző pontjain számos terroristacsoport esküdött neki hűséget, és követett el halálos áldozatokat követelő merényleteket a nevében. Ezek a rémtettek és következményeik komolyan érintik kontinensünket is, és ezzel kapcsolatos napjaink egyik legfőbb mindennapi krízishelyzete, a migrációs hullám, amely rendkívül komoly terheket rótt hazánkra is. Magyarország a nyugati világhoz csatlakozva elfogadhatatlannak tartja, hogy a tekintélyes területeket uraló szélsőségesek embertelen és civilizálatlan elképzeléseiket fegyverrel kényszerítsék rá másokra, a meggyőződésbeli különbségeket pedig elüldöztetéssel vagy halállal büntessék. Magyarország az alapvető emberi szabadságjogok helyreállításáért és egy demokratikus Közel-Kelet megteremtése érdekében csatlakozott az „Iszlám Állam” ellen szerveződött nemzetközi koalícióhoz, amelyben katonailag is kiveszi részét a feladatokból» (6-7. old.). Ugyanő adja vázlatát a kötetnek magát a megértés feladatát sugalló szavaival: «A könyv három tematikai egységben kínál válaszokat a fentebb vázolt kérdésekre. Az első fejezet vizsgálja az „Iszlám Állam” szervezet kialakulásának történetét, hadászati stratégiáját és nemzetközi jelenlétét. A második fejezet a terrrorszervezet ideológiájával, önértelmezésével, világgépével foglalkozik, míg a harmadik fejezet az „Iszlám Állam” propagandagépezetét, pszichológiai hadviselésének elemeit mutatja be. A kötet katona, biztonságpolitikus és orientalista szerzői sok szempontú megközelítéssel járulnak hozzá, hogy a magyar olvasók naprakész és hiteles információt kapjanak erről a hosszú távú kihívást jelentő katonai, politikai és ideológiai jelenségről. Az „Iszlám Állam” elleni hatékony küzdelemhez, hazánk és Európa védelméhez is létfontosságú tisztában lennünk azzal, hogy milyen erővel, fegyverekkel, eszközökkel és képességekkel állunk szemben».

A recenzius ha kényszerül is a szöveg egészének intencióit meghallani, nem mindenképpen kell egyetértsen a bevezető szavak hazai „migránshelyzetre” vonatkozó összegzésével, de azzal mindenképp, hogy az európai és Európán túli fenyegetettség

nemigen kerülheti el bárki figyelmét, aki akár saját településén túli stratégiákra vagy dűlásokra odafigyel a legminimálisabb módon. Roppant mód fontossá vált, hogy historikus közelítést, a terrorizmus és a világcsendőri szerepek megosztottságát, nagyhatalmi játszmáit és agresszív tolokódásait ne csak érzékeljük, hanem értsük-értelmezzük is. «Az „Iszlám Állam” újdonság az eddig létezett terrorszervezetek hosszú sorában; államként lép fel, lokális terjeszkedést folytat, de a világ jelentős részét – jelenleg elsősorban Európát – átfogó ambíciói vannak. Földrészünk számára fenyegetést jelent, hiszen terrorsejtjei jelen vannak, és hatékonyan toboroznak új híveket a kontinensen» (u.o.). Mi több, nem csupán a kontinensen, hanem beláthatatlan további mezőkön is, s ha a miniszteri ajánlás historikus konnotációját hallgatjuk meg, evidenssé válik, mennyiben új, mennyire drámai és miképpen korszakos jelenség mindez. «Utalni szeretnék ezzel kapcsolatban a híres kínai hadvezér, Szun-ce (i. e. 544–496) találó gondolataira: „ha ismerjük az ellenséget és ismerjük magunkat is, akkor száz csatában sem jutunk veszedelembé.” E könyvet ajánlom mindazoknak, akik reális és mélyreható képet szeretnének kapni korunk egyik legnagyobb fenyegetéséről» (7. old.). Az ellenségkép pontosításához ezért izgalmas fejezet a keletkezéstörténet részletes rajzolata, az „intézménytörténet” árnyalt bemutatása is. «A terrorszervezet elődjét a jordániai Abú Muş'ab al-Zarqáwí alapította 1999-ben Dzsamá'at al-Tawhíd wa'l-Dzsihad néven (Egyistenhit és Dzsihad Szervezete). Irak 2003-as amerikai vezetésű invázióját követően rövid idő alatt az egyik legaktívabb fegyveres csoporttá vált, és nemzetközi hírnevet szerzett magának a koalíciós erők ellen vívott harcával, valamint helyi civil áldozatokat is követelő öngyilkos merényleteivel. Felkeltették Uszáma bin Ládén érdeklődését is, akinek az alapvető véleménykülönbségek ellenére Zarqáwí 2004 októberében, nyolc hónapos tárgyalássorozatot követően hűséget esküdött. A hivatalos csatlakozást követően a szervezetet Tanzím Qá'idat al-Dzsihad fi Bilád al-Ráfidajn-ra (Mezopotámiai Dzsihadisták Szervezete) nevezték át, nem hivatalosan pedig „az iraki al-Kaida” néven utaltak rá éveken át. Az ideológiai különbségek és főleg az alkalmazott módszerek miatt elmélyülő ellentétek következtében al-Zarqáwí idővel megpróbált függetlenedni a nemzetközi al-Kaida hálózattól, és egy rivális szervezetet létrehozni. Ennek első lépéseként 2006 januárjában öt másik helyi felkelőcsoporttal egyesült, és létrehozta a Mudzsáhidín Súra Tanácsát. Törekvéseit azonban nem tudta valóra váltani, mivel 2006. június 7-én egy amerikai légicsapás során életét veszítette. /.../ Az új önelnevezés – al-Daúla al-Iszlámijja fi'l-'Iráq al-Sám (DÁ'IS) – ugyanakkor hamarosan viták kereszttüzebe került, mivel a benne szereplő Levante (al-Sám) kifejezés nemcsak Szíriára, hanem a tágabb, Anatólia és Egyiptom között elterülő kelet-mediterrán térségre is vonatkozhat. Mindazok, akik ezt az ellentmondást fel akarták oldani, azok az „Iraki és Szíriai Iszlám Állam” kifejezést alkalmazták (al-Daúla al-Iszlámijja fi'l-'Iráq wa'l-Szúríjja). Utóbbi használata ellen ugyanakkor ellenérvként hozták fel, hogy angol rövidítése megegyezett egy egyiptomi istennő nevével és egy női névvel. 2014. június 29-én a csoport az általánosabb „Iszlám Állam” nevet vette fel, amelyet napjainkban is használ, miután tekintélyes régiókat vont befolyása alá Irakban és Szíriában. Kikiáltották a kalifátust „Ibráhim kalifa” vezetése alatt, és felszólították

a muszlimokat arra, hogy világszerte fogadjanak hűséget az új államalakulatnak. A névválasztás és a kalifátus elképzelése azonban komoly felháborodást váltott ki világszerte. Az „Iszlám Állam” elnevezést az ENSZ, számos kormány és a legtöbb muszlim állam következetesen elveti. Helyette az arab nyelvű kritikusok továbbra is a DÁ'IS mozaikszót alkalmazzák. A terrorszervezet hívei azonban ezt több szempontból is elutasítják. Legfőbb érvük, hogy a rövidítésben nem jelenik meg az iszlám kifejezés. Emellett kiejtésében emlékeztet a „dáhís” szóra, ami „aggodalmat keltőt” jelent, illetve a „da'sz” ígére, ami azt jelenti: „elnyomni”, „eltaposni” és „összezúzni” /.../ A terrorszervezet hanyatlásának a koalíciós erők visszavonulása vetett véget 2011 decemberében. 2012-ben az enyhébb biztonsági intézkedéseket, az elmélyülő síita–szunnita ellentéteket és a csoportra kifejtett gyengébb nyomást kihasználva újra aktivizálódott. A szíriai polgárháború kirobbanását követően kiterjesztette működési területét a szomszédos állam területének egy részére is. Létrehozta a Dzsabhat al-Nușra (Nușra Front) elnevezésű szervezetet, amellyel 2013. április 8-án Ajmán al-Zawáhíri – az al-Kaida Uszáma bin Láden örökébe lépett vezetője – akarata ellenére egyesült. Az új szervezet az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) nevet kapta. A döntést al-Zawáhíri nem volt hajlandó elfogadni. A Nușra Frontra továbbra is az al-Kaida szíriai szárnyaként tekintett, az iraki csoport működését pedig kizárólag saját hazájára akarta korlátozni. Mivel erre al-Baghdádí nem volt hajlandó, és a megbékélési kísérletek sorra kudarcot vallottak, al-Zawáhíri 2014 februárjában minden hivatalos kapcsolatot megszakított az ISIL-lel. A bejelentés után a terrorszervezet megőrizte nevét és tovább növelte befolyását a két érintett államban. /.../ Az ISIL élén jelenleg al-Baghdádí, a muszlimok önjelölt vezetője áll, aki Muḥammad próféta utódként irányítja az Iszlám Államot. Munkáját egy tanácsadó testület segíti. Mindennapos ügyekkel nem foglalkozik, katonai parancsait és vallási fatwáit valamelyik személyes futárával juttatja el az érintettekhez...» (11-13. old.).

A bevezető és történeti fejezetek aligha hagynak kételyt azokban, akik a Közél-, Közép- és Távols-Kelet új típusú, a globalizálódó világban „hálózatosodó” szervezetrendszerit kívánják definíciókkal illetni. Az új terrorállami szerveződmód szinte alig nélkülozi az amerikaiak iraki

„Az új terrorállami szerveződmód szinte alig nélkülozi az amerikaiak iraki háborújában tapasztalatokat szerzett, katonai felsővezetői stallumba emelkedett, vagy onnan önként és új erők egyesítésének elszántságával távozó névtelen történelmi szereplők hatásának, kapcsolatrendszerének, képzettségi és alkalmazkodási stratégiáinak, kíméletlen törvénykezési gyakorlatának vagy megfélemlítési rutinjainak ismeret-hátterét.”

háborújában tapasztalatokat szerzett, katonai felsővezetői stallumba emelkedett, vagy onnan önként és új erők egyesítésének elszántságával távozó névtelen történelmi szereplők hatásának, kapcsolatrendszerének, képzettségi és alkalmazkodási stratégiáinak, kíméletlen törvénykezési gyakorlatának vagy megfélemlítési rutinjainak ismeret-hátterét. Ez a konfliktusokban edzett, a kortárs katonapolitikai és manipuláció-technikai felvértezettsgű döntéselit ma már az alkalmazott eszköztár kíméletlensége révén szinte magasabb vagy ismertebb presztízs-tőke megszerzésére volt predesztinált, s élt is evvel. «Az al-Imárával párhuzamosan egy háromfős háborús kabinet működik a hadműveletek koordinálására. Munkájukat nyolc tanács segíti: 1. pénzügyi (fegyver- és olajeladás), 2. vezetőségi (törvényalkotás, politikai alapelvek és irányvonal kidolgozása), 3. katonai (az állam védelme), 4. jogi (toborzás és döntés a kivégzésekről), 5. harcosokat támogató (külföldi harcosokat segítő), 6. biztonsági (belpolitika és a halálos ítéletek végrehajtása), 7. hírszerzési (információgyűjtés az állam ellenségeiről) és 8. média (tömegkommunikáció). Legvégül mindezekről függetlenül egy úgynevezett Súra Tanács is tevékenykedik – az Abú Arkán al-Ámiri által irányított testület felügyeli az erkölcsi és vallási szabályok betartatását a „kalifátus” területén, és ügyel arra, hogy az egyes kormányzók és bizottságok határozatai összhangban legyenek a szervezet saria-értelmezésével. Szintén ez a 9–11 fős, iszlám jogtudósok alkotta tanács engedélyezi és ellenőrzi a nagy figyelemmel kísért események lebonyolítását. Feltételezhető mindezek után, hogy egyebek közt az ő hatáskörükbe tartozik a nyugati túsok kivégzésére vonatkozó döntés meghozatala is. Befolyását jól érzékelteti, hogy hivatalosan al-Baghdádít is lemondathatja, amennyiben megítélése szerint a vezető politikája ellentétessé vált az „Iszlám Állam” vallási alapelveivel. Mivel azonban a tagok mindegyikét az „Iszlám Állam” vezetője személyesen nevezte ki posztjára, így ennek valószínűsége rendkívül csekély» (15-16. old.).

A terrorszervezet államiasított berendezkedése, fölépítésének módja és harcosainak irreguláris szervezettsége nemcsak szövetségeseik és ellenfelek, alkalmazott (akár tömegpusztító) fegyverek és dezorganizáló hatástechnikák alkalmazására mutat hajlandóságot, hanem a „Kalifátus” mint kvázi-állam olyanféle működésmodokat is szimulál vagy menedzsel, amelyek a bevételi források fölött, az adminisztratív hivatalokra épülő kivitelezési technológiákban, a szociális szolgáltatásoktól a kisebbségpolitikai manőverekig bezáróan megannyi totális uralmi mezőt kézben tud tartani (13-60. old.). Nem pusztán vallásideológiai vagy államrezonális kérdés, hogy mind ezen „eredményességet” például a jazídi genocídium vagy más háborús bűntettek mintegy perfekt végrehajtására használja, terjeszkedésének ideológiája mellett a kegyetlenkedés látványos kivitelezés- és közlésmódját is beveti a totális megfélemlítés reményével. A fekete zászlós erőszak eluralkodása, az akár saját kiképzett híveikkel szembeni kérlelhetetlen leszámolás ideológiája, avagy a mindenhol és mindenkiel szembeni könyörtelen kivégzések elkövetése is azt a végcélt szolgálja, hogy a brutális videofelvételek révén világgá kürtölt legyőzhetetlenségi elvakultság egyetemes megfélemlítettséget sugározzon, s elkerülhetlenné tegye a bármely más állam vagy államok fölötti szervezet elleni „jogos” támadás ideológiai konstrukció-

jának fennmaradását. Erre és ennek hatására példa akár a keresztény és síita szent helyek, évezredes műemlékek elleni barbár megsemmisítési akciók sorozata, (helyi) újságírók vagy fogságba ejtett külföldiek látványos elpusztítása és ennek mediatizálása, nemzetközi gazdasági potenciál kiépítésével és a legmodernebb fegyver-arszénál megszerzésével összefüggő roppant sokféle akciója is (58-81. old.).

A második blokk mindennek 20. századi előzményeire, a „gyökerek” ismertetésére is kiterjed, felvázolva a radikalizálódás útját és az ideológiai előtörténet lépéseit az al-Kaida, a keresztények, a dzsihadista szalafita mozgalom, a Hamász-konfliktus és a szaúdi konfliktus lezajlásának, teológiai és rítusgyakorlati aspektusait, a terjeszkedés ideáját és taktikai megoldásait, a „franchise”-alapon terjeszkedő és az államasult, de más úton elinduló rendszerek közötti konfliktusokat, a „hitehagyott” rendszerek elleni végső megtorlás stratégiáját, az „isteni szuverenitás” világi kormányzatba illesztésének vagy a hitetlenek nyilvánítottak offenzív lerohanásának eszméit. «Az ISIL ideológiájának legfontosabb elemei az isteni szuverenitás világi kormányzatban való megvalósításának kötelezettsége (*hákimijja*), a más véleményen lévők hitetlenek nyilvánítása (*takfír*), az „Iszlám Állam” területére történő bevándorlás (*hidzsra*), és a kalifa által vezetett offenzív, területszerző dzsihád. Szélsőséges ideológiájuk a világot egymást kizáró kettőségekben írja le, amelynek fő elemei a jó és a rossz, a szabályos (*halál*) és a tiltott (*harám*), az isteni törvény (saría) és a hitetlenség (*kufir*), az iszlám területe (*dár al-iszlám*) és a meghódítandó terület (*dár al-harab*) szembeállításai. A 7. századi hagyományokra olyan súlyt fektetnek, amely hozzájuk képest a Koránt másodlagos forrássá redukálja. Különösen kedvelik azokat a történeteket,

„A második blokk mindennek 20. századi előzményeire, a ’gyökerek’ ismertetésére is kiterjed, felvázolva a radikalizálódás útját és az ideológiai előtörténet lépéseit az al-Kaida, a keresztények, a dzsihadista szalafita mozgalom, a Hamász-konfliktus és a szaúdi konfliktus lezajlásának, teológiai és rítusgyakorlati aspektusait, a terjeszkedés ideáját és taktikai megoldásait, a ’franchise’-alapon terjeszkedő és az államasult, de más úton elinduló rendszerek közötti konfliktusokat, a ’hitehagyott’ rendszerek elleni végső megtorlás stratégiáját, az ’isteni szuverenitás’ világi kormányzatba illesztésének vagy a hitetlenek nyilvánítottak offenzív lerohanásának eszméit.”

amelyekben a vétségért halállal lakolt az elkövető. Az emberi élet számukra értéktelen, az iszlám „megtisztításának” és a világ meghódításának egyetlen módját, az erőszakot szorgalmazzák. A szervezet harca elsősorban a muszlim világ „megtisztítására” irányul, céljuk a hegemonia kialakítása, a vezető szerep megszerzése. Hivatkozásaiban az ISIL az iszlám elsődleges forrásaira hivatkozik, és a muszlim történelemből hoz precedenseket. Radikalizmusa sokak számára vonzóvá teszi, nem muszlim, európai háttérű fiatalok is csatlakoznak az ISIL-hez, míg az iszlám főáramlatának képviselői elzárkóznak tőle és elítélik. Ez egyértelművé teszi, hogy bár az ISIL az iszlám egy bizonyos – szélsőséges, radikális – olvasatában gyökerezik, ideológiája nem más, mint kétséges képzettségű, erőszakot propagáló vallásjogászok által gondosan megválogatott szövegek célhoz szabott értelmezése. A szervezet erejének korlátaival vezetői is tisztában vannak, s a felmerülő legitimitásproblémára két módon keresnek megoldást: ideológiájukban a Profétával és első követőivel való azonosulással, a történelmi múlt aktualizálásával – amely a 7. századi harci normákat az iszlám lényegeként tálalja –, gyakorlatukban pedig a folyamatos területszerzéssel és az iszlám nevében elkövetett szélsőséges erőszakkal» (148-149. old.).

Nem különbö megdöbbentéssel szolgál a harmadik, mintegy záró fejezet, melyben a kítűzött stratégiai célok elérésének (a 7. századi hagyományra hivatkozó értékrendszer dacára) a legmodernebb, 21. századi tömegmédia-technikák fölhasználási módja és eszköztára kerül terítékre, az „idők szavaként” a legjelentősebb terrorszervezetek mintáit követve elérni kívánt célok mentén: *„Ez a háború épp annyira ideológiai háború, mint fizikai. És amint a fizikai háborút a csataterén, az ideológiai háborút a médiában kell megvívni”* – szól a mottóképpen hangzó befolyásolás-ideológiai szlogen. Az „Iszlám Állam arcainak” professzionális effektekkel, minőségi médiával megjelenített, a világok összecsapását a kétségtelen győztes lélektani kontrasztjaiig tökéletesítő hatások az új, immár szakrálisan mediatizált világban való jelenlét mintázatában tündöklő harcosok világuralmát hirdetik, a brutalitások milliójében a kétségtelen üzeneteket nemcsak a fajtalan és vallástalan világegésznek, hanem a megfélemlíthető környezetnek, a szomszédos vagy távoli iszlám államok lakosságának címezik. De mert maguk a harcosok is a kor gyermekei..., «a hollywoodi akciófilmekben és a közlekedési baleseteket és erőszakos bűncselekményeket bemutató híradókon szocializálódott nyugati társadalmak hírfogyasztóinak magasabb ingerküszöbe szinte „igényli” az ilyen típusú tudósításokat, a média pedig – olykor kicsit még rá is játszva – kiszolgálja ezeket az igényeket: minél véresebb, annál jobb. Ez pedig tökéletesen beleillik az „Iszlám Állam”-nak a Nyugat megfélemlítését célzó kampányába» (183. old.). A high-tech médiadzsihád elsődleges célja a kor eltérő kultúráiban is a meglepő, másutt még nem látott, vagy épp a megszokásig ismert közlésmódok professzionális, saját célra kifejlesztett változatainak megvalósítása. «Az ISIL anyagait nézve már az első találkozáskor egy dolog biztosan szembetűnik: valahonnan ismerős részleteket vélünk felfedezni. Természetesen nem feltétlenül a képek vagy a filmek témájára, az adott jelenetekre kell gondolni, de a stílus, a megjelenés, az összhang kapcsán biztosan találkozunk korábban már látott elemekkel, ami természetesen nem a véletlen műve. Az „Iszlám Állam” erre szakosodott

médiaügynökségei, az al-Hayat Media Center, az al-Furqan és az al-Itisam, vagy más, őket támogató médiaközpontok, mint a Raqqa Media Center és az al-Ghuraba' Media hollywoodi filmekre, népszerű videojátékokra és nyugati vagy a Nyugaton is ismert hírügynökségek gyakorlatára hasonlító, azokat utánzó stílusú, képi világú és nyelvezetű anyagokat gyártanak» (176. old.).

S ha még netán maradt volna kérdésünk, ellenérzésünk, néhány érvünk vagy mentségünk arra, miért is kellene talán intenzívebben is odafigyelni – na, nem épp a hódító üzenetre, de legalább magára a jelenségre... – erre a szerzői kollektíva készséggel ad használati útmutatót a végtelenül gazdag jegyzetanyag és fejezetenkénti szakirodalmi forrásközlések mintegy összefoglalójaként: «A kötet az alcímében is szereplő hármas nézőpontból – a történet, az ideológia és a propaganda témaköreit vizsgálva – kívánta bemutatni és elemezni a magát önálló államisággal felruházó „Iszlám Állam” nevű terrorszervezetet. Természetesen létezhetnek más megközelítések, illetve eltérő súlypontok, azonban a szerzők azokat a szempontokat tartották a legfontosabbnak, amelyek meghatározó befolyással vannak a terrorszervezet jelenére és jövőjére, legfőképpen pedig azokat a területeket, ahol korábban nem ismert módszerek és eljárások jelentek meg. Ennek magyarázata az, hogy a fegyverek tárháza visszavonhatatlanul és végérvényesen kiegészült a harctevékenységet erősítő propagandagépezetet működtető különböző informatikai és telekommunikációs eszközökkel, hálózatokkal. Ez az immár többszörösen összetett harc csak hasonlóképpen összetett válaszlépésekkel vívható és nyerhető meg egy olyan ellenséggel szemben, mely számára nem létezik olyan áldozat, amit meg ne hozna „szent” célja érdekében. Az „Iszlám Állam” szóvivője, Abú Muḥammad al-‘Adnání al-Sámí egyik beszédében ezt mondta: „Meghalni győzelem. Ez az, amiben a titok rejlik. Olyan néppel harcoltok, amely sohasem győzhető le”. Ehhez a harchoz kíván segítséget nyújtani a könyv» (207. old.). ☀

Jegyzet

1 Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 256 oldal

SZOMÁLIA

ÁLLAMI ÖSSZEOMLÁS ÉS KONSZOLIDÁCIÓS KÍSÉRLETEK AFRIKA SZARVÁN

MARSAI VIKTOR – HETTYEY ANDRÁS

Szomália kapcsán mindenki hozzászólt a rossz hírekhez. Háború, kalózkodás, merényletek, robbantás, államkudarc, lázadók, iszlamisták, a „Nyugat” csődje – ezek azok a fogalmak, amelyeket a legtöbben ehhez a kelet-afrikai országhoz kapcsolnak.

De melyek azok az okok, amelyek ide vezettek, és hogyan élnek az emberek Afrika Szarván? Két fiatal kutató, Marsai Viktor és Hettyey András ezekre a kérdésekre igyekeznek választ találni ebben a kötetben. A könyv elsősorban a közelmúltra fókuszál, arra az 1991 óta eltelt mintegy húsz esztendőre, amelynek során Szomáliában nem létezett hatékony központi kormányzat. Az államkudarc éveiben politikusok mellett (és gyakran helyett) hadurak, lázadók, kalózkodók, mérsékelt iszlamisták és radikális terroristák vették át a főszerepet, de az események háttérében felsejlenek a saját érdekeik mentén politizáló környező országok, a sokáig elhibázott stratégiát követő Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió, és a jó szándékú, de hatástalan ENSZ is. A kötet a nehézségek ellenére óvatosan optimista az utóbbi két év fejleményeit látva, különösen az új szomáliai kormányral kapcsolatban, amelynek jó esélye van a tragikus sorsú ország stabilizálására.

A kötet célja, hogy a magyar olvasó egy olyan tudományos igényű ismeretterjesztő munkát kapjon a kezébe, amelynek segítségével egy átfogóbb, teljesebb képet kaphat az Afrika Szarván zajló eseményekről.